

• **Sosyolog Mehmet Eröz'ü Yeniden Okumak ve Hatırlamak**  
Ali TANRIVERDİ

• **Hüma Kuşu'nun Uygulamalı Halk Mitolojisi Bağlamında Değerlendirilmesi**  
Büşra BAYSAL

• **Antik Mısır Toplumunda Harem**  
Gülsüm DEMİR

• **MÖ 2 Bin'de Bir Karadeniz Ülkesi: Pala-Tummana**  
Melih Ramazan YÜKSEL

• **Türkiye'de Eğitim Gören Yabancı Öğrencilerin Dil İhtiyaçlarının Öğretmen Görüşleri Üzerinden Belirlenmesi: Ankara Örneği**  
Naci Güner KARABULUT  
Birsen AKIN KARABULUT

• **Geleneksel Gerede Evleri**  
Ramazan GÜLER

• **Moğol İstilasası (1220-1265) (Yayın Tanıtımı)**  
Ahmet YAVUZ

• **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (Yayın Tanıtımı)**  
Merve Eda YEĞEN

• **Çeviri Öğretimi: Hedef ve Ölçme (Yayın Tanıtımı)**  
Arş. Gör. Özge BAYRAKTAR ÖZER



• Sahibi  
*Owner*

AHBV Üniversitesi adına / In the name of AHBV University  
Prof. Dr. Yusuf TEKİN

• Editör  
*Editor*

Prof. Dr. Suna TİMUR AĞILDERE

• Yazı İşleri Müdürü  
*Directorate of Editorial Affairs*

Prof. Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK

• Editör Yardımcıları  
*Editorial Assistants*

Dr. Öğr. Üyesi Bilal KOÇ  
Dr. Öğr. Üyesi Dinçer APAYDIN  
Dr. Öğr. Üyesi Tuna YILDIZ  
Arş. Gör. Kadirhan ÖZDEMİR

• İngilizce Editörü  
*English Manuscripts Editor*

Doç. Dr. Üyesi Yavuz ÇELİK

• Düzenleme  
*Technical Editors*

Arş. Gör. Dr. İbrahim YILMAZ  
Arş. Gör. Zeynep ASLAN

• Haberleşme  
*Communication*

ahbvedebiyatdergisi@hbv.edu.tr



ANKARA  
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ  
EDEBİYAT FAKÜLTESİ

AHBV Üniversitesi, Emniyet Mah. Abant 1. Cad. Toki Blok-  
ları No: 10/2D 9. Kat Yenimahalle/ANKARA

0312 546 06 00/01

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (HEFAD) ulus-  
lararası, bilimsel ve hakemli bir dergidir. Yılda iki sayı (Haziran / Aralık) yayımlanır.

Yayın Tarihi: 31 Aralık 2021

• Yayın Kurulu Üyeleri  
*Editorial Board*

Prof. Dr. Ahmed SKOUNTI  
(Institut National des Sciences de l'Archéologie et du  
Patrimoine, Fas Krallığı)

Prof. Dr. Erdal AKSOY  
(AHBV Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Gaybulla BABAYAROV  
(Özbekistan Bilimler Akademisi, Özbekistan)

Prof. Dr. Imre BASKI  
(Eötvös Loránd Üniversitesi, Macaristan)

Prof. Dr. Jarkin SULEİMENOVA  
(Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi, Kazakistan)

Prof. Dr. Klara KUZMOVA  
(Trnava Üniversitesi, Slovakya)

Prof. Dr. Nâzım Hikmet POLAT  
(AHBV Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Orhan KURTOĞLU  
(AHBV Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Suna TİMUR AĞILDERE  
(AHBV Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Benjamin S. ARBUCKLE  
(North Carolina Üniversitesi, ABD)

Doç. Dr. Kemal ŞAMLIOĞLU  
(AHBV Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Júlia BARTHA  
(Szolnok Millî Müzesi, Macaristan)

• Alan Editörleri  
*Co-Editors*

Prof. Dr. Ayla KAŞOĞLU  
(Rus Dili ve Edebiyatı Alan Editörü)

Prof. Dr. Ayşe Fatma EROL  
(Arkeoloji Alan Editörü)

Prof. Dr. Çetin PEKACAR  
(Türk Dili ve Edebiyatı Alan Editörü)

Prof. Dr. Esmâ REYHAN  
(Tarih Alan Editörü)

Prof. Dr. Fatih KİRİŞÇİOĞLU  
(Çağdaş Türk Lehçeleri Alan Editörü)

Prof. Dr. Giray Fidan  
(Doğu Dilleri Alan Editörü)

Prof. Dr. Hatice DEMİRBAŞ  
(Psikoloji Alan Editörü)

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ  
(Türk Halk Bilimi Alan Editörü)

Prof. Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK  
(Sanat Tarihi Alan Editörü)

Prof. Dr. Nurten GÖKALP  
(Felsefe Alan Editörü)

Prof. Dr. Selma ELYILDIRIM  
(Batı Dilleri Alan Editörü)

Prof. Dr. Serdar SAĞLAM  
(Sosyoloji Alan Editörü)

• **Danışma Kurulu Üyeleri**  
**Advisory Board**

Prof. Dr. Abdullah SAYDAM  
(Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Âbide DOĞAN  
(Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK  
(İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali DUYMAZ  
(Balıkesir Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali TİLBE  
(Namık Kemal Üniversitesi)

Prof.Dr. Ali UTKU  
(Atatürk Üniversitesi)

Prof.Dr. Bayram ÇETİN  
(Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Cevdet KILIÇ  
(AHBV Üniversitesi)

Prof.Dr. Emine DEMİREL BOGENÇ  
(Yıldız Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Erhan ÖZTEPE  
(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Ertuğrul İŞLER  
(Pamukkale Üniversitesi)

Prof.Dr. Füsün ATASAVEN  
(Yıldız Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Haldun ÖZKAN  
(Atatürk Üniversitesi)

Prof.Dr. Hüseyin KANDEMİR  
(Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN  
(Kocaeli Üniversitesi)

Prof. Dr. İsmail COŞKUN  
(İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. İsmail GÖRKEM  
(Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Metin EKİCİ  
(Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Mihaly HOPPAL  
(Tartu Üniversitesi, Macaristan)

Prof. Dr. Muharrem KASIMLI  
(Azerbeycan Devlet Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa ÖNER  
(Ege Üniversitesi)

Prof.Dr. Müslüm AKDEMİR  
(Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Naile HACIZADE  
(Selçuk Üniversitesi)

Prof.Dr. Necmi KARUL  
(İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Nedim KULA  
(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Nergis BİRAY  
(Pamukkale Üniversitesi)

Prof. Dr. Nermin ŞAMAN DOĞAN  
(Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN  
(Hacettepe Üniversitesi)

Dr. Noor Raha Mohd RADZUAN  
(Pahang Üniversitesi, Malezya)

Prof. Dr. Ruhi ERSOY  
(AHBV Üniversitesi)

Prof. Dr. Serkan ŞEN  
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Vasıf ŞAHOĞLU  
(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Yusuf ADIGÜZEL  
(İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeki KAYMAZ  
(Ege Üniversitesi)

Doç. Dr. Âdem POLAT  
(AHBV Üniversitesi)

Doç. Dr. İbrahim SARITAŞ  
(AHBV Üniversitesi)

Dr. Fatimah Binti ALİ  
(Pahang Üniversitesi, Malezya)

Dr. François SCHMITT  
(Matej Bel Üniversitesi, Slovakya)

Dr. Ömer Faruk YELKENCİ  
(AHBV Üniversitesi)

• **Bu Sayının Hakemleri**  
**Referees**

Prof. Dr. Aygül SÜEL  
(Hitit Üniversitesi)

Prof. Dr. Leyla MURAT  
(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Nezir TEMUR  
(Gazi Üniversitesi)

Doç. Dr. Özlem SİR GAVAZ  
(Ankara Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Abdumuttalip İŞİDAN  
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim ŞANVERDİ  
(Süleyman Demirel Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi İmran GÜNDÜZ ALPTÜRKER  
(Mersin Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa DUMAN  
(Uşak Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Nihal ARDA AKYILDIZ  
(Balıkesir Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Sedef AYYILDIZ  
(Bitlis Eren Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Zerrin KÖŞKÜ  
(Atatürk Üniversitesi)

Öğr. Gör. Dr. Emel YİĞİTTÜRK EKİYOR  
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Arş. Gör. Dr. Merve YALÇINKAYA  
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

## İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Yazılar, yazarların adlarına göre alfabetik sıralanmıştır.

Prof. Dr. Suna TİMUR AĞILDERE	EDİTÖRDEN <i>EDITORIAL</i>	vii ix
<b>Biyografi <i>Biography</i></b>		
Ali TANRIVERDİ	Sosyolog Mehmet Eröz'ü Yeniden Okumak ve Hatırlamak <i>Re-Reading And Remembering Sociologist Mehmet Eröz</i>	1-11
<b>Araştırma Makaleleri <i>Research Articles</i></b>		
Büşra BAYSAL	Hüma Kuşu'nun Uygulamalı Halk Mitolojisi Bağlamında Değerlendirilmesi <i>An Evaluation of Humbird in the Context of Applied Folk Mythology</i>	13-24
Gülsüm DEMİR	Antik Mısır Toplumunda Harem <i>Harem in Ancient Egyptian Society</i>	25-36
Melih Ramazan YÜKSEL	MÖ 2. Bin'de Bir Karadeniz Ülkesi: Pala-Tummana <i>A Black Sea Country in The 2nd Millennium Bc: Pala-Tummana</i>	37-44

Naci Güner KARABULUT ve Birsen AKIN KARABULUT	Türkiye’de Eğitim Gören Yabancı Öğrencilerin Dil İhtiyaçlarının Öğretmen Görüşleri Üzerinden Belirlenmesi: Ankara Örneği <i>Identification of the Language Needs of the International Students Studying in Turkey Through Teachers’ Views: The Sample Of Ankara</i>	45-62
Ramazan GÜLER	Geleneksel Gerede Evleri <i>Traditional Gerede Houses</i>	63-78
<b>Yayın Tanıtımı <i>Book Reviews</i></b>		
Ahmet YAVUZ	Moğol İstilasası (1220-1265)	79-82
Merve Eda YEĞEN	Osmanlı İmparatorluğu Tarihi	83-85
Arş. Gör. Özge BAYRAKTAR ÖZER	Çeviri Öğretimi: Hedef ve Ölçme	87-89

# EDİTÖRDEN

## Değerli okurlarımız

AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'nin (HEFAD) beşinci sayısı ile birlikte sizlerle yeniden buluşmanın sevincini yaşıyoruz. İlk sayısından (2019 Aralık) itibaren sosyal bilimlerin farklı alanlarına dönük yazılara yer veren dergimiz, her geçen gün sizlerin de ilgisiyle değer kazanmaktadır. Yeni bir dergi olmamıza rağmen yayımladığımız yazılarımızın görünürlüğü ve indirilme oranı bu değeri göstermektedir.

Dergimiz 2021 yılı Aralık sayısı Sosyoloji, Türk Halk Bilimi, Tarih, Türk Dili ve Edebiyatı ve Sanat Tarihi alanlarında hazırlanmış bir biyografi, beş araştırma makalesi ve üç kitap tanıtım yazısından oluşmaktadır. Sosyolog Mehmet Eröz'ü Yeniden Okumak ve Hatırlamak başlıklı makale biyografi yazısıyken; Hüma Kuşu'nun Uygulamalı Halk Mitolojisi Bağlamında Değerlendirilmesi, Antik Mısır Toplumunda Harem, MÖ 2. Bin'de Bir Karadeniz Ülkesi: Pala-Tumana, Türkiye'de Eğitim Gören Yabancı Öğrencilerin Dil İhtiyaçlarının Öğretmen Görüşleri Üzerinden Belirlenmesi: Ankara Örneği, Geleneksel Gerede Evleri, başlıklı makaleler dergimizin araştırma yazılarıdır.

Araştırma makalelerinin yanı sıra daha önceki sayılarımızda da yer vererek genç arkadaşlarımızın ilk denemeleri olarak kıymetlendirdiğimiz yayın tanıtımlarına bu sayımızda da yer verilmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Moğol İstilasası (1220-1265) ve Çeviri Öğretimi: Hedef ve Ölçme başlıklı yayın tanıtımları ise dergimizin bu sayısında yer alan diğer yazılar olmuştur.

Dergimize başta yazılarıyla katkı sağlayan yazarlarımız olmak üzere yayın kurulu heyetimize, kıymetli zamanlarını ayırarak yazıları inceleyen hakemlerimize, yazı işleri müdüremize, yardımcı editörlerimize ve son olarak düzelti ekibinde görev alan hocalarımıza teşekkür ederim.

Son olarak yeni bir yıla hazırlandığımız 2022 yılının ülkemiz, milletimiz ve bütün insanlık için daha güzel ve sağlıklı günler getirmesi dileğiyle...

Prof. Dr. Suna TİMUR AĞILDERE  
Editör





## EDITORIAL

**Dear Readers,**

We are pleased and proud once again to introduce the fifth issue of AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi (HEFAD) to you. Giving place to articles on different fields of social sciences from its first issue of December 2019 onwards, our journal is growing more valuable and influential with your interest and contributions. Though a new and young journal, it includes articles and studies seen and downloaded at a high rate, which supports its influence and recognition.

The 2021 December issue of our journal five research articles, a biography and three book reviews in fields of Sociology, Turkish Folklore, History, Turkish Language and Literature and History of Art. While the article entitled "Rereading and Remembering Sociologist Mehmet Eröz" is a biographic study, the articles titled "An Evaluation of Humbird in the Context of Applied Folk Mythology", "Harem in Ancient Egyptian Society", "A Black Sea Country in the 2<sup>nd</sup> Millenium B.C.: Pala-Tummana", "Identification of the Language Needs of the International Students Studying n Turkey through Teachers' Views: The Sample of Ankara", and "Traditional Gereede Houses" are the research articles of the present issue of our journal.

Besides the research articles, book reviews are included in this issue as the first attempts of our young researchers like we did in the previous issues. In line with this policy of our journal, book reviews of the nooks entitled *History of Ottoman Empire, Mongolian Conquest (1220-1265)* and *Teaching of Translation: Target and Evaluation* are included in this issue.

I deliver my sincere thanks to our researchers and writers contributing to this issue with their writings, to our editorial board, to our referees examining and reviewing the articles by devoting their valuable time to us, to our editor in chief, assistant editors and those who do their best to correct and revise the articles.

Finally, I express my high hopes and wholehearted wishes that the year 2022 will bring better and healthier days to our country, people and the whole mankind....

Prof. Dr. Suna TİMUR AĞILDERE  
Editor



# SOSYOLOG MEHMET ERÖZ'Ü YENİDEN OKUMAK VE HATIRLAMAK

BIYOGRAFI

Ali TANRIVERDİ

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Sosyoloji Bölümü Doktora Öğrencisi

tanriverdiali457@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6425-6345

Gönderim Tarihi: 27.06.2021 Kabul Tarihi: 28.12.2021

Alıntı: TANRIVERDİ, A. (2021). "Sosyolog Mehmet Eröz'ü Yeniden Okumak ve Hatırlamak" *AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.2, (5), 1-11.

**Öz:** Bu makalede Türk düşün hayatında önemli bir yeri olan ve ayrıca bir sosyolog olan Mehmet Eröz'ün hayatı ve seciyesi hakkında onu doğrudan veya dolaylı olarak tanıyanların gözünden ve dilinden tanımak sonrasında fikir hayatına bir nebze de olsa dokunmak ve anlamak amaçlanmaktadır. Türk düşün ve kültür hayatına adanmış bir ömür ve mefkûresi peşinde koşan bir fikir adamı ve sosyolog olan Eröz'ü anlatmak elbette ki daha geniş bir çalışmanın ürünü olacaktır. Fakat buradaki amacımız hayatı, kişiliği, fikirleri ve bazı eserleri üzerinden az da olsa Eröz'ü anlamak, yeniden okumak ve hatırlamaktır. Onun önemli eserlerini okurken insanda bıraktığı ilk intiba, en ince detayına kadar dikkat ettiği veri toplama metodu ve saha gerçekliğinden ayrılmayıdır. Çalışmalarının çoğu saha verilerine dayandığı için daha çok katılımcı gözlem metodunu kullanarak gerek Yörük çadırlarında gerek ise yollarda ve yaylalarda geçen bir ömürden bahsetmek isabetli olacaktır. En önemli nokta ise yaşadığı yıllarda en hassas konulara (*Alevilik, Bektaşilik, Marksizm, Kürtler, Rus Emperyalizmi, Milliyetçilik, Türk Kültürü* vs.) dokunabilmiş ve bu alanlarda ilk özgün kavramları verebilmesi açısından akademi dünyasında da önemli bir yer edinmiş olmasıdır. Zira Eröz; Türk kültür ve millî meselelerle adeta kader birliği etmiş ve bölücülükle mücadelenin ise kültürel köprüden geçilecek verileceğine inanmış önemli bir Türk mütefekkiridir. Ona göre; "Türkiye Cumhuriyeti, hiçbir bilimsel temeli olmayan fikirlere dayanarak üniter yapısını bozmak isteyenlerin görüşlerine yeşil ışık yakamaz."

**Anahtar Kelimeler:** Mehmet Eröz, İlimi Karakteri, Fikir Hayatı, Eserleri

## Re-Reading And Remembering Sociologist Mehmet Eröz

**Abstract:** The main purpose of this article is to understand the life and character of Mehmet Eröz, who has an important place in Turkish intellectual life and who is also a sociologist, and his intellectual life after getting to know him through the eyes and language of those who knew him directly. Describing Eröz, an intellectual and sociologist who pursues a life and ideal devoted to Turkish intellectual and cultural life, will of course be possible with a wider study. However, our main aim here is to understand and remember Eröz, albeit a little, through his life, personality, ideas and some of his works. The first impression he leaves when reading his important works is the data collection method he pays attention to down to the smallest detail and his dependence on field reality. Since most of the studies are based on field data, it would be appropriate to talk about a life spent both in the Yoruk tents and on the roads by using the participant observation method. The most important point is that he was able to touch the most sensitive subjects (Alevism, Marxism, Kurds, Russian Imperialism, Nationalism, Turkish Culture, etc.) in his years and gained an important place in the academic world in terms of giving the first original concepts in these fields. Because Eröz as an important Turkish thinker who believes that the fight against separatism will be given by crossing the cultural bridge. According to him, "The Republic of Turkey cannot give the green light to the views of those who want to disrupt its unitary structure based on ideas that have no scientific basis."

**Keywords:** Mehmet Eröz, His Scientific Character, His Intellectual Life, His Works.

## Mehmet Eröz'ün Hayatı

1930 yılında Aydın İli'ne bağlı Söke İlçesinde gözlerini açan Eröz, Baba tarafından Mersin İli'nden göç eden Yörük aşiretlerin bugün Söke'ye bağlı kurmuş oldukları Serçin Köyündendir. Anne tarafından ise yine Aydın'a bağlı olan Germencik ilçesi ve yine bu ilçeye bağlı bir mahalle olan Ortaklar bölgesine yerleşik olan Karatekeli-Akkuzulu Yörük aşiretlerine mensup

Akkuşoğlu sülalesine mensuptur (Talas, 2008: 301-302). Eröz'ün kendi beyanlarında çok erken yaşlarda annesini kaybettiğinden dolayı dedesi Hasan Efendi tarafından büyütüldüğünü görmekteyiz. Dedesiyle yaz aylarının çoğunu köyü olan Serçin'de geçirirken kış aylarını ise Söke'de geçirmiştir. Bu dönemlerde daha erken yaşlarında okulda öğretilen ile ailesi tarafından anlatılan bilgilerin çelişmesi üzerine zihinsel bocalamalar yaşadığından bir müddet okuldan uzak kalmıştır. Eğitime mesafeli aldığı dönemlerde tarlada çalışan Eröz, bu süreçte Batı klasiklerini okuma fırsatı bulmuştur. Okul hayatına tekrar başlayan Eröz, bu dönemde Hüseyin Nihal Atsız, Feridün Fazıl Tülbentçi ve Abdullah Ziya Kozanoğlu gibi müelliflerin roman ve tarihi yazılarıyla tanışmıştır. Bu tanışmadan sonra okumalarına hız veren Eröz'ün fikir dünyası da yavaş yavaş biçimlenmiş ve yoğun bir şekilde seminer, konferans ve bilimsel toplantılara katılmıştır. Kapitalizm ve Sosyalizm arasında iktisadi fikirlere dair kaynağını dini ve millî bir kaynaktan alan bir sistem geliştirmeye çalışmış bu alanda özgün fikirlerini sunmaya çalışmıştır (Dağoğlu, 1971: 39-40). Eröz, lise öğrenimini Aydın Ticaret Lisesinde tamamlayıp yükseköğrenim için İstanbul'a gitmiştir. Sultanahmet'te yükseköğrenim gördüğü İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi binası, yandığı için bugün görmek mümkün değildir. Buradaki öğreniminden sonra vatani görevini yerine getirmek için Kars'ta askerliğini süvari asteğmen rütbesiyle yapar. Askerlik dönüşü Çifteler Şeker Fabrikasına Müfettiş Muavini olarak işe başlar. Bir yıl kadar çalıştıktan sonra fabrikadan ayrılır ve üniversiteye dönmeye karar verir. Bu dönemde üniversiteye girebilmenin şartı lise mezunu olmaktır. Dolayısıyla Eröz, Ticaret Lisesi çıkışlı olduğu için lise olgunluk sınavlarına girer ve başarılı bir sonuç alır. Daha sonra Prof. Dr. Z. Fahri Fındıkoğlu'nun asistanı olduktan sonra bilim hayatındaki çalışmaları başlar (Çağbayır, 2011: 11-12). 1965 yılında "*Yörüklerin İktisadi ve İçtimai Teşkilatı*" adlı tezle doktorasını tamamladıktan sonra 1971 yılında "*Marksizm, Leninizm ve Tenkid*" adlı teziyle doçent olur. Yaptığı alan araştırmaları sonucunda 1977 yılında hazırladığı "*Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*" adlı teziyle de profesör olur. Özetle 1961 yılından ölümüne kadarki süreçte İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde asistan, doçent ve profesör olarak çalışmıştır (Talas, 2011: 21). 20 Haziran 1986 yılında vefat eden Eröz, ölmeden önce bir müddet İngiltere'ye giderek yurtdışını deneyimlemiş ve alan araştırmalarıyla teorik çalışmalarını desteklemeye çalışmış bir sosyolog olarak dikkatleri çeker.

### İlmî Seciyesi

Bu tema altında Eröz'ün çağdaşları ve takipçilerinin gözünden onun ilmî şahsiyeti ve seciyesi anlaşılmalı çalışılmıştır.

Yaşar Çağbayır Eröz'ün "*Doğu Anadolu Hakkında Sosyo-Kültürel Bir Araştırma*" adlı eseri üzerinden onu şöyle tanımlar. Eröz'ün yaptığı ilk çalışmalarından en önemlisi Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu köy köy gezen bu gezintilerinde öğrencileriyle oluşturduğu grupla ve bizzat kendisi tarafından karşılanan harcamalarla yaptığı eseri olmuştur. Orhan Türkdoğan'ın Erzurum'da düzenlendiği "*Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Sorunları Semineri*"nde sunduğu "*Doğu Anadolu Köy Adları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*" adlı çalışmasıyla dikkatleri üzerine çektiğini ifade eder. Çağbayır'a göre Eröz; bölücülükle mücadelenin kültürel köprüden geçilecek verileceğini belirten makaleler ele aldığını ve bu makalelerin yayınlandığı dergiler ise Türk Kültür Dergisi, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Uyanış şeklindedir. Çağbayır, Mehmet Eröz'ü katıksız bir Atatürkçü olarak değerlendirir. Onu, Atatürkçülük ile Türk Milliyetçiliğini, Türk Milletçiliği ile Türk Millî Kültürünü millî birlik bağlamında geliştiren bir aydın olarak tanımlar (Çağbayır, 2011: 12-13). Amiran Kurtkan Bilgiseven ise Eröz'ün "Alevi ve Sünni Türklüğü" üzerinden onun bakış açısını şu şekilde sunar. Eröz'e göre, Türklük ruhunu bu kadar kuvvetli gözetken, Anadolu'nun bu temiz insanların evlatları sağlam bir kültür politikası ile Türk-İslam değer hükümlerinin ve İslamiyet'e uygun olan Türk törelerinin etrafında birleştirilmeli, bütünleştirilmelidir. Sünni olsun Alevi olsun bu gençlerin hepsi bizimdir, bizim evlatlarımızdır. Hangisi

hangisinden incinse, düşmanların değil, bizim yüreğimiz kan ağlar. Bu gerçeği Pir Sultan Abdal'ın kitabına aldığı iki mısra ile dile getiren Eröz, gönlündeki hüznü; "İki kardeş karşı karşı salındı, Ciğerciğim delik delik delindi." şeklinde ifade eder (Bilgiseven, 1986: 15-45). Yine Amiran Kurtkan, Eröz'ü; "*Türkiye'de sosyal bütünleşme ile ilgili ve bütünleşmemizi tehdit eden her türlü meseleyle alakalı konularda akla gelen ve eserleri kaynak gösterilmeye layık görülen ilk isimlerden birisidir*" şeklinde tanıtır (Bilgiseven, 1991: 3). Mustafa Talas ise Eröz'ün bilimsel yöntem anlayışına vurgu yaparak onun uygulamalı sosyoloji ile beraber teorik çerçeveli çalışmaların bütün örneklerini eserlerinde ortaya koymuş bilimsel bir şahsiyete sahip olduğunu belirtir (Talas, 2011: 20). Ensar Yılmaz ise; Eröz'ün yöntem anlayışına vurgu yaparak "Orta boy kuramlar açısından baktığımızda sosyal kuram ve yapılar arasında bir denge unsuru araması açısından" onu yapısal-fonksiyonel yaklaşıma daha uygun görür (Yılmaz, 2011: 53). Eröz'ü yakından tanıyan Erol Kılınç'ın bir beyanına göre Mustafa Aksoy'un onun için şunları söylediğini kaydeder: "Aslında o dünyada 1990'lardan sonra kullanılmaya başlanan bilimler arası anlayışın Türkiye'deki ilk öncüsü olmakla beraber, uygulama sosyolojisi araştırmalarında da nitel araştırmalar konusunda öncülük yapmıştır. Doktora tezi ile profesörlük takdim tezi bu konuda iki önemli eserdir. Özellikle "*Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*" adlı profesörlük takdim tezi konusunda hala tek ve ilk çalışmadır." (Kılınç, 2011: 57). Eröz'ü yakından tanıyan ve öğrencisi olan Yaşar Kaya ise onu şu sözleriyle tanımlar: "Gerek Türkiye gerek ise Türk dünyasının sosyal bünyesine dair birçok eser bırakmıştır. Sosyal bünyemizin ideolojik saldırılarla her bakımdan tehdit altında olduğu çalkantılı günlerde, ilmin sükûneti ile Türk kültür hazinesini ve tarihi temellerini gözler önüne sermişti. Bu konuda o kadar öncüdür ki, sosyal bünyemize arız olan hangi problemle yüzleşseniz O'na rastlarsınız." (Kaya, 2011: 60).

Mehmet Eröz'ün saha çalışmaları sırasında tanıştığı Veli Çetin bir Yörük'tü. Eröz'ün sahadaki deneyimi hakkında şu ifadelerde bulunur: "Mehmet Eröz çok dolaşmazdı. Çobanlar, çadırların olduğu yere gelirken karşılıyor, elinde bir dosya. Bir şeyler soruyor. Yörüklerin tuhaf konuşmaları olur ya, onları yazıyordu. Keçiye, köpeğe ne diyorsunuz? Ne komut verirseniz geziniyor gibi çeşitli Yörüklerin tuhaf konuşmalarını not alırdı." Veli Çetin ayrıca onun vefalı yönünü vurgulayarak aradan 53 yıl geçmesine rağmen Eröz hocanın görüştüğü kişiler onu unutmamış ve hayırla yâd ettikleri gibi hocanın zaman zaman gönderdiği bayram tebrikleri ve çektiği fotoğrafların hala saklandığını ifade eder. Bu Türk insanın kendisine ilgi gösterene ne kadar vefalı olduğunu gösterdiğini ifade eden Çetin Bey, Eröz'ü hayırla yâd etmektedir (Çetin, 2011: 63-65). Yaşar Kalafat ise Eröz hocanın kültürel çeşitliliğe etnik ve millî telakiler üzerinden bakışını şöyle izah eder. Mehmet Eröz hocam etnik kültür ile millî kültür arasındaki bağda halk kültürün yeri ve önemi konusuna çok değinir. Eröz hocam, birlikte yaşayan halkları hiçbir zaman yok saymamıştır. Onun karşı çıktığı husus, yerel farklılıkların tesanüdü yani karşılıklı yardımlaşmayı ihlal etmesidir. Kültür zenginliklerinden doğan çeşitliliğin siyasileştirilmemesi ve istismar edilmemesidir (Kalafat, 2011: 72).

Mustafa Aksoy'un fikir ve akademi hayatında önemli bir belirleyici ve yeri olan Eröz Hoca hakkında ifade ettiği bir anısını şöyle açıklar: Mustafa Aksoy saha verileri için Karacadağ Türkmen aşiret reislerinden olan Vehbi Karaca ile mülakat sırasında Eröz hocanın ismini işitir ve heyecanla mülakat yaptığı kişiye sorar; "Eröz hocayı çok yakından tanır mıydın?" Vehbi Bey'in sözleri şu şekilde olur: "Eröz, bizim köye gelip araştırma yaptıktan sonra, "Tırkan-Türkmen" hakkında kitaplar gösterdi. Böylece atalarımızdan duyduklarımızı kitaplardan okuduk, Karacadağ'daki 60 civarındaki "Tırkan" köyünün Türklüğünü kitaplardan okuduk. Yani Türklüğümüzü Eröz'de n öğrendik dersem yeridir. Onun gibi bir adama üzülmemek çok yanlış olur. Baksana, ondan sonra bizim buraya bir sen geldin." (Aksoy, 2011: 78-79). Yine Aksoy, öz itibarıyla Mehmet Eröz denildiği vakit akla gelecek ilk şeyleri bir makalesinde şu şekilde dile getirmiştir:

*İsimler insana bazı şeyler çağırır. Mesela Fatih, İstanbul'u; Hz. Ömer, adaleti; Karacaoğlan, güzele söylenen sözleri vs. İşte Eröz'de bize "etnik mesele", "Marksist felsefenin sosyolojik tahlili", "onomastik" ve "ülkemizin kalkınma meselesi" ile "Alevilik-Bektaşilik kavramlarını" çağırır. Kültürel yapımız ve bu yapının unsurları Eröz'ün kendisiyle özdeşleşmiştir. Bir bakıma o, kültürel yapımız ile kader birliği etmiştir. [...] (Aksoy, 2006: 1).*

Bu noktaya kadar müellifi dolaylı ve doğrudan tanıyanların gözünden kısaca kişiliğini ve ferdi duruşunu aktarmaya çalıştık. Bundan sonra çalışmanın büyük bir kısmı, Eröz'ün fikir hayatı ve eserlerine ayrılmıştır.

### **Fikir Hayatı**

Mehmet Eröz'ün düşünce dünyasına girmek ve anlamak için doğrudan eserleri üzerinden bir değerlendirmeye gitmeyi daha uygun bularak onun düşüncelerini belirli temalar altında verirken aynı zamanda eserlerini de tanıtmış olacağız. Bu minvalde elbette ki Eröz hocanın zihin dünyasını eksiksiz yansıtmak mümkün değildir. Eserlerinde bizlere çok çarpıcı gelen özgün düşüncelerini özü itibarıyla elimizden geldiğince yer yer değerlendirmeye çalışacağız. Değerlendirmeye alacağımız ilk eser hacimce küçük ama içerik olarak özgün olan ve Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü tarafından 1983'te basılmış olan "*Hıristiyanlaşan Türkler*" adlı eserdir. Eser giriş, üç alt başlık ve sonsöz ile neticelenmektedir.

### **Tarihte Hristiyanlaşan Türklere İlişkin Fikirleri**

Müellif, kültürel çalışmaların önemine dikkat çekerek şöyle der; "Eğer bir ülkeyi fethedersen, sayıca ve kültürce, zayıf durumda iseler, yendikleri topluluk içinde, onun kültürünü benimseyip erirler." Eröz, yabancı Rus ve Batılı kaynakları okuyarak bu okumaları içinde Türk millî kültür hayatına düşmanca yaklaşımları tespit ederek onlara karşı tezlerle cevap vermeye çalışmıştır. Bu tezlerden bir tanesi de Rus sosyoloğu N. Danilevsky'dir. Eröz, bu Rus sosyoloğun görüşüne göre; "Hunlar, Tatarlar ve Türkler" medeniyetin teşekkülünü engelleyen halklardır." (Timasheff, 1965: 52-53) diyerek ilminin içine Türk düşmanlığını eklediğini belirtir. Türk kültür ve medeniyeti ile ilgili bu dış tahrik edici çalışmalar Atatürk'ü çok üzmüştür. Mustafa Kemal derhal medeniyet tarihinde Türk kültür ve tarihinin müspet yerini göstermek için çalışmalar başlatmıştır. Bu çalışmalar iki yönlü olmuştur. Birinci görüşe göre Türklerin medeniyetteki kökleri Orta Asya'da aranmış ikinci görüşe göre ise Hititlerde, Frikyalılarda, Romalılarda ve Greklerde aranmıştır. Eröz'e göre bu ikinci görüş arkeolojik ve turizm gayretleri ile büsbütün çığırından çıkmıştır (1983: 8). Eröz, özellikle turizm adı altında Bizans kongreleriyle diriltilen kültüre mesafeli yaklaşarak Türk kültürünün içine düştüğü duruma dikkati çekmeye çalışır. Örnek vererek bu dönüşümü şöyle izah eder: "Çanakkale, "Truva" oldu; Selçuk'u "Efes" e çevirdik. İzmir'de "Ağa Memnon" kaplıcalarından söz ediliyor. Aydın'ın Yoran (Yenihisar) köyünün adını, "Didim" e çevirdiler; o civardaki Güllübahçe'nin adı "Priyen" oldu. Ürgüp ve çevresinin adına "Kapadokya" deniliyor. Zira Eröz, bu kültürel politikalara karşı çıkışını Toynbee ve Spengler'in medeniyet teorisine dayandırır. Bu müelliflere göre bu medeniyetler ömrünü tamamlamış kavimlerdir. Bu anlamda Lidyalılarla, Frikyalılarla, Kapadokyalılarla, Hititlerle, Romalılarla ve Bizanslılarla Türkler arasında etnik ve kültürel bir bağ kurmağa çalışmak, Rusya'nın uyguladığı ve Türk uruklarını Türklük fikrinden koparmayı hedef alan, "Etnogenez" nazariyesine bel bağlamak olacağını vurgular (Eröz, 1983: 9).

Eröz, yaptığı çalışmalara göre Malazgirt'te Alp Arslan Ordusuna katılan Rumeli Peçenek ve Uzlar'ın, henüz Hristiyanlığı iyice benimsememiş olduklarını ifade eder. Eröz'e göre Türk uruklarının millî şuur yerine, kabile şuuruna sahip olmaları, Bizans Devletinin çok işine gelmiş ve asırlarca Türkleri birbirine kırdırmış olduğu ve aynı politikayı bugün Rusya'nın, Orta Asya için uygulamaya koyduğundan bahseder.

Eröz'e göre Türkler, Anadolu'ya Alparslan'dan beş buçuk asır önce geldiklerini ve bunların çoğunun Hristiyan olduğunu bizzat Bizans devleti tarafından iskân edildiklerini belirtir. Bizans devleti bir yandan Anadolu'ya gelen Türkleri Hristiyanlaştırma bir yandan da askere alma politikası gütmüştür. Bulgar, Peçenek ve Uz Türkleri Hristiyanlığı kabul etmiş boylardır. Örneğin Bursa ve Silivri'deki Bulgar Türkleri, Hristiyan olarak kalmışlardır. 1071 yılında Malazgirt meydan muharebesinde, Türklük şuuru üstün gelen, Hristiyan Uz ve Peçeneklerin, Müslüman Oğuz Türkler'in saflarına katıldıktan sonra Müslüman olmuşlardır. Eröz, şeriye sicillerinden hareketle Bulgar, Avar, Uz, Peçenek, Kuman-Kıpçak, Hazar, Çiğil, Halaç ve Oğuzun bazı boylarını Hristiyan olarak tespit etmiştir. Yani Rum ve Ermeni cemaatleri içinde Türkçe konuşan birçok Hristiyan Türk uruğu mevcuttur. Eröz, daha sonra Hristiyan olan Türklerin hiçbir şekilde Rumca bilmediklerini ispatlamaya girişmiştir (Eröz, 1983: 24-29). Eröz'e göre Anadolu, Rumeli ve bütün Türk dünyasında Hristiyan ve Museviliğin serbestçe propaganda yapmalarını tanıyan son derece hoşgörü sahibi olduğuna dair bir dizi vesika da yayınlamaya çalışır (Eröz, 1983: 46-47).

### **Doğu Anadolu'nun Türklüğüne İlişkin Fikirleri**

Eröz'ün öne çıkan bir diğer eseri olan *"Doğu Anadolu'nun Türklüğü"* adlı kitabıdır. Yine Türk Kültürü yayınlarından çıkan eser muhteva itibariyle "Bir Kürt Milliyetinden Söz Edilebilir mi?", "Kurmanç ve Zaza Söзlerinin Aslı", "Şerefname'ye göre Kürtler", "Kürtlerde Şahıs İsimleri", "Karakeçililer ve Maddi Kültür", "Doğu Anadolu Köy Adları" ve "Totemik İzler Taşıyan Doğu Anadolu Köyleri" şeklinde daha birçok alt başlıkta Türk Kültür hayatının izlerini bulmaya çalışır. Eröz, bu çalışmalarını kendi milliyetinin farkında olmayan birçok köyü ilmî çalışmalarla ispat etmiştir. Örneğin Siverek'ten Karakeçili Aşireti Beyi Mükrim Bey'in yazdığı mektupta "İlminizle, bizim Türklüğümüzü ispatladığınız için size minnettarım." demiştir. Eröz'ün metot konusunda önem verdiği şey, teori ve kavramlardır. Ona göre sosyal bilimlerde teori ve kavramlarla yapılmayan izah ve tahliller bir derlemeden öteye gidemeyeceğidir. Bu anlamda Türkiye'de kavramsızlık ve teorisizlik, sosyal bilimlerin temel problemi olmuştur. Örneğin "millet" ve "ırk" kavramları hala birçok müellif tarafından karıştırıldığını söylerken "millet" kavramının sosyoloji ve tarih olduğunu "ırk" kavramının ise biyolojiyi ilgilendirdiği ifade eder.

Eröz'e göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu, otantik kültür değerleri açısından Batı Anadolu'dan daha Türk olduğunu belirtir. Bunu ise coğrafi şartların verdiği hareketsizlik ile açıklar. Tunceli ve Hakkâri illeri bu duruma örnek verilebilir. Bu bölgede yapılan halı ve kilimlerdeki damgalar Sibiryaya ve Moğolistan'daki Türklerin yapmış oldukları damgalılarla neden aynıdır? şeklinde sorular sorar. 1772'de Rus arkeologlarca Altaylarda bulunan ilk koç-koyun başlı mezarların son örnekleri Hakkâri ve Tunceli'de karşımıza çıktığını ifade eder. Eröz'ün burada vurgulamak istediği nokta özetle şu şekildedir: "İnsanların konuştukları dilden hareketle kimlik pazarlayan, etnik kimlik inşacıları nasıl bir kimlik hazırlayacakları merak konusudur." diyerek bölgeye dair farklı çevrelerin niyetlerini ortaya koymaya çalışır. Eröz'ün yakındığı en büyük nokta ise kendi dilinden şu şekildedir: "Okumuşumuz olsun, cahilimiz olsun, Doğu illeri halkına hemen "Kürt" der, çıkar. Hiç hatırına getirmes ve hatta bilmez ki, Doğu illerinde yerli şehir Türkleri, Türkmenler, Karakalpaklar, Azeriler de yaşamaktadır. Kürt olarak nitelendirilen insanlar, "Zaza" ve "Kurmanç" olarak nitelendirilmektedir. Hâlbuki bu iki zümre birbirlerini iki bağımsız kavram adı altında nitelendirmektedirler. Fakat Kürtçü görüşü savunanlar bu iki zümreyi kürtlüğün şubeleri olarak telaki ediyorlar. Bu muzır fikir savunucuların amacı suni bir millet inşa etmektir. İşin bir de küskünlük tarafı vardır (Eröz, 2015: 13-18). Günümüzde Eröz'ün bu anlamdaki ilmî eksikliğe dair getirdiği eleştiri ve yakınmalarını gören Mustafa Aksoy, Tunceli ilini kapsayacak şekilde Mazgirt, Pertek ve Hozat üçgeninde tarih sosyolojisi bağlamında saha araştırmalarını sürdürmekte ve verilerini düzenli olarak her ay, "Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi" aracılığıyla akademik kamuoyu ile paylaşmaktadır. Bu anlamda Aksoy; koç, koyun, at başlı ve insan üsluplu mezar taşlarını, etnografya ve arkeolojik maddi kültür unsurları olmak

üzere kültürel tarihi hafızanın yok olmaması adına bu anlamda çalışmalarına devam etmektedir. Zira Aksoy'a göre; "Etnografya ve arkeolojik maddi kültür unsurları, kadim tarih hakkında bilgiler verir. Onlar, devletin memurlarının yazdığı değil, halkın yazdığı tarihi belgelerdir. Bu anlamda koç, koyun at başlı ve insan üsluplu mezar taşları, Türk tarihi ve kültürü açısından son derece önemli kaynaklardır." diyerek, Eröz'ün önemseydiği kültürel konulara eğilir (Aksoy, 2021: 28). Aksoy hocanın bu yönelimini bizzat çalışmalarında olduğu gibi Eröz'ün "*İktisat Sosyolojisine Başlangıç*" adlı kitabının dördüncü baskısına yazmış olduğu ön sözde de görmekteyiz; "Rahmetli Eröz hocanın cemalini hiç görmedim, ancak o daima fikirlerimin ve çalışmalarımın kılavuzu oldu. Sosyal bilimlerde disiplinlerarası araştırma yapmanın ve teori ile sahada derlenen bulguların beraber değerlendirilmesi gerektiğinin zorunluluğunu ondan öğrendim." der (Eröz, 2014: 13-16).

"Kürt" deyip çıkışımız, birçok kimseyi gücendirmekte ve bir kısmını ideolojilerin kucağına atmaktadır. Vaktiyle merhum Ziya Gökalp bile bunun ezikliğini duymuş ve araştırmalar yaparak sonunda huzura kavuşmuştur." Eröz, Gökalp'ın yaşadığı bu durumu bizzat onun kaleminden aktarır:

*Benim gibi Vilayat-ı Şarkiye ahalisinden bulunanlara da Kürt milliyetini izafe ettiklerini gördüm. O zamana kadar kendimi hissen Türk sanıyordum. Fakat bu zannım ilmi bir tahkikata müstenit değildi. Hakikati bulabilmek için, bir taraftan Türklüğü, diğer taraftan Kürtlüğü tetkike başladım. Evvel emirde lisandan başladım. Lisani tetkiklerim gösterdi ki, Diyarbekir'in Türkçesi, Bağdat'tan Adana'ya Bakü'ye, Tebriz'e kadar imtidat eden tabii bir lisandır. Yani Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türklerine mahsus bulunan Azeri lehçesinden ibarettir. Bu lisanda hiçbir suni'lik yoktur (Ülken, 1942: 175).*

Eröz bugün "Zazaca" konuşan ve Alevi olan Hormeklilerin Harezmi olduklarını kendilerine Dümbeliler denildiğini 300 yıl önce Türkçe konuştuklarını bizzat kendisi de Hormekli olan Şerif Fırat'tan aktararak Hormeklilerin Horosan ve Harezm bölgesinden geldiğini söyler. Hormekliler içinde yetişen Şerif Fırat'ın cemiyet hayatına dair aktardıklarına göre bu topluluk Türk olduğunu bilmekte, Ayin-i Cemlerinde, hep birlikte Türkçe nefesler okumakta ve gönülden gülbankları benimsediklerini aktarır." Eröz, Hormekliler hakkında aktardığı diğer bir bilgi ise TBMM'nin gizli celse zabıtlarıdır. Bu zabıtlar üzerinden Tunceli bölgesine dair Dersim mebusu olan Hasan Hayri Bey'in 1921'deki konuşmasını da referans gösterir. Harezm'den gelen ve Türkçe konuşan atalarına, Selçuklu hakanı Alaaddin Keykubad tarafından buralarda yer verilmiş olduğunu açıklar. Hasan Hayri Bey'in anlattığına göre, Yavuz Sultan Selim zamanında, Harezmi Alevi Türkler Dersim dağlarına çekilmek zorunda kalmış ve bu tecrit neticesinde "Kürtleşmişlerdir." (TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1980: 252). Eröz bu süreci başta "Kürtleşme" derken sonradan tashih yaparak bu sürece "Yabancılaşma" yani Türkçeyi kaybetme adı vermiştir (Eröz: 2015: 22-23). Eröz aynı akıbeti bugün Kayseri "Sarız" da yaşadığını bunların da Kalmuk Türkü olduklarını bazı kanıtlar üzerinden izah eder. Bu çalışmasında söz konusu duruma benzer birçok aşiret ve boyları inceler ve bir kürdolog olan Minorsky'in bazı çalışmalarında ileri sürdüğü tezleri çürütür. Bazı çelişkiler üzerinden önemli tespitler yapar. Bunlardan bir tanesi de Silifke'de halkı Türkçe konuşan ve Yörük asıllı olan bir "Kürtler Köyü" den bahseder. Aynı durumu Kahramanmaraş ilinde Türkçe konuşan fakat "Kürt" isimli köyler üzerinden bir dizi değerlendirmeler yapar. Sonuç itibarıyla ayrı bir Kürt kavmin olmadığını Kürt olarak anılan toplulukların çeşitli Türk, uruk ve boyları olduğunu vurgular (Eröz, 2015: 80-124).

### **Millî Kültür ve Meselelerine İlişkin Fikirleri**

Eröz'ün diğer önemli bir eseri ise Kültür Bakanlığı tarafından basılmış olan "*Millî Kültürümüz ve Meselelerimiz*" adlı kitaptır. Bu kitapta toplam 28 makale mevcuttur. Eröz, belki de fikir hayatında dile getirmek istediği birçok şeyi burada öz olarak vermiştir. Türk millî kültürü hakkında düşündüğü birçok konuya temasta bulunmuş ve özünü kısaca aktarmaya çalışmıştır. Bir



solukta okunan bu makaleler, Eröz'ün fikir dünyasını en samimi şekilde yansıtan önemli bir derleme eserdir. Mezkûr eserin içeriği hakkında bilgi verecek olursak kısacası töre, Türk sosyal hayatında totemizm, Türk dili, Yörükler, evlenme-düğün adetleri, çeşitli ideolojiler karşısında Türk milletçiliğın konumu, sosyal yapımız, Atatürk devletçiliğı gibi daha birçok konuda görüş bildirmiştir.

“Töre” adlı yazısında daha çok Türk sosyal hayatı içinde bu kavramın yerini belirlemeye çalışır. Belirli atasözleri ve deyişler üzerinden Türk sosyal hayatını düzenleyen kaideleri anlamaya çalışır. Töre'nin Türklükle yaşıit olduğunu ve ilk olarak söz konusu kavramın Orhun Kitabelerinde geçtiğini belirtir. Divan-ı Lügat-ı Türk'te ise daha çok evin veya çadırın başköşesi ve misafir yeri anlamında kullanıldığı söyler. Daha sonra Türklerin töreye ne kadar bağılı olduklarını göstermek için “El kalır, törü kalmaz yani el bırakılır, töre bırakılmaz.” atasözünü bahseder. Ziya Gökalp'in ise Doğu Türklerinin “Törü”, Batı Türklerinin ise “Töre” dediğini ifade eder. Vambery'e atıf yaparak Edremit Türkleri üzerinden töreye dikkat çeker. Vambery, Türkmen gençlerinin tepelerinde bıraktıkları bir tutam saçın, omuzlarına kadar uzandığından bahseder. Başın diğer kısmı ustura ile tıraşlıdır (Vambery, 1964: 69,172). Çin kaynakları da bütün Türk uruklarında bu geleneğın varlığından bahseder. Edremit Türkmenlerinden iki ihtiyarın bu şekilde resimlerini aldığıını kendilerine bu saç şeklinin sebebinin sorduğında: “Düşman eline geçsek, başımızı keserken murdar eliyle yüzümüzden tutmadan, saçımızdan tutup, boynumuzu öyle kessin diye bırakırız.” dediklerini aktarır (Eröz, 1996: 7-8). Eröz, makalesinin devamında Vambery'e de çokça atıf yaparak Törenin Türk içtimai hayatındaki önemi ve yerini göstermek adına birçok örnek vermeye devam eder.

Eröz'ün değindiğı diğer bir konu ise yine Türk sosyal hayatında Totemizm yeri ve izlerini araştırmak olmuştur. Eröz'e göre en ilkel dediğimiz ve en modern toplumlara kadar tabu ve totemlere rastlamak mümkün olduğunu ifade eder. Söz konusu kavramın Kızılderili adı verilen Kuzey Amerika yerlilerden alınarak akademi dünyasına kazandırılmıştır. Totemi öldürme, kesme, yeme ve ona dokunma hususundaki yasağı “Tabu” olarak tanımlar. Yani haram ya da yasak demektir (Eröz, 1996: 16-17). Emile Durkheim, totemin oluşumunu Malezyalıların zihniyetine göre kendileri tarafından şahsi mal değil, mana adını verdikleri gayri şahsi kuvvet tarafından oluştuğünü ifade eder (Mair, 1965: 191-92). Yine Durkheim, bu cezbedici ve tehdit edici sosyal tabuların oluşmasına sebep olan gayri şahsi kuvvetlere “içtimai tazyik” adını verir. Bu içtimai tazyiklerin hem cazip hem de korkutucu vasfı olduğunu ifade ederken klanların etrafında dolaşan kutsal hayvanlar ve ölü ruhların cazip olmadığını belirtir (Ülken, 1955: 11). Eröz bu makalesinde özellikle Reinach'ın 1900 yıllarında “*Code du totemisme*” adını verdiği 12 maddelik totemizm cetveline yer vererek tabuların niteliklerini açıklamaya ve anlamaya çalışır. Anadolu'da “Ben de gittim bir geyiğın avına, geyik çekti beni kendi ağına...”, Anadolu tahtacılarında mezar taşlarındaki “Kazayağı” Alevilerdeki “Pence-i Ali Aba” gibi birçok totem örneğı vererek Türk millî kültür ve içtimai hayatı içinde tabuların etkisinin gündelik hayata yansımalarını incelemeye çalışmıştır (Eröz, 1996: 24-25).

Eröz, “Türkçülük, Muarızları ve Düşmanları” adlı makalesinde ise Türk sahalarında Rus politikalarını eleştirdikten sonra Kırım'ın Bahçesaray'ın Gaspıra köyünde doğan ve ilerde Türk dünyasının büyük ideoloğı ve idealisti olacak olan Gaspıralı İsmail üzerinde durur. Gaspıralı İsmail daha çocuk yaşta bir Rus askeri mektebindeyken Girit'te, Türklerin Rumlar tarafından öldürüldüğünü duyunca bir arkadaşı ile gizlice Odesa'da vapura biner ve pasaportu olmadığı için yakalanır ailesine teslim edilir. Bu olaydan sonra Gaspıralı İsmail bir daha Rus askeri mektebine dönmez. Bir müddet Türk mekteplerinde Rusça öğretmenliğı yaptıktan sonra Paris'e gider ve orada bilgisini artırır. Osmanlı Ordusunda zabıt olmak için girişimde bulunur fakat Rus sefirinin devreye girmesiyle bu gayesi boşa çıkar. Şemseddin Sami ve Süleyman Paşa gibi devlet adamlarından birçok fikir edinir, akabinde 1883'te “Tercüman” adı altında yarı Rusça ve yarı Türkçe bir gazete çıkartır. Eröz'e göre Gaspıralı'nın temel fikir davası “Dilde, işte ve fikirde

birliktir.” O, eşinin ziynet eşyalarını ve evin eşyalarını satarak her türlü engellemelere rağmen gazetesini çıkarmaya devam etti. Eröz’e göre İsmail Bey’i takip eden ve onun yolunda yetişen Yusuf Akçura, Hüseyinzade Ali Bey, Ağaoğlu Ahmet Bey, Sadri Maksudi Aral, Zeki Velidi Togan ve Abdullah Battal Taymas gibi birçok Türkçü fikir insanı yetiştiğini söyler (Eröz, 1996: 192-197).

### **Marksizm Leninizm ve Tenkidi’ne İlişkin Fikirleri**

1971 yılında doçentlik tezi olan “*Marxizm Leninizm ve Tenkidi*” adlı eseri ile karşımıza çıkan Eröz, yine bu alanda önemli görüşler ortaya koymuştur. Kitap Marksizm’e ait kavramlar ve içeriği hakkında geniş bir izahı sunduktan sonra bu yapının somut bir düzeni olan Sovyet Rusya üzerinden tenkitlerini ortaya koyar. 7 bölümden oluşan mezkûr eser’in ilk 6 bölümü Marksizm kavramları, teorisi, ihtilal öncesi Rusya’nın sosyal yapısı ve sosyal sınıflara ayırmıştır, son bölüm olan 7. bölüm ise Sovyet Rusya üzerinden Marksizm’e getirdiği eleştirilere ayrılmıştır.

Eröz, kitabın başında Marksizm ile ilgili karşıt görüşünü şu şekilde izah etmiştir: “Bazı tenkitçiler, Rusya’da ve diğer sosyalist ülkelerdeki Marksist tatbikatın yozlaştırılmış, aslından saptırılmış olduğunu ileri sürerler. Böyle bir tutum ve davranış, bir yerde Marksist teoriye toz kondurmuyuşun, onu yücelten bir düşünüşün eseridir. Bize göre, öncekilerden daha az hayalci olmayan Marx ve Engels’in ortaya attıkları nazariyenin, dünya üzerinde bundan başka gerçekleşme imkânı yoktur. İlimi bakımdan kuvvetli olmakla birlikte aslında karanlık fikirlerle doludur.” (Eröz, 1976: 10). Stalin’in Partiden işçi sınıfına uzan “yedi intikal kayışı” şu şekildedir: “Sendikalar, kooperatifler, gençlik birlikleri, kadın temsilci konferansları, mektepler, basın ve ordu.” üç yıl sonra bu fikir daha değişik bir şekil aldı. “Sendikalar, Sovyetler, kooperatifler, gençlik birliği ve Parti” şeklinde olacaktır. Eröz’e göre bu değişime intikal kayışlar proletarya diktatörlüğünü tesirli kılan unsurlardır. Eröz, Stalin’in esas amacının “İşçi sınıfı diktatörlüğünü ve komünist partinin hâlihazır mevkiini korumaktır. Bunun en güzel göstergesi olarak da 1938 yılında hâkimler arasında Parti ve Komsomol üyelerinin oranı, %94,8’e yakın olduğunu belirtir. 1941 yıllarında yayınlanan rakamlara göre, hâkimlerin sadece dörtte bir kadarı, fakülte seviyesinde hukuk tahsili görmüştür (Crosland, 1961: 236-237). 1917 yılında parlamenter rejimin, demokratik karşılığının Sovyetler oluşuydu. Fakat Bolşevikler, Sovyetlere nüfuz ederek tüm kritik mevkileri ele geçirdiler. Daha sonraki süreçlerde Halk Komiserleri Konseyi belirli isimler değiştirerek Parti içi muhalefete karşı Stalin’in diktatörlüğüne yardım etti. “İçişleri Birlik-Cumhuriyet Halk Komiserliği, İçişleri Bakanlığı, Devlet Emniyet Komiserliği” şeklinde yeni yapılar altında bir diktatörlüğün oluşumuna yardım edildi. Bu gelişmelerin neticesinde 1930 yılında mecburi emeğe tabi sekiz milyon kadar siyasal mahkûm ve sürgün oluştu (Eröz, 1976: 296-300). Eröz, kitabın devamında gelişen hayat şartlarından doğan liberal güçlerle birlikte fakirlikten kurtuluş ve genel anlamda düşünce ve ifade hürriyetine kapı açılmasının kaçınılmazlığı belirtir. Türk sahalarında Sovyet Rusya’nın emperyalist yayılmacılığını belirli veriler ışığında üretim, tüketim ve hammadde üzerinden sömürülmesini işler ve komünist diktatörlüğü verilerle ve karşılaştırmalı örneklerle tenkit eder.

### **Türkiye’de Alevilik-Bektaşiliğe İlişkin Fikirleri**

Akademik çalışmalarına hız veren Mehmet Eröz, 1961 yılından itibaren çeşitli dergiler vasıtasıyla çalışmalarını yayınlamaya devam etti. Onun, Alevilik-Bektaşilik konularına ilgisi ve merakı çocukluğuna kadar götürülebilir. Yaşadığı yörede sıklıkla Tahtacı olarak bilinen Aydın ilinin Yeniköy ile Gümüş Köylüleriyle kurduğu sosyal bağ O’nu, Aleviler hakkında heyecanlı ve meraklı bir arayışa sürükledi. Bu süreci Eröz’ün ön sözünde 1976 yılında bizzat dile getirdiği ifadelerle aktaralım:

*Tabiatın gönüllere coşkunluk veren güzellikleri ortasında, uzun sakallı, “Abdal” adı verilen dilencilere, “Hızır” gözüyle bakarak, rahmetli anacığımın cömert ellerinden alıp*

*saygıyla yiyecek sunarak, mutluluğun doruğuna erdiğim o demlerde, güleç yüzlü, temiz kalpli Tahtacılar bize misafir gelirdi. Ana tarafından dedem olan, Akkuşoğlu Hasan Hüseyin Ağa, onları hoş tutarmış. Hem adına, hem şahsına sevgi duyarlarmış. Çok sevdiği bir incir fidanı dibinde abdest alan ve beş vaktini geçirmeyen dedemin din konusundaki müsamahakârlığı, aile çevremizde, hısımlarımızda da devam ettiğinden Tahtacılar, ayaklarını kesmemiş, misafirliğe, komşuluğa devam etmişlerdir. Gerek onlar hakkında, gerek ilçemize pazardan pazara gelen Asitepe Tahtacıları ve Sofular köyü Çetmeleri (Çepnileri) hakkında, köy ve kasaba çevrelerinde duyduğum sözler, çocuk kafamda çözümlenmesi çok güç olan meselelerin düğümlenmesine yol açıyordu. [...] (Eröz, 1976: 11-12).*

Pasajdan da aktarıldığı üzere Eröz hocanın zihninde çocukluğundan beri çözemediği anlam veremediği bu meselleri gençliğinden itibaren aydınlatmak adına Aleviler hakkında bulunduğu bölgeden başlayarak geniş bir coğrafyayı araştırma alanı olarak seçmesidir. “Türkiye’de Alevilik Bektaşilik” adlı esere imza atmadan önce çeşitli dergilere de yazı gönderdiğini öğreniyoruz. Bu dergiler; Cem Dergisi, Yol Dergisi, İş ve Düşünce Dergisi, Ötüken Dergisi, Ehl-i Beyt Yolu Dergisi vs. şeklindedir. Yüksek Lisanstan beri özelde Söke, genel olarak ise Ege Alevileri hakkında yazan Eröz, “Türkiye’de Alevilik Bektaşilik” adındaki araştırmasını 1977 yılında profesörlük takdim tezi olarak sunmuştur. Bu kitaba dair en muhkem değerlendirmeyi bir Alevi Dedesi olan Av. Muharrem Naci Orhan’ının ifadelerinde görmekteyiz. Zira bizzat Eröz hoca tarafında tashih için kitabın muhtevası söz konusu Dede ile paylaşılmıştır. Dede’nin kitaba ilişkin ifadeleri şu şekildedir:

*Şüphesiz örf ve adetlerle inanış ve itikada taalluk eyleyen hususlarda, gelenek ve göreneklerle, Alevilik usul ve kurallarının uygulanmasında, Alevilik erkânı hususunda yazılı bir kitap mevcut olmadığından yörelere göre ufak tefek veya büyük küçük değişim farklılaşmaları pek doğaldır. Yazar eserini daha çok Tahtacı ve Çepnilerdeki görgü ve müşahedesine üzerine yazmıştır. Anadolu Aleviliğini yerinde ve bileninden tetkik ederek yazmış olsa idi daha çok iyi olurdu. Bu eser bu güne kadar yazılmış eserlerin en ilmî ve gerçek olanıdır. Yazarını saygıyla anarım (Eröz, 2014: 15-16).*

Bilimler arası bir anlayışla kaleme aldığı mezkûr eser, muhteva itibariyle Alevi Bektaşî anlam evrenine ait kavramları, pratiklerini ve kültürel değerlerini saha realitesi çerçevesinde ele almıştır. Dahası İslamiyet öncesi Türk kültüründe yer alan inanç unsurları ile İslamiyet sonrası Anadolu Aleviliğine ilişkin benzer ve farklı kültür unsurları üzerine getirdiği gözlem ve değerlendirmelere yer vermiştir. Örneğin kutsala ilişkin ritüeller ile ilgili kurban törenleri, cem erkânı ve bahar bayramları gibi özel pratiklerin Alevi inanç anlam evreninde neye karşılık geldiğine dair gözlem ve yorumları mevcuttur. Yine İslamiyet öncesi Türk kültürüne ilişkin gök kültü, yer-su kültü, yeraltı ruhları ve çeşitli totem hayvanlar hakkında önemli inançsal kültür unsurlarına değinmiş ve bu unsurların Alevilik içindeki yerini ilişki olarak incelemeye çalışmıştır (Eröz, 2014: 310-452). Eröz, Bektaşiler hakkındaki gözlemini şu şekilde aktarır: “Bektaşilere göre, insanda, gerçek varlığa ait bir kıvılcım vardır ve bu kıvılcım, insanı doğduğu kaynakla birleşmeye zorlamaktadır.” der (2014: 206).

### **Sonuç ve Değerlendirme**

Eröz hocayı gerek doğrudan tanıyan gerek ise dolaylı olarak tanıyanların birleştiği birkaç ana nokta vardır. Birincisi O’nun bugün ülkemiz için önemli hale gelmiş kültürel, dini, ideolojik ve siyasi meseleleri 1960’lı yıllardan itibaren görmüş olmasıdır. İkinci olarak, ortaya koyduğu çalışmalarının tümünün Türk toplumsal hayatının bütünleşmesine yaptığı katkıya dair genel görüşüdür. Üçüncü olarak ise akademik camiada saha çalışmalarını tatbik ederken tarih, sosyoloji, antropoloji ve halk bilimi gibi daha birçok disiplinden aynı derecede faydalanan bir bilimsel yöntem anlayışına sahip olmasıdır. Bu anlamda çalışmalarının büyük çoğunluğu saha verileri ve gözlemlerine dayanan ve aynı zamanda teorilerle desteklenen araştırmalar olmasıdır.

Eröz hoca, kültürle ilgili bir çalışmayı yürütürken karşılattığı bir işaretin tarih temellerine iner. Daha sonra söz konusu işaretin bulunduğu topluluk içindeki anlam evrenine bakar ve teoriler ışığında farklı çalışmalarda yer alan verilerle karşılatırarak görüşlerini dile getirir. Dile getirdiği görüşlerinde bir yanlışlık varsa kendi kendini tashih etmekten de geri durmayan bir mütefekkir olmuştur. Aynı zamanda o, kendi dönemi içinde akademik camiada mesafeli durulan bazı konular (*Marksizm, Alevilik, Bektaşilik, Kürtler, Rus Emperyalizmi vs.*) hakkında detaylı saha çalışmalar yürütmüş ve bu konular hakkında önemli çalışmalara imza atmıştır.

İktisat ile sosyoloji arasındaki ilişkiyi de önemseyen Eröz hoca bu konuda da bir esere de imza atmıştır. O, iktisat ve sosyoloji arasındaki ilişkiye şu sözlerle dile getirir: “İktisadın mücerret formül ve prensipleri, sosyolojik muhteva ile doldurulmadığı takdirde, özü olmayan boş kalıplar olarak kalır.” Bu bakış açısı onun sorunlara yaklaşımın salt rakamlar ve şekillerle olmadığını ve sosyal uyum ile iktisadi büyüme arasındaki ilişki ile ilgili olduğunu gösterir. Son olarak ise yazın hayatında yer alan spekülative etnik tartışmalara karşılık devletin üniter yapısına hakkında getirdiği görüşü şu şekilde olmuştur: “Türkiye Cumhuriyeti, hiçbir bilimsel temeli olmayan fikirlere dayanarak üniter yapısını bozmak isteyenlerin görüşlerine yeşil ışık yakamaz.”

**YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ:** Birinci Yazar %100.

**ETİK KOMİTE ONAYI:** Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

**FINANSAL DESTEK:** Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

**ÇIKAR ÇATIŞMASI:** Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

## KAYNAKLAR

- AKSOY, M. (2006). “Bir Kültür Sosyologu: “Mehmet Eröz” Kalkınma ve Kürtçülük Meselesi”. *Journal of Human Sciences*, 8(1), 1-4.
- AKSOY, M. (2011). “Türklüğümüzü Mehmet Eröz'den Öğrendik”. M. Aksoy, & O. Yorulmaz içinde, *Mehmet Eröz Armağanı*, 75-79. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- AKSOY, M. (2021). Tarih Sosyolojisi Bağlamında Pertek-Tunceli Araştırmaları. *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, 69(409), 28-35.
- BİLGİSEVEN, A. K. (1986). “Eröz'e Göre Alevilik-Bektaşilik”. *Türk Dünyası Araştırmaları* (44), 15-45.
- BİLGİSEVEN, A. K. (1991). “Prof. Dr. Mehmet Eröz'e Göre Etnik ve Dini Bölücülük”. *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, 3.
- CROSLAND, A. (1961). *The Future of Socialism*. London.
- ÇAĞBAYIR, Y. (2011). “Sökeli Bir Sosyolog: Mehmet Eröz”. M. Aksoy, & O. Yorulmaz içinde, *Mehmet Eröz Armağanı*, 11-12. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ÇETİN, N. (2011). “Mehmet Eröz'den Veli Ağa'ya”. M. Aksoy, & O. Yorulmaz içinde, *Mehmet Eröz Armağanı*, 61-65. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- DAĞOĞLU, D. (1971). “Kendi Dilinden Mehmet Eröz”. *Töre Dergisi*, 39-40.
- ERÖZ, M. (1976). *Marxizm Leninizm ve Tenkidi* (2 b.). İstanbul: İrfan Yayınevi.
- ERÖZ, M. (1983). *Hıristiyanlaşan Türkler*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.
- ERÖZ, M. (2014). *İktisat Sosyolojisine Başlangıç* (4.b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat
- ERÖZ, M. (2014). *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik* (3.b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat
- ERÖZ, M.(2015). *Doğu Anadolu'nun Türklüğü* (3. b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- KILINÇ, E. (2011). “Ağabeyim Mehmet Eröz: 1960'larda Bugünü Gören İlim Adamı”. M. Aksoy, & O. Yorulmaz içinde, *Mehmet Eröz Armağanı*, 55-58. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- MAIR, L. (1965). *An Introduction to Social Anthropology*. Oxford.
- TALAS, M. (2008). “Mehmet Eröz(1930-1986)”. *Türkiyede Sosyoloji(İsimler-Eserler)*. Ankara, Derleyen: M. Çağatay Özdemir: Phoenix Yayınları.

- TALAS, M. (2011). "Mehmet Eröz'ün Açıklamalı Bibliyografyası". *Tercüman Gazetesi*(21 Nisan 1986). Ötüken Neşriyat.
- TIMASHEFF, N. (1965). *Sociological Theory*. New York.
- ÜLKEN, H. Z. (1942). *Ziya Gökalp*. İstanbul.
- ÜLKEN, H. Z. (1955). *Sosyolojinin Problemleri*. İstanbul.
- VAMBERY, A. (1964). *Travels in Central Asia*. London.
- YILMAZ, E. (2011). "Mehmet Eröz'ün Model Yaklaşımı ve Sosyolojik Metot Üzerine Görüşleri". M. Aksoy, & O. Yorulmaz içinde, *Mehmet Eröz Armağanı*, 44-54. İstanbul: Ötüken Neşriyat.



# HÜMA KUŞU'NUN UYGULAMALI HALK MİTOLOJİSİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

ARAŞTIRMA MAKALESİ

**Büşra BAYSAL**

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi  
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Halk Bilimi ABD.  
YÖK 100/2000 Doktora Programı Öğrencisi  
busra.baysal@hbv.edu.tr  
ORCID ID: 0000-0002-5732-0676

Gönderim Tarihi: 27.08.2021 Kabul Tarihi: 10.12.2021

Alıntı: BAYSAL, B. (2021). "Hüma Kuşu'nun Uygulamalı Halk Mitolojisi Bağlamında Değerlendirilmesi". *AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.2, (5), 13-24.

**Öz:** Toplumların mitolojileri onların, kimliklerinin sözlü belgeleridir. Mitler tarihi bilinmeyen zamanlardan günümüze söz ve uygulama yoluyla gelmişlerdir. İmkânların artmasıyla söz, farklı türlere ayrılıp çeşitlenmiş, uygulama ise somut durumlardan, sanal ortamların var olmasıyla birlikte soyut alanlara taşınabilmiştir. İslamiyet öncesi Türk inançlarında ve sonrasında mitolojik bir figür olan Hüma Kuşu, çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. O, kimi zaman evlat sahibi olmaya vesile olan kutlu güç, kimi zaman kişiyi doğumundan ölüme kadar koruyan koruyucu ruh, bazen de güzelliğin ve talihin temsilidir. Günümüzde de Hüma Kuşu'na bağlı ritüeller çeşitli uygulamalarla yaşatılmaktadır. Nevruz Bayramı'nda Hüma Kuşu'ndan bereket istenmektedir. Orta Asya ve Anadolu'da ırmak kenarlarındaki ağaçların dallarına, Tanrı'dan kendilerine çocuk verilmesi amacıyla bezler bağlanması Hüma Kuşu'nun ağaç, su ve kutla olan ilgisinden kaynaklanmaktadır. Hüma Kuşu'nun çok yönlü özellikleri onun günümüzde farklı alanlarda karşımıza çıkmasına neden olmuştur. Bu alanlar sözlü anlatımlar olan masal, efsane, fıkra gibi türler olabildiği gibi; Dîvânu Lugâti't-Türk, Göktürk Yazıtları gibi kadim ve sonraki zamanlarda oluşturulan yazılı eserler de olabilmektedir. Onun varlığı çeşitli alanlarda yaşamıştır. Bu konuda medya alanında televizyon, sinema; el sanatları alanında dokuma ve işleme ve Hüma Kuşu'nu geçmişten bugüne taşıyan sözlü ürünler etkili olmaktadır. Fakat bu etki istenilen düzeyde değildir. Bu çalışmada, mitolojik bir figür olarak Hüma Kuşu televizyonda, müzik, masal, güzel sanatlar alanında, yazılı eserlerde, marka yüzü olarak, ihraç potansiyeli anlamında, bayraklarda ve Umay ile olan ilişkisi bağlamında değerlendirilecektir. Etki alanını hangi oranda koruyabildiği, ne şekilde değişiklikler gösterdiği, durumun iyileştirilmesi adına neler yapılabileceği tartışılacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Hüma/Talih Kuşu, Mitoloji, Sözlü Anlatımlar, Medya, El Sanatları.

## An Evaluation of Humbird in the Context of Applied Folk Mythology

**Abstract:** Mythologies of societies are the verbal documents of their identity. Myths have come to the present time from times with an unknown history through words and practices. With the increased opportunities, the word has been divided into different types and the application has been carried to abstract domains from concrete situations in the presence of virtual platforms. Humbird, a mythological figure in the Turkish beliefs before and after the Islam, appears to us in various ways. It is a sacred bird that plays a role in having a child at times and a protective spirit that protects one from his birth to death at others; it is also sometimes representative of beauty and luck. Today, the rituals connected to the Humbird are sustained with various practices. At Nevruz Feast, for example, fertility is demanded from the Humbird. In Central Asia and Anatolia, the branches of the trees on the river banks are bounded cloths in the hope that God gives them children, a practice which is caused by the Humbird's relationship with tree, water and happiness. Humbird's versatile properties have caused it to appear to us in different areas today. These areas can be such verbal genres as fairy tale, legend and anecdote on one hand, and such written works as Dîvânu Lugâti't-Türk and Göktürk inscriptions, formed in ancient times and afterwards. Its presence has been sustained in various areas. In this regard, television has become effective in field of media, weaving and embroidery in field of handicrafts, and verbal works that have carried the Humbird from the past ages to the present. However, this effect is not at a desirable level. In this study, the Humbird, being a mythological figure, will be evaluated in the context of its relationship with Umay; on televisions and flags; in music, fairy tales, fine arts and written works as a brand ambassador for its potential for export. It sill also be discussed what changes it has undergone, how much it has kept its field of impact, and what could be done to improve the situation.

**Keywords:** Humbird, Mythology, Oral Narratives, Media, Handicrafts.

## Giriş

Uygulamalı halk bilimi, toplumsal değişime bağlı olarak günlük yaşamdan dolayısıyla zihinlerden uzaklaşmış olan geleneksel unsurların çeşitli şekillerde ve çeşitli yollarla yaşatılma eylemi olarak tanımlanabilir. Uygulamalı Halk Mitolojisi ise mitolojik unsurların aynı neden ve aynı amaçla, sözlü gelenek ve anlatımlar, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar, el sanatları, medya vb. alanlarda yaşatılması olarak tanımlanabilir. Hüma Kuşu da henüz Uygulamalı Halk Mitolojisi'nin adı konulmadığı zamanlarda varlığını, zamanın şartları elverdiği ölçüde devam ettirmiş ve bugüne ulaşmıştır. Hüma Kuşu'nun varlığı İslamiyet öncesine dayanır. Onun algılanmasında İslamiyet öncesinden bu güne, çeşitli değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimler birbirine zıt değişimler olabildiği gibi, birbirini destekleyen değişimler de olmuştur. Bu anlamda Hüma Kuşu, Uygulamalı Halk Mitolojisi bağlamında irdelenecek zengin bir kaynaktır. Bu çalışma Hüma Kuşu'nun millî bir değer olarak, hangi alanlarda ön plana çıkması gerektiğine dair fikir verecektir. Onun, medya, çeşitli sanat dalları, müzik türleri ve uygulamalar üzerinden varlığını nasıl ve ne şekilde devam ettirdiği tartışılacaktır. Etki alanını hangi oranda koruyabildiği, geçmişten bugüne ne gibi değişiklikler gösterdiği, durumun iyileştirilmesi için neler yapılabileceği sorgulanacaktır.

*Bazı Türk lehçelerinde kumay, Anadolu Türkçesinde hüma/huma şeklinde söylenen Farsça hümâ/hümây adındaki mitolojik kuş, İslamiyet öncesi Türk inançları içinde yer alan, hayat ağacı ile hayat suyu yanında üçüncü önemli motiftir. Ulaşamayacağı bir yer bulunmadığına inanıldığı için Oğuz boylarından Çepniler ile Oğuz hakanının hanımına onkun olmuştur. Hümâ her ne kadar efsanevi bir kuş ise de Orta Asya Türkleri arasında çok defa iyi cins av kuşlarına da kumay denilmiştir. Kaynaklarda belirtildiğine göre bu kuş, yedi kat göğe yükselip Allah'a ulaşmıştır (Kurnaz 1998: 18/ 476-478).*

Çocukların himaye edicisi olarak bilinen Umay, Hüma Kuşu'yla ilişkilendirilmiştir. Altay-Sayan dağlarından Anadolu'ya kadar geniş bir alanda çeşitli işlevleri olan Umay'ın etkisi, İslamiyet'in kabulüyle zayıflasa da onun çocuk verme fonksiyonu diri kalmıştır. Anadolu, Azerbaycan, Orta Asya'da تنها yerlerdeki ağaçlara veya pınar başlarındaki ağaçların dallarına Tanrı'dan evlat dilemek amacıyla bez parçaları, küçük beşik tasvirleri asmak derin tahliller yapılmadan Şaman izleri olarak değerlendirilmiştir. Fakat bu durum Umay'ın ağaç ve su simgeleriyle bağlantılıdır (Bayat, 2007: 69).

"Dîvânu Lugâti't-Türk'te geçen çocuk hamisi Umay'la alakalı *Umayka tabınsa ogul bolur.* (Umay'a tapıldığında çocuk olur./Kadınlar bunu uğur sayarlar.) sözleri onun evlat vermeye vesile olan kutlu bir güç olduğunu dile getirir." (İnan, 1926: 397-399) Bu sözler Umay'ın, çocuk doğduktan sonra, onun yaşamasını sağlayan bir güç olarak da değerlendirilebileceğini gösterir. Bayat (2007: 68) ise Umay'ın kuşla geyiğin sentezinden ortaya çıktığını, onun gökle bağlı esas simgesinin kuş olduğu varsayımının da bu işareti güçlendirdiğini belirtir. Türk mitolojik sisteminde eski inançlarla ilişkili ay merkezli inanç kültürünün Umay Ana varlığında korunduğu fikri bu varlığın derinlemesine araştırılmasıyla ortaya çıkarılmıştır.

Umay'ın Mitolojik Ana'yla Ay kültürünün veya Ay Tanrı inancının birleşmesinden ortaya çıkması, onun hem doğum hamisi hem çocuk ruhlarının bulunduğu Süt Gölü'nün sahibi olması hem de bakire gibi tasavvur olunmasında kısacası Umay'ın yer ve gök simgelerinde görülmektedir. Bir dizi mitolojik yapının dilde korunduğu bilinmektedir. Bu anlamda Umay ilah adının ay terkibi eski ay inancının bir kalıntısı olduğu düşüncesini ortaya çıkarır (Bayat, 2007: 73).

Umay'ın kadınların evlat sahibi olmasına vesile olan kutlu bir güç olarak görülmesine bağlı olarak bereket getirdiğine de inanılır. Bu nedenle de Kırgızlarda, Nevruz Bayramı'nda bir kadın elindeki tütsüyle dolaşıp kötülükleri uzaklaştırır. Yılın bolluk ve bereketle geçmesi için dua niteliğinde kalıplaşmış sözler söyleyerek Alaslama adındaki töreni gerçekleştirir. Alaslama'yı yapan kadın Umay'ın temsilcisidir. Yine Kırgızlar'da sünnet töreni yapıldığında, toplumun



aksakallarından çocuğun sağlığı için Umay Ana'ya dua etmesi istenir. Ya da bir şey ikram edilirken veya dua edilirken “benim elim değil Umay Ene Batma Zuurayın eli” denilir (Bayat, 2007: 63). Sakaoğlu (2004: 701) onun ayaklarının olmadığını kemikle beslendiğini, dünyaya tamah etmediği için tok gözlülüğün sembolü olduğunu belirtir. Hüma Kuşu'nun yükseklerden uçması onu erişilmesi zor istekler için benzetme aracı yapar.

Göktürk yazıtlarında “Umay gibi annem hatunun kutu sayesinde, kardeşim Kültigin erkeklik adını elde etti” Kültigin Yazıtı, D/31. “Tanrı Umay, kutsal yer ve su ruhları bize yardımcı oluverdiler” Tonyukuk Yazıtı, B/3 gibi yerlerde Umay'ın kut verdiği ve kişiyi iyi yerlere ulaştırdığına dair yazılar yer almaktadır.

Jan Assmann Kültürel Bellek adlı eserinde, mitlerin insanın kendini ve dünyayı tanımak için anlattığı bir öykü olduğunu söyler. Assmann, mitin geçmiş ile gelecek arasındaki aydınlatıcı rolünü vurgularken mitin önemli bir işlevinin de var olanı, tarihin ışığında anlamlı kıldığını ve adeta Tanrı'nın hükmü hâline getirerek değiştirilemez biçimler hâline soktuğunu belirtir (Assmann'dan Akt. Yıldız 2014: 132). Uygulamalı Halk Mitolojisi bağlamında düşünüldüğünde Hüma Kuşu da insanların hem duygularını ifade etmesine yardımcı olur hem de mitik anlamda insanların zihninde şans, güzellik, erişilmezlik gibi kavramların kökeni hakkında bilgi sunar. Bir aidiyetlik duygusu hissettirir.

### **Televizyonda Hüma Kuşu**

Farklı mitolojilerde yer alan Phoenix, Anka, Tanniao, Homa, Rokh, Simurg ile benzerlikler gösteren Hüma Kuşu'nun izleri destanlardan, filmlere, el sanatlarından, şarkılara kadar pek çok alanda sürülebilir. “Film ve televizyon hareketli ve elektronik dünyada toplum olma duygusunu kazandırmaktadır; sıradan yüz yüze karşılaşmalarda kullanılan sözel ve hayalî göndergeler ayrı ancak paylaşılan medya deneyiminden gelmektedir.” (Oğuz vd., 2014: 133) Frank Lloyd Wright'ın tabiriyle “gözlerin sakızı” (Mert, 2018: 105) olan televizyon, geçmişten günümüze, günlük hayata dair pek çok konuyu ekranlara taşımıştır. İnsanlar için her daim ilgi çekici konulardan biri de zenginlik konusu içinde bir metafor olan Talih Kuşu'dur. Talih Kuşu'na atfedilen kutsiyet, erişilmesi güç bir yerde durması, taht sembolü olması gibi inançlar zamanla değişiklik göstermiştir. Hüma/Talih Kuşu karşımıza çoğu destanda gördüğümüz gibi kahramana bir taht bahşetmek için değil de başına konan kişinin hayatında köklü değişimler yaşamasına vesile olacak miktarda paraya sahip olmasıyla çıkmaktadır. Bu durumu konu edinen örnekler haftalık yayımlanan birçok dizide ya da sinemada görülmektedir. 1986 yapımı Milyarder, 1989 yapımı Talih Kuşu, 2019 yapımı Öldür Beni Sevgilim gibi film örnekleri, yaşamları seyirinde giderken başlarına konan Talih Kuşu ile değişen hayatları, yaşanan olayları konu almaktadır. Ayrıca içerik bakımından Talih Kuşu'nun konu edildiği filmler çoğunlukla trajikomiktir. Milyarder filmi, istasyon şefi Mesudiyeli Mesut'a bir milyonluk ikramiyenin çıkmasıyla hayatının değişmesini konu alır. Mesut ailesi başta olmak üzere, insanların çıkarıcı davranışlarına dayanamaz. Bir yolculuğa çıkıp “Mesudiyeli Mesut” a veda ederek bileti yırtar. Talih Kuşu filmi geçimini hamallıkla sağlayıp, iç güveysi olarak yaşayan Osman'ın hayatını konu alır. Osman'ın hayatı, Millî Piyango'dan aldığı biletin kendisine çıktığını zannetmesi ve bunu çevresiyle paylaşması üzerine değişir. Osman'ın çevresinde olan insanlar da Mesut'un çevresinde bulunan insanlar gibi, kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez mantığıyla hareket ederler. Osman bu gidişattan memnun kalır. Kendisine verilen hediyeleri kabul eder. Fakat ikramiyeye Osman'a çıkmamıştır... Bu filmler ve ismi geçmeyen diğer film örnekleri Talih Kuşu'nun ilk aşamada olumlu zannedilip sonrasında, bu durumdan bir şekilde rahatsız olan insanların hayatını konu alır. Bu konuyu ele alan filmlerin pek çoğu trajikomiktir.

### **Müzik Alanında Hüma Kuşu**

Ana akım medyanın ürünü olan televizyon dizileri ya da sinema filmleri seyirci tarafından izlenildikten sonra günlük yaşam içerisinde belki bir replik olarak hatırlanmaya, yaşamaya devam ederken müzik sektöründe durum biraz daha farklı gelişim göstermektedir. Etki alanı geniş

bir sanatçı tarafından dile getirilen herhangi bir şarkı, saatler içerisinde milyonlarca insana sesini duyurabilmektedir. Yayınlandığı dönemden sonra uzun yıllar boyunca insanlar tarafından dile getirilmektedirler. Hüma Kuşu, Müslüm Gürses'in seslendirdiği "Talih Kuşu Bir Gün Şaşırır Bize Konar" adlı arabesk şarkıda yahut "Paranın ne önemi var, mühim olan insanlık. Denizde balık havada Talih Kuşu, acıkan bir midenin huzursuzluğu, giderek dikleşiyor hayat yokuşu." diyen Özdemir Erdoğan'ın sözlerinde başka bir formda insanların hayatında yer almaya devam eder. Hüma Kuşu'nun özelliklerinden biri de haberci bir kuş olmasıdır. Bu haber çoğunlukla müjdeli bir haberdir. Yaşanmışlıklar neticesinde dile getirilen türkülerde de Hüma Kuşu kendisine yer bulmuştur. Fazlı Fidan'ın derlemesi, Hulusi Seven'in notaya almasıyla oluşup Erzurum türkülerini literatüründeki yerini alan "Hüma Kuşu yükseklerden seslenir, yar koynunda bir çift suna beslenir." türküsü de örneklerden bir tanesidir.

Müzik dairesi içinde düşünüldüğünde Hüma Kuşu'nun kendisine yer bulduğu alan çoğunlukla türkülerdir. Mevsimlik pop müziklerin yanında türkülerin uzun ömürlülüğü dikkate alındığında Hüma Kuşu'nun türkülerde yer alması onun önce halkın kulağında, sonra da gönüllerde yer etmesine vesile olmuştur. Hüma Kuşu bir Erzincan türküsünde dünyanın geçiciliği, tevazu sahibi olmayı, gönlün yükseklerde havalanmamasını söylerken "Gökte uçar Huma Kuşu/ Bilmeyenler atar taşı/ Enginlik gönlün işi/ Engin ol gönül engin ol" sözleriyle öğüt verir. Bestesi Ali Ekber Çiçek'e Güftesi Pir Sultan Abdal'a ait olan ait olan bir türküde de Hüma Kuşu maşuğun âşığına kavuşamadığını "Hüma Kuşu yere düştü ölmedi/ Dünya Sultan Süleyman'a kalmadı/ Dedim yâre gidem nasip olmadı/ Ağlama gözlerim Mevla kerimdir." sözleriyle anlatır. Gevherî "Dilerim dâme giriftar olasin/ Hüma gibi yükseklerden uçan yar." derken Hüma'yı erişilemeyecek yüksekliklerin ve sevgilinin sembolü olarak kullanır (Ögel, 2010: 109). Pir Sultan Abdal ve Hatayî'nin semahında Hüma Kuşu "Yeyip yedirmesi hoştur/ Dert çekmeyen yürek taşır/ Can dediğin huma kuştur/ Kuş kafesten uçar bir gün." sözleriyle yer alır.

### **Hüma Kuşu ve Umay İlişkisi**

Hüma Kuşu, cennette oturur. Zaman zaman uçarak yedi kat göğün üzerinde felekler ve burçlar arasında dolaşır, Tanrı'nın yanına kadar gidebilmesi dolayısıyla cennet kuşu olarak bilinir (Ögel, 2010: 108). Saf ve temiz olarak nitelenen bebeklerin koruyucusu da bu nedenle Hüma Kuşu yani Umay olarak bilinmektedir. Çocukları himaye etmesiyle bilinen Umay, belli bir süre sonra fonksiyon değiştirmiş ve günümüzde Albastı, Alkarısı gibi isimlerle çocuklara ve anneye zarar veren olumsuz bir karaktere bürünmüştür. Albastı ya da Alkarısı, Umay'dan türetilmiş bir ruh ya da ilahdır (Çoruhlu, 2002: 54). Mitolojide Hüma Kuşu yeryüzüne inmek için gökkuşağını kullanır. Bazen göğe asılmış bir yay olarak düşünülür. Bazen bir yol olarak tasvir edilir. Bu kuş al inancıyla bağlantılı olarak ele alındığında yerle göğü birbirine bağlayan büyü bir köprü olduğu anlaşılır (Karakurt, 2012: 348). Umay'ın sonsuz kanat çırpması, güzellik timsali olma, hami olma, bereket getirme, erişilemeyecek mekânların ziyaretçisi olma, isteklerin kabulünde aracı görevi görme gibi diğer özellikleri günümüz fantastik film yapımcıları tarafından değerlendirilebilecek orijinal, millî ve mitolojik bir malzemedir. Depresif hâllerin ve olumsuzlukların arttığı günümüzde Umay Ana'nın çocukları hastalıktan, göz değmesine kadar her türlü kötülükten koruyan bir mitolojik figür olduğu unutulmamalıdır.

### **Mitolojik Bir Figür Olarak Hüma Kuşu'nun İhraç Potansiyeli**

Anadolu ajansının haberine göre ABD'den sonra en fazla dizi ihraç eden ülke Türkiye'dir. Türkiye, bugüne kadar 150'den fazla televizyon dizisini Avrupa, Orta Doğu, Orta Asya, Afrika, Kuzey ve Güney Amerika'da toplam 146 ülkede izleyiciyle buluşturmuştur (Url-3). Verilen bilgilere göre Türk yapımı diziler Rusya'dan Çin'e, Kore'den Latin Amerika'ya 700 milyondan fazla izleyicinin ilgisiyle karşılaşmıştır. Yukarıdaki çizim, çizgi filmlerde, macera filmlerinde, fantastik filmlerde, film başlığı altında birçok alt kategoride değerlendirilebilecek zengin bir malzemedir. Bu rezervin dünyaya açılabilmesi içinse reklamcılığa önem verilmesi gerekmektedir.



Fotoğraf-1: Hüma Kuşu tasviri (URL-2).

Reklamcılık, folklorizmin bir başka zengin ticari alanıdır (Oğuz vd., 2014: 97). Bu nedenle Hüma Kuşu reklamcılıkta da kullanılabilir. Hüma Kuşu'nun reklamının yapılmasında mitoloji denildiğinde akla ilk gelen millet olan Yunanlıların anlam dünyasından faydalanılabilir. Türk mitolojisindeki Hüma, Yunanlılardaki “devamlı tazelenme, yenilenme” anlamlarına gelen “Phoenix” Kuşu'nun karşılığıdır (Beydilli, 2015: 249). Bu özellik Hüma Kuşu'yla ilgili faaliyetlerin hayata geçirilmesinde uygulamalı halk biliminin can damarı olarak görülebilir. Çünkü devamlı tazelenme ve yenilenme tüketim unsurunu tetikler. Hüma Kuşu baskılı kıyafetler yapılabilir. Balonlar üretilip, kostümler hazırlanabilir. Çekilen yapımların ihraç edilmesi durumunda Türkiye'nin tanınırlığının artması her anlamda Türk kültürüne ve Türkiye'ye katkı sağlayacaktır.

Hüma Kuşu'nun yükseklerden uçması onu erişilmesi zor istekler için benzetme aracı yapar. Tüyleri yeşil renkli olan, yükseklerde uçan bir alıcı kuş, cennet kuşu (Sakaoğlu, 2004: 701) olan Hüma Kuşu, halk şiirinde ve divan şiirinde benzetme aracı ya da istiare yoluyla çoğu zaman âşık olunan kişi için kullanılmıştır. Hüma Kuşu “gölgesinin ulaştığına saadet ve ikbal taşınması ya da getirmesi” ve “zor ele geçmesi” gibi müşahade ve inanışlar yönünden ele alınır (Tolasa, 2001: 457).

### Yazılı Eserlerde Hüma Kuşu

Söz ile varlık bulan mitolojik unsurlar yazı ile varlıklarını daimi kılmışlardır. Hüma Kuşu'nun günümüze gelmesinde de pek çok eser etkili olmuştur.

*Mesnevi gibi kült eserlerde, “Tuzaktaki serçe, bir hümâ gördü, yüce bahtlı, mübarek talihli (Mesnevi: 103/01)” sözleriyle, fikirlerine hâlâ kıymet verilen, evrensel bir yaşam felsefesine sahip olan Yunus Emre'de “Ne erenler gelip geçti / Bular yurdu kaldı göçtü / Pervâz urup Hakk'a uçtu / Hümâ Kuşudur kaz değil.” sözleriyle, halk şiirinde güzellik ve sevgili denilince akla ilk sırada gelen Karacaoğlan'ın şiirlerinde “Karacaoğlan der ki gönül uğruna / Gökte melek yerde hümâ yavrusu.” Âşık Ömer'in dizelerinde “Baktım gözüne kaşına / Benzettim Hümâ Kuşu'na / Beni hicran ateşine / Yakan dilber kiminsin sen” derken, Gevherî'de; “Lâyık mıdır yara açma / Hümâ gibi yüksek uçma / Gelip üstümüzden geçme / Tabip olan yara bağlar” (Kurnaz, 1998: 18/478).*

Sözleriyle Hüma yükseklerde uçması dolayısıyla ve güzelliğiyle çeşitli duyguların dile getirilmesine vesile olmuştur. Bu alanda çoğu zaman başına Talih Kuşu konan kimse gönül eşini bulmuş kimse olarak tasvir edilir. Bir tarafta Hüma Kuşu'nun ölümsüzlüğün sembolü olması, hiç durmadan kanat çırpması, âşığın maşuğuna olan muhabbetini temsil etmesi, sonsuz sevgiyi bildirmesi açısından önemlidir.

Karacaoğlan şiirlerinde, Hüma Kuşu'nu kimi zaman dört başı mamur, örnek alınması gereken kutlu bir hayvan olarak ele alır kimi zaman da Hüma Kuşu'nun yüksekte uçmasını gönülle ilişkilendirir. Yârini tasvir eder. Yekin hey sevdiğim sen seni düzet/ Hüma Kuşu gibi kendini gözet/ Karayı bağla da beyazı çez at/ Ayrılık şerbetin ver melil melil (Görkem, 2016: 237) dizelerinde Hüma Kuşu örnek alınması gereken bir varlık olarak karşımıza çıkar. Çünkü Hüma Kuşu kendisini korumanın haricinde koruyucu bir ruh olarak da bilinir (Beydilli, 2007: 147). “Hüma Kuşu gibi yüksek uçarsın/ Pervaz urup dostu güller saçarsın/ Bin bir (türü) dala

konup göçersin/ Gönül sana akıl erdiremedim.” (Görkem, 2016: 257) sözleriyle şiirinde Karacaoğlan gönlünün olmayacak kişilere sevdalanmasına kızarken gönlüne hitabında Hüma Kuşu gibi benzetmesini kullanır. Hüma Kuşu yeryüzünde erişilemeyecek isteklerin gökyüzündeki en yakın benzetme aracıdır. “Hak’tan bir inâyet oldu/ Arş yerinden koptu sandım/ Gökyüzünde Hüma Kuşu/ Yuvasından uçtu sandım (Görkem, 2016: 251).” sözlerinde Hüma Kuşu olmayacak durumları anlatırken karşımıza çıkar. Aynı zamanda Karacaoğlan şiirlerinde sunaya benzeyen yâri ile dağın Hüma kuşları, çığırgan kazları arasında ilgi kurar. “Çelenleri Hüma kuşlu/Yar yitirdim hilal kaşlı/ Sana geldim Eğri Dağ’ı// Eğri Dağ’ının başları/ Ötüşür Hüma kuşları/ Leyla’nın hilal kaşları... sözleri bu alakayla kurulmuştur.” (Altun, 2013: 77).

### **Masal Alanında Hüma Kuşu**

Masal, Hüma Kuşu’nun konu edildiği bir diğer alandır. Hüma Kuşu’nun mitolojik bir karakter olması, gerçekleştireceği durumların sınırsızlığı, masalın mayasıyla uyuşması onun hayal ve duygu âleminde yer bulmasına zemin hazırlamıştır. Hüma Kuşu’nun cennet kuşu olarak da bilinmesi iki dünya arasındaki çizgiyi ortadan kaldırmış, masal anlamında geniş bir faaliyet alanı bulmasına vesile olmuştur. Bünyesinde kişiye özgü kanallar barındırması sebebiyle çağın en çok rağbet edilen ekranı denilebilecek YouTube’de bir şehzadenin babası tarafından yanlış anlaşılıp, cezalandırılması, akabinde şehzadenin başka bir memlekete hükümdar olmasını anlatan “Talih Kuşu” adlı bir masal yer almaktadır. Bu masal yüklenme süresi bir yılı doldurmadan beş bin görüntüleme sayısını aşmıştır (Url-5). YouTube uygulamasında Talih kuşunu konu edinen birden fazla örnek bulunmaktadır. Yazılı kaynaklarda yer alan Gençlikte mi Kocalıkta mı? (Elçin, 2004: 386), Oduncu Hasan, Sebilci Güzeli, Altın Saçlı Kızla Sırma Saçlı Oğlan, Kız Padişah masalları (Öncül, 2009: 180-181) Hüma Kuşu’nu konu almış masalardan birkaçıdır.

Bir padişah kızının âşığı tarafından iftiraya uğraması üzerine babasının kızını cezalandırması, daha sonra padişah kızının devler tarafından kaçırılan kadınlarla beraber bir memlekete gitmesi, başına üç defa Talih Kuşu konmasıyla Kız Padişah’ın memlekete padişah olup sevenlerine kavuşması, düşmanlarını da cezalandırmasını anlatan masalda (Günay, 1975: 315-319) Hüma Kuşu, Devlet Kuşu adıyla olarak “üç” formülistik sayısı ile birlikte kullanılmıştır. Kız padişah devlerden kaçarken bir şehre ulaşır. Bu şehrin insanları hep bir yere toplanmışlardır. Kız padişah ve yanındakiler neden tüm insanların burada toplandıklarını sorunca, o memleketin padişahının öldüğünü ve Devlet Kuşu’nu uçurup bir padişah seçmek için toplandıkları cevabını alırlar. Devlet Kuşu uçurulur. Kız padişahın başına konar. İnsanlar bunu kabul etmez. Üç defa tekrarlanır. Üçüncüsünde Kız Padişah, şehrin padişahı olur (Günay, 1975: 315-319). Burada Hüma Kuşu’yla beraber üç sayısı mitolojik bir karakter olarak değerlendirilebilir. Schimmel tarafından ilk gerçek sayı kabul edilen üç sayısı, kapsayıcı ve bir üst seviyede birleştirici rol üstlenmiştir (Schimmel, 1998: 69).

Hüma Kuşu kimi zaman çocukların koruyucusu olarak, kimi zaman gökteki hâkimin yeryüzündeki elçisini seçmek için yardım eden bir kutlu kuş olarak tasvir edilir. Tüm halkın bir yerde toplanıp eşit şartlarda yönetici seçilme hakkına sahip olması masalı okuyan kitle için adalet duygusunu ele alması açısından önemlidir. Eğer bu duygu çocuk eğitiminde çeşitli yollarla öğretilmesi gereken bir duygu ise Kız Padişah masalı ve diğer masallar, bu bakımdan işlenmemiş cevher hükmündedir. Mitolojik metinlerden sonra günümüze yakın bir zamanda oluşturulmuş ve inanma açısından gerçeğe yakın anlatılar olan destanlarda da Hüma Kuşu motifi “Devlet Kuşu” adıyla yer almaktadır. Devlet Kuşu karar merci olarak kullanılır. Çeşitli destanlarda da bir ilin padişahı öldüğünde halk meydana toplanır. Devlet Kuşu ilin başkışisi tarafından uçurulur. Kuş, memleketi yönetmek için en hakkaniyetli, yönetimde mahir aynı zamanda güzel kişinin başına konar. Özbek Destanlarından Erali ve Şirali Destanı’nda, üvey annesi tarafından iftira atılıp yurtlarından sürülen ağabey Erali bu yöntemle misafir geldiği yurda padişah seçilmiştir (Baysal, 2019: 39). Bu örnekte görüldüğü gibi Hüma Kuşu kişilerin

isteğine bağlı kalmadan tüm doğru kararları bünyesinde barındırır ve bu doğrultuda hareket eder.

### Bayraklarda Hüma Kuşu

Hüma Kuşu geçmişten günümüze kadar, çeşitli Türk boylarının bayraklarında yer almıştır.

*Gazneliler, Avrupa Hunları, Özbekler bayraklarında bu kuşun simgesini kullanmışlardır. Gazneliler, önceleri beyaz hilal ile Hümâ Kuşu'nun resmedildiği yeşil bayrakları sonrasında ise Abbasi Halifeliği'nin meşru mümessili olduklarını gösteren siyah bayrakları kullanmıştır. Avrupa Hun Devleti hükümdarı Atilla'nın, üzerinden geçtiği kimselere zenginlik ve mutluluk getireceğine inanılan "Hüma Kuşu'nun" resmedildiği bir bayrağının bulunduğu eski bir kaynakta zikredilmektedir (Soysal, 2010: 209-239).*



Fotoğraf- 2 (URL-10)-3 (URL-11) : Bayraklarda Hüma Kuşu

### Güzel Sanatlar Alanında Hüma Kuşu

Hüma Kuşu'nun estetik bir görünüme sahip olması, görünümünün yanında işlevi dolayısıyla da güzellik kavramıyla birlikte anılması, onun güzel sanatların çeşitli dallarında varlığını gerekli kılmıştır. Tanrı'ya yakın olması dolayısıyla Hüma Kuşu'nun sureti, Tanrı'nın yeryüzünde kut verdiğine inanılan yöneticilerin kullandığı çeşitli nesnelere işlenmiştir. Bu ilişki çeşitli kelimelere de yansımıştır. Hümayun kelimesi de bunlardan birisidir. Osmanlı'da kullanılan kutlu, mutlu, padişahla ilgili anlamlarına gelen "Hümayun" kelimesinin Umay ile ilişkili olduğu değişip dönüşerek "Hümayun" şeklini almıştır. Eski TBMM Binası'nda üzerinde Hüma Kuşu tasviri olan sandalyeler yakın dönem örneği olarak değerlendirilebilir. Devlet sembolü olan bayraklarda ya da yönetimin merkezi olan binanın içerisinde bulundurulmuş bu Hüma Kuşu örnekleri bünyesinde, devlet yönetimi adına önemli sembollerini barındırır. O, Umay Ana ile olan bağlantısının haricinde sonsuz şekilde kanat çırpmasıyla devlet adına ebediyeti, yemeğinin insan aşısı olmayışıyla dünyaya tamah etmemeyi, yani tok gözlülüğü, yönetimde ise adaleti temsil eder. Cennet Kuşu olarak adlandırılması, yedi kat göğü aşip Tanrı'ya ulaşması, Türk töresinde hükümdarın Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olması, kut sahibi kimse olması arasında bir ilişki kurulabilir (URL- 12).



Fotoğraf- 4 (URL- 12): Hüma Kuşu tasvirli sandalye.

Hüma Kuşu'nun uygulama alanlarından bir diğeri geleneksel el sanatlarıdır. Geleneksel el sanatları, içerisinde günlük hayatta dile getirilmeye imtina edilen duyguları, durumları ya da elde edilmek istenilen varlıkları, çeşitli sembollerle ifade eder. Cennet Kuşu olarak da bilinen Hüma Kuşu bu örneklerden birisidir.





Fotoğraf- 5-6 (Url-13): Seramik tabak örneği.

Yukarıdaki seramikler 12-13. yy. Hüma Kuşu örneğidir. Başlarında Türk Uygur stili, kut-sal haleler vardır. Türk sanatında bu kuş daima dişi olarak resmedilmiştir. Bu durum Hüma Kuşu'nun, Umay Ana ile ilişkilendirilmesiyle açıklanabilir. Umay Ana kuş kılığında Süt Ak gölden getirdiği damlayı yeni doğacak bebeğe vererek ona ruh verir (Url-13). Tabakların daha çok dişil bir dili olduğu göz önünde bulundurulursa, Umay Ana ile bağlantılı Hüma Kuşu'nun motif olarak kullanılması ortaya çıkan eserin değerini bir kat daha artırır.

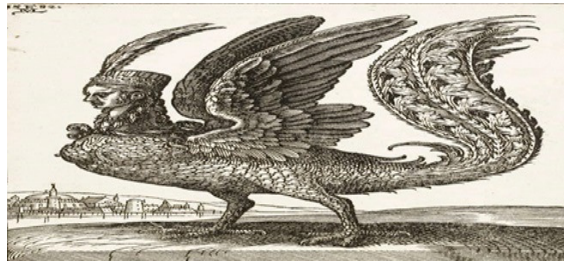


Fotoğraf-7 (URL- 14): Kilim motifi örneği.

Kilimde motif olarak Hüma Kuşu kullanılmıştır. Onun, bulunduğu yere bereket getirdiği düşünülürken Hüma Kuşu motifli bir kilim gündelik yaşamda rağbet görebilecek bir pazar ürünü olarak düşünülebilir. Bu anlamda önce halkbilimi, akabinde halkbiliminin içinde yer alan unsurların önemi ulusal ve uluslararası alanda bildirilmelidir.

*Türkiye, kendi yerel ve ulusal renklerini araştırmak ve yorumlamak, bu özellikleriyle yeryüzünde var olmaya devam etmek ve bu özelliklerini "pazarlayarak" bir gelir kalemi oluşturmak istiyorsa, kuramsal düzlemde halkbiliminin gelecekteki önemini ve ulusal kalıtın küresele sunulmasının gereğini iyi kavramalı, uygulama düzleminde ise, bunun için gerekli olan kurumlaşmaları gerçekleştirmelidir (Oğuz, 2002: 58).*

Oğuz'un belirttiği gibi yerelin küresele taşınması gerekmektedir. Sanat evrensel bir dile sahip olması sebebiyle bu noktada önemli bir görev üstlenmektedir. Hüma Kuşu yerli ve yabancı ressamlar tarafından uzun zamandır resmedilmektedir.



Fotoğraf- 8 (URL-15): Hüma Kuşu resmi.

Yukarıdaki resim Melchior Lorck tarafından 15-16. yüzyıllarda resmedilmiş Hüma Kuşu resimlerinden birisidir. Baş tarafı kadın gövdesi kuş olan ikonun aynı zamanda dönemin giyim tarzını da yansıttığı belirtilmiştir. Hüma Kuşu geçmiş yüzyıllarda figür olarak da kullanılmıştır.



Fotoğraf- 9 (URL-16) -10 (URL-17): Hüma Kuşu figürleri.



Fotoğraf- 11-12 (URL- 18): Devlet Kuşu - Devlet kutu sembolü.

19. yy.'da arkeolojik kazılar başladığı zaman, mitolojik motif ve temalar; dokuma, nakış ve çömlüklerin üzerine kopyalanmış ve yeni sanat türleri ortaya çıkmıştır.

*Yunan halk bilimcilerden Demetrios Loukatos bu dokuma, nakış ve çömlüklerin üzerine kopyalanmış yeni sanat türlerini arkeofolklor terimiyle açıklamıştır. Bu türlerin ortaya çıkmasının ardından turist patlaması yaşanmıştır ve ziyaretçilere yalnızca etnografik parçalar değil, eski çağların kültüründen esinlenmiş arkeofolklor nesnelere de sunulmuştur. Yerli halk ve ziyaretçiler giyimleriyle eski kültüre ait atmosferi yeniden yaşatmış, eski objelere modern gereksinimler olarak yeni bir statü verilmiştir. Loukatos insanların yaşamında işlevi olan folklor ürününe arkeofolklor adını vermiştir. Ayrıca o turizm ile canlanan geçmişe dönük ödünç alma olgusunun, sosyal oldukları kadar tarihî ve kültürel olan unsurlar tarafından da harekete geçirildiklerini bildirmiştir. Günümüz insanları için ataların yaşamlarında 'yeni' düşünceler aramak memnuniyet vericidir. Loukatos'a göre antik hayata yöneltilen bu dikkat, modern toplumun kaygılarını azaltmaya çok uygun, artistik ve ruhsal bir denge dünyasına dönüş olan, daha doğal ve daha özgür bir yaşam vizyonuna önderlik eder (Orta, 2014: 87-88).*

Yukarıda örnek verilen Hüma Kuşu motifli seramikler, İngiliz Bringeus'un söylediği *en eski, en iyidir* sözünden yola çıkılarak değerlendirilip, kilim, para, süs eşyası, ayna vb. ürünler Türk arkeofolklor ürünü olarak tekrar popüler bir kültür ürünü haline gelebilir.



Fotoğraf-13 (URL-19): Türk-Selçuklu Aynası Hüma Kuşu, Harpy. 12-13.yy.

### Marka Yüzü Olarak Hüma Kuşu

Günümüzde gerek internet sitelerinden yapılan online alışverişler gerekse alıcı ve satıcı arasında yüz yüze gerçekleşen alışverişler ülke ekonomisine önemli ölçüde etki etmektedirler.

Bu sitelerde marka pazarlama noktasında mitolojiden yararlanılmaktadır. Fakat bu oran istenilen düzeyde değildir. Türkiye merkezli, yüksek performanslı bilgisayar üreticisi/markası olan “Monster”ın ürünlerinde Türk mitolojisinin etkisi bulunmaktadır. Monster’ın ürünleri arasında Abra, Tulpar gibi modellerin yanında Huma modeli de bulunmaktadır. Monster model tanıtım bölümünde Huma’yı şu şekilde tanıtmaktadır:

*Süresiz uçuşa kabiliyetiyle göklerden inmeyen efsanevi Huma Kuşu’nun gücünü ve asaletini üzerinde taşıyan Monster Huma serisi notebook modelleri, iş hayatında performanstan taviz vermek istemeyenlere sesleniyor. İş bilgisayarları segmentine konumlanan Huma serisi notebooklar, donanım özellikleri ve taşınabilirlikleriyle öne çıkıyor (Kızıldağ, 2019: 978).*

Hüma Kuşu’nun süresiz uçabilme özelliği pazarlanabilecek tüm öğelerin reklamını yapmaya uygun bir joker gibidir. Elektrikli eşyaların reklamlarında, hava ve kara yolları araçlarının tanıtımında hız, dayanıklılık ve zamanın önemli olduğu tüm alanlarda Hüma Kuşu önemli bir reklam aracı olarak değerlendirilebilir.



Fotoğraf-14 (URL-20): Bilgisayar markası olan Monster’ın tanıtım görseli.

## Sonuç

Mitolojide, Hüma Kuşu yeryüzüne çok uzak bir mesafeden uçtuğu için, ona Tanrı’ya yakın bir varlık olma şansı sunulduğuna dair bir görüş vardır. Tanrı ile olan iletişimde şanslı olan Hüma Kuşu, bu şansı yeryüzündeki bir kimseye kanadının gölgesi düştüğünde dahi aktarmaktadır. Hüma Kuşu dünya durdukça rağbet edilecek (şans, para, kut, dayanıklılık, hız, güç vb.) kavramlarla anıldığı için çok çeşitli alanlarda kendisine uygulama alanı bulmuştur. O televizyon, sinema gibi alanlarda maddî alandaki şansı dile getirirken, şiir alanında sevgilideki güzelliği kastedebilmektedir. Hüma Kuşu’nun masallardaki uygulama alanı yarının yetişkinlerine dünün değerlerini aktarmak açısından önemli bir görevi yerine getirmektedir. Halı motifi olarak kullanıldığında daha yerel kalabilen Hüma Kuşu söz konusu müzik, resim, tezhip gibi alanlar olduğunda geniş bir kitleye hitap edebilmektedir.

Hüma Kuşu yukarıda ele alınan konular haricinde kendisine çok çeşitli alanda yer bulabilir. Bu motifin güncellenerek çeşitli platformlarda varlığını devam ettirilmesi, öncelikle kadim mitolojik değerlerin farkına varılmasını sağlayacaktır. Akabinde ise Umay Ana ile bağlantısı olan Hüma için akla ilk gelen uygulama alanı, bebek/çocuk bakımı ya da koruyuculuğu ile ilgili alanlardır. Her ne kadar Hüma Kuşu’nun sonradan alkarısı, albastı gibi çocuklara zarar veren yönü olsa da folklorizmin seçici olduğunu, yansıtmak ve muhafaza etmek istediği geçmişe ait parçanın parlak bir resmini sunduğunu daima göz önünde bulundurmak gerekir (Oğuz vd., 2014: 88). Çalışmada ele alınan Mevlana, Karacaoğlan, Yunus Emre gibi Türk kültürü için önemli şahsiyetler, Millî piyango ve diğer şans oyunları, televizyon, sinema, şarkı, türkü, masal konuları, bayrak motifleri, yönetim mekânının içerisinde bulundurulmuş bir sembol olması, seramik, halı-kilim örneği, resim, arkeolojik kazılar (ayna, sikke örnekleri vs.) ve konunun sınırlandırılması açısından ele alınamayan diğer örnekler Türk kültürü için Hüma Kuşu’nun çok geniş bir anlam dünyasına sahip olduğunu gösterir. Fakat diğer çoğu mitolojik öge gibi Hüma Kuşu da günümüzde hak ettiği yeri ve değeri bulamamıştır. Bu durumun iyileştirilmesi için mitolojik bir öge olarak Hüma Kuşu’nun, toplumun her gün ziyaret ettiği internet tabanlı sanal mekânlara



ya da örgün, yaygın, sargın eğitimin olduğu yerlere taşınması onun varlığını etkin ve devamlı kılacaktır. Bu aşamadan sonra tanıtımların çeşitli kanallar ve sosyal medya ağları ile uzman kişilerce güncellenerek devam ettirilmesi bu mitolojik ögenin anlamına uygun amaçlara hizmet etmesini sağlayacaktır.

**YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ:** Birinci Yazar %100.

**ETİK KOMİTE ONAYI:** Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

**FİNANSAL DESTEK:** Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

**ÇIKAR ÇATIŞMASI:** Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

## KAYNAKLAR

- ALTUN, I. (2013). "Karacaoğlan'ın Şiirlerinde Dağ Algısı". *Turkish Studies* C.8 (4), 67-80.
- BAYAT, F. (2005). *Mitolojiye Giriş*, İstanbul: Karam Yay.
- BAYSAL, B. (2019). "Özbek Destanlarında Kahramanlar ve Tip Özellikleri". Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- BEYDİLLİ, C. (2007). *Türk Mitoloji Образlar Sistemi: Struktur ve Funksiya*. Bakü.
- BEYDİLLİ, C. (2015). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Çev. Eren Ercan. Ankara: Yurt Kitap-Yay.
- ÇORUHLU, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalıcı Yay.
- ELÇİN, Ş. (2004). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yay.
- ERGİN, M. (2010). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yay.
- ESEN, A. Ş. (2016). *Anadolu Âşıkları-I: Karacaoğlan*. Derl. İsmail GÖRKEM. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.
- GÜNAY, U. (1975). *Elazığ Masalları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- GÜRER, M. (2018). *Televizyon Çalışmaları*. İstanbul: DR Yay.
- İNAN, A. (1968). *Makaleler ve İncelemeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- KARAKURT, D. (2012). "Türk Mitoloji Ansiklopedisi". *Türk Söylence Sözlüğü*. e-Kitap.
- KIZILDAĞ, H. (2019). "Türk Mitolojisinin Teknolojik Güce ve Karaktere Etkisi: "Monster" Bilgisayar Modelleri". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C.12 (28), 970-990.
- KURNAZ, C. (1998). "Hümâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* C.18, 478, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- OĞUZ, M. Ö. (2014), "Halk Bilimi ve Geleneğin Uyumu (Folklorizm)". *Uygulamalı Halk Bilimi*. Çev. Nejla Kayalı Orta, Ankara: Geleneksel Yay..
- OĞUZ, M. Ö.; ÖLÇER ÖZÜNEL, E.; vd. (2014). "Halk Bilimi Çalışmaları, Popüler Film ve Televizyon: Gerekli Bir Eleştirel Araştırma". *Uygulamalı Halk Bilimi*. Ankara: Geleneksel Yay.
- OĞUZ, M. Ö. (2002). *Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi*. Ankara: Akçağ Yay.
- ÖGEL, B. (2010). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- ÖNCÜL, K. (2009). "Masallardaki Devlet Kuşu Motifi", *Millî Folklor*.(84), 175-181.
- SAKAOĞLU, S. (2004). *Karaca Oğlan*,.Ankara: Akçağ Yay.
- SOYSAL, M. E. (2010). "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (42), 209-239.
- TOLASA, H. (2001). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*. Ankara: Akçağ Yay.
- YILDIZ, T. (2014). "Uygulamalı Halk Bilimi Bağlamında Günlük Burç Yorumları ve Kimlik Tasarımı", *Millî Folklor* (104), 128-137.

## İnternet Kaynakları

- URL-1:<http://turkusozu.net/yine-havalandi/> E.T.: 27.08.2021
- URL-2:<https://i.pinimg.com/474x/ca/0b/02/ca0b02d6d794896be724a1a407537838--morri-son-griffins.jpg> E.T.: 05.12.2021
- URL-3:[https://www.academia.edu/11557648/T%C3%BCrk\\_Mitoloji\\_Ansiklopedisi\\_Deniz\\_Karakurt](https://www.academia.edu/11557648/T%C3%BCrk_Mitoloji_Ansiklopedisi_Deniz_Karakurt) E.T.: 27.08.2021
- URL-4:<https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/abdden-sonra-en-fazla-dizi-ihrac-eden-ulke-turkiye/1641524> E.T.: 27.08.2021
- URL-5:<https://www.youtube.com/watch?v=p75hE3IG9bM> E.T.: 27.08.2021
- URL-6:<https://i.pinimg.com/originals/1d/14/42/1d1442e5ee5caf5289145825a13b6578.jpg> E.T.: 27.08.2021
- URL-7:[https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96zbekistan\\_armas%C4%B1](https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96zbekistan_armas%C4%B1) E.T.: 27.08.2021
- URL-8:[https://tr.pinterest.com/pin/444660163212319968/sent/?invite\\_code=57e525dca92547a1826bde66c58223c7&sender=819022019642498742&sfo=1](https://tr.pinterest.com/pin/444660163212319968/sent/?invite_code=57e525dca92547a1826bde66c58223c7&sender=819022019642498742&sfo=1) E.T.: 27.08.2021
- URL-9:[https://tr.pinterest.com/pin/528469337495875480/sent/?invite\\_code=99a6eace20a64464bc980e499a1f63f5&sender=819022019642498742&sfo=1](https://tr.pinterest.com/pin/528469337495875480/sent/?invite_code=99a6eace20a64464bc980e499a1f63f5&sender=819022019642498742&sfo=1) E.T.: 27.08.2021
- URL-10: <https://tr.pinterest.com/pin/749849406683589074/> E.T.:05.12.2021
- URL-11: <https://tr.pinterest.com/pin/142285669467284133/> E.T.:05.12.2021
- URL-12: <https://pin.it/4eMCQqC> E.T.: 03.12.2021
- URL-13: [https://tr.pinterest.com/pin/528469337495875480/sent/?invite\\_code=99a6eace20a64464bc980e499a1f63f5&sender=819022019642498742&sfo=1](https://tr.pinterest.com/pin/528469337495875480/sent/?invite_code=99a6eace20a64464bc980e499a1f63f5&sender=819022019642498742&sfo=1) E.T.: 27.08.2021
- URL-14: <https://pin.it/3WEhhrb> E.T.:05.12.2021
- URL-15:<https://www.facebook.com/tuncer.gulensoy/posts/10211305978871934> E.T.: 27.08.2021
- URL-16:<https://tr.pinterest.com/pin/481603753876257972/> E.T.: 27.08.2021
- URL-17: <https://tr.pinterest.com/pin/47428602315958282/> E.T.: 27.08.2021
- URL-18: <https://pin.it/6yUjrXq> E.T.:05.12.2021
- URL-19: <https://tr.pinterest.com/pin/318559373618001095/> E.T.: 27.08.2021
- URL-20: <https://www.monsternotebook.com.tr/markut/> E.T.:01.12.2021

# ANTİK MISIR TOPLUMUNDA HAREM

ARAŞTIRMA MAKALESİ

**Gülsüm DEMİR**

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi  
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı  
gulsum.demir@hbv.edu.tr  
ORCID ID: 0000-0001-5837-5460  
Gönderim Tarihi: 08.10.2021 Kabul Tarihi: 16.11.2021  
Alıntı: DEMİR, G. (2021). "Antik Mısır Toplumunda Harem". *AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.2, (5), 25-36.

**Öz:** Mısır bilim araştırmalarında harem terimi, kraliyet kadınlarıyla bağlantılı ve muhtemelen Yeni Krallık dönemine ait Firavun saraylarına ve dairelerine bağlı idari bir kurumu tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Geçmişten bugüne elimize ulaşan metinler, bir taraftan vergilerle desteklenen ve düzenli erzak tedariki yapılan ekonomik bir kurumu tarif ederken, diğer taraftan arkeolojik kazılarla ele geçen kalıntılar, kraliyet kadınlarıyla ilişkili bağımsız bir kurumun varlığını kanıtlamaktadır. Fiziksel anlamda, kraliyet harem, kral tarafından özenle seçilmiş ve kralın sarayının ayrı bölümlerinde ve ülke genelindeki diğer kraliyet konutlarında barındırılan kadınlardan oluşan bir birliktir. Harem sakinleri arasında, tüm dönemler için, kraliyet eşlerini, yabancı kraliçeleri, kraliçe anneleri, kralın kızlarını ve kız kardeşlerini ve ayrıca genellikle cariyeler olarak çevrilen çeşitli unvanlara sahip kadınları, kraliyet çocuklarını ve yöneticilerin çocuklarını dâhil edebiliriz. Tüm Mısır kralları çok eşli olmalarına rağmen, tek bir resmi kraliçe seçmişlerdir ve onun adı ve imajı resmi kayıtlarda kralın isim ve unvanlarıyla bağlantılıdır. Resmi eş, Kraliyet çekirdek ailesinin annesidir ve tahti haklı olarak devralacak olan onun çocuklarıdır. İkinci eşler ve cariyeler saray hayatında çok daha etkisiz bir rol oynamışlardır. Onların varlığı hükümdarın itibarına katkı sağlamış olsa da, sadece asil eşin krala uygun bir varis sağlayamadığı ulusal kriz dönemlerinde önem kazanmışlardır.

**Anahtar Kelimeler:** Harem, Antik Mısır, Kral, Kraliçe.

## Harem in Ancient Egyptian Society

**Abstract:** In Egyptology, the term harem is a term used to describe an administrative institution associated with royal women and possibly attached to the Pharaoh's palaces and offices of the New Kingdom period. While on one hand the texts that have reached us from the past describe an economic organization supported by taxes and regularly supplied with provisions, the remains unearthed through archaeological excavations prove the existence of an independent institution associated with royal women on the other. In physical terms, the royal harem was a body of women carefully selected by the king and housed in separate parts of the king's palace and other royal residences throughout the country. The inhabitants of the harem can include, for all periods, royal wives, foreign queens, queen mothers, the king's daughters and sisters, as well as women with various titles often translated as concubines, royal children and children of rulers. Although all Egyptian kings were polygamous, they chose only one official queen, and her name and image are associated in official records with the king's name and titles. The official spouse is the mother of the Royal nuclear family, and it is her children who will rightfully inherit the throne. Secondary wives and concubines played a much less effective role in court life. Although their presence contributed to the monarch's reputation, they only gained importance during times of national crisis when the principal spouse was unable to provide the king with a suitable heir.

**Keywords:** Harem, Ancient Egypt, King, Queen.

## Giriş

Harem, hem eski doğu kültüründe hem de modern batı kültüründe büyük ölçüde bilinmeyen bir kavramdır. Kral, kraliyet ailesinin başı olarak çok sayıda çocuğu ve kişisel görevleriyle birlikte kraliçe, prenses ve cariyelerden oluşan nispeten büyük bir grubu destekleyici bir göreve sahipti ve bu kadın grubu kraliyet haremını oluşturmaktaydı (Tyldesley, 1995: 71).

Çivi yazılı belgeler ve arkeolojik kaynaklardan da anlaşılacağı üzere harem kurumu, ilk defa Eski Mezopotamya toplumlarında ortaya çıkmış ve sonrasında diğer medeniyetlere yayılmıştır. Bu kapsamda, bu kurumun gelişim göstermiş olabileceği bir diğer toplum ise Mısır'dır. Mısır toplumunda bu yapının nasıl ve ne zaman ortaya çıkmış olabileceği üzerine bir fikir beyan

etmek oldukça güçtür. Ancak tıpkı Mezopotamya toplumlarında olduğu gibi Mısır firavunlarının da birden fazla eşi ve çok sayıda cariyesi bulunmaktaydı (Çelik, 2021: 6-7).

Eski Mısır kralları, çok eşli bir yaşam tarzına öncülük etmişlerdir ve bu, kraliyet sarayındaki kadınların çoğunun ikamet ettiği kadın mahallelerinin kurulmasına sebep olmuştur. Harem kadınları arasında: kralın asıl eşi, annesi ve diğer eşleri, kral ve karısının bekâr kadın aile üyeleri, bekâr ve dul kız kardeşleri, kayınvalidesi, halaları, yeğenleri ayrıca cariyeler ve kadın köleler yer almaktaydı (Tyldesley, 1995: 180). Mısır dilinde harem, sadece kralın tüm kadın aile üyelerinin kraliyet çocuklarıyla yaşadığı bir yerdi. Haremde ana karakter olarak asıl eşin yanında haremde sorumlu olan “HaremYöneticisi” ile birlikte hiyerarşik bir düzen bulunmaktaydı (Ruiz, 2001/1: 215). Harem, saray duvarlarının içinde, kraliyet sarayının tüm kadınlarının yanı sıra tüm çocukların ikamet ettiği idari bir kurum olarak işlev görmüştür (Shaw-Nicholson, 1995: 119).

Kralın haremde yer alan tüm kadınlar arasında “Kralın Annesi” ve “Kralın Yüce Eşi”, statüleri ve ilahi bağlantıları nedeniyle en önemli kadınlardı (Robins, 1996: 40). “Kralın Annesi”ne, oğlu adına hareket etmek veya oğlu henüz yönetemeyecek kadar küçükken naiplik yapmak dışında hiçbir özel görev atfedilmemiştir (Farrugia-Mifsud, 2007: 19).

Diplomatik gelinler terimi, kralla evli olan ve Asya gibi yabancı ülkelerden gelen tüm yabancı kadınları veya prensesleri ifade eder. Onlar zengin çeyizlerle gelmiş ve haremde yaşamışlardır. Bu evlilikler, Mısır krallarının, iki hükümdar arasında iyi ilişkiler geliştirmek amacıyla yabancı güçlerle yapmış oldukları siyasi ve diplomatik ittifaklarına dayanmaktadır (Robins, 1996: 30).

### **Harem Kelimesinin Etimolojik Kökeni**

“Harem” terimi genellikle, esas olarak onaylandığı oryantal-İslami kültürel alanlardan bilinen kültürel bir olguyu tanımlar. Bir hükümdarın, kadın aile üyelerinin ve küçük çocuklarının ve hizmetçilerinin halktan ayrı yaşadığı evin veya saray alanının korunaklı bir bölümünü ifade eder (Roth, 2012: 2).

Köklü bir geçmişi olan ve yakın döneme kadar varlığını devam ettiren harem kurumu, köken itibariyle Akadca “örtmek, gizlemek, başkalarından esirgemek, ayırmak ve tecrit etmek” anlamlarına gelen *ḥarāmu(m)* kelimesinden gelmektedir. Arapça’da “muhafaza edilen, mukaddes olan şey veya yer” anlamındaki harem kelimeleri etimolojik olarak birbirine yakındır (Ulutürk, 2011: 1). Bilhassa, Orta Doğu’nun geri kalanında ve dünyanın başka yerlerinde olduğu gibi, eski Mısır’da, harem ile kastedilen, bugün bize ima ettiği her şeye rağmen, sadece kadınların ikâmetgah yerleri için kullanılan bir tanımlamadır (Redford, 2002: 50).

Eski Mısırlılar, bir tür harem olarak düşünebileceğimiz yerleri ve olguları tanımlamak için birkaç farklı kelime kullanmışlardır. Eski krallık döneminden Ptolemaios dönemine kadar, *ipt nswt* terimi sıklıkla “kraliyet özel daireleri” veya “kraliyet dairesi” olarak çevrilmiştir (Yoyette, 2015: 26).

*ḥnr* terimi genellikle “harem” olarak çevrilir ve onunla bağlantılı *pr ḥnty* terimi en azından Eski Krallık döneminden itibaren kraliyet kadınlarıyla bağlantılı ve muhtemelen Yeni Krallık döneminde firavun saraylarına ve konutlarına bağlı bir idari kurumu tanımlamak için kullanılmıştır. Alıkoymak, kısıtlamak, sınırlamak ve hapsetmek anlamına gelen bir fiilden türetilmiştir. Bu kelime ile genellikle hem bir yere hem de orada yaşayanlara atıfta bulunmaktadır. Günümüze ulaşan metinler, bir yandan vergilerle desteklenen ve düzenli olarak erzak tedarik edilen önemli bir ekonomik kurumu tanımlarken, diğer yandan bazı kraliyet yerleşimlerindeki arkeolojik kalıntılar, kralın ve kraliyet kadınlarının ev ve dairelerine işaret etmektedir (Shaw, 2011: 453).

*ipt* (epet) ve *hnrt* (hen-er-ret) kadınları barındıran ikametgâh yerlerini işaret etmektedir. Yeni Krallık döneminin sonlarında, ilki kullanılmaz hale gelirken, ikinci kelime olan *hnrt* çok daha yaygın bir kullanım alanına sahip olmuştur. *hnrt*'de oturanlara, yani kadınların kendilerine *hnrwt* (henerut) deniyordu. *hnrt* kelimesinin tam anlamıyla çevirisi “inzivaya çekilme yeri” idi ve *hnrt* veya *hnrwt* “gözlerden uzak olanlar” veya “inzivaya çekilmiş olanlar” anlamına geliyordu (Redford, 2002: 50). Harem sakinleri arasına, tüm çağlar için, kraliyet eşlerini, yabancı kraliçeleri, kraliçe anneleri, kralın kızlarını ve kız kardeşlerini ve ayrıca genellikle “cariyeler” olarak çevrilen çeşitli unvanlara sahip kadınları, kraliyet çocuklarını ve yöneticilerin çocuklarını dâhil edilebilir (Yoyette, 2015: 27).

### **Antik Mısır Toplumunda Harem**

Mısır toplumu özelinde harem kurumunun nasıl ve ne zaman ortaya çıkmış olabileceği üzerine bir fikir beyan etmek oldukça güçtür. Ancak pek çok Mısır firavununun kendine has haremi olduğu noktasında herhangi bir şüphe yoktur. Öyle ki Mısır'ın VI. Hanedanlığının üçüncü kralı olan ve uzun bir hükümdarlık dönemi geçiren Mısır firavunlarından I. Pepi'nin (MÖ 2315-2275), bir harem kurumuna sahip olduğunu Veni adındaki bir saray görevlisinin şu sözlerinden anlamak mümkündür: “*Kraliyet haremindedir kral adına hareket ettim*” (Wilkinson, 2019: 145).

Eski Mısır'da, çok eşlilik temelde hükümdar ve ailesiyle sınırlıydı. Bu nedenle, ancak kraliyet kadınları ve onların sosyal çevresi ile ilgili kurum ve bölgeler için bir “harem” den söz etmek mümkündür. Mısır haremleri, gelecekteki hükümdarın ve daha genel olarak gelecekteki iç elit grubun yetiştirilmesi ve eğitilmesinde merkezi bir rol oynamışlardır (Roth, 2012: 2).

Harem ile ilgili kullanılan Mısır terimleri arasında *ipt* (I. Hanedanlıktan itibaren), *hnrt* (Eski Krallık döneminden itibaren) ve *pr hnrt* (Yeni Krallık) bulunmaktadır. *ipt nswt* ve *hnrt (n) nswt* terimlerinin, çoğunlukla “kraliyet haremi” olarak Eski Krallık kadar erken bir dönemden itibaren kullanıldıkları doğrulanmaktadır. Unvan çeşitliliği de dâhil olmak üzere idari yetkililerden dolayı kaynaklarda meydana gelen belirgin artış, kraliyet haremının XVIII. Hanedanlıktan itibaren genişlediğini göstermektedir. Ancak XX. Hanedan'dan sonra sadece birkaç kaynak kraliyet haremının varlığını doğrulamaktadır (Roth, 2012: 1).

### **Harem Müessesesinin Varlığına Dair Arkeolojik Kanıtlar**

Mısır kraliyet haremi özünde kralın evinin bir uzantısıydı ve kültürel bir varlık olarak Eski Krallığın başlangıcına kadar izi sürülelebilmektedir. Ancak bu seçkin topluluğun Mısır tarihi boyunca örgütlenmesi, işleyişi ve gelişimi, arkeolojik kayıtlarda çok az iz bırakmıştır. Kanıtlarımızın çoğu, metinlerden geliyor olsa da yetersizdir. Fiziksel anlamda, kraliyet haremi, kral tarafından özenle seçilmiş ve kralın sarayının ayrı bölümlerinde ve ülke genelindeki diğer kraliyet konutlarında barındırılan kadınlardan oluşan bir birlikti. Bir harem kurmak her kralın ayrıcalığıydı ve bir kralın hane halkının büyüklüğü, şüphesiz, harem sayılarını sürdürmek için elde bulunan finansal gelirlerine karşılık geliyordu (Redford, 2002: 49).

Mısır haremının ele alınmasındaki temel zorluk kaynakların dengesizliğidir. Haremle ilgili referansların çoğu, idaresini yalnızca erkeklerin oluşturduğu görevlilerin unvanlarında yer almaktadır. Ancak harem, hem metinler hem ikonografi hem de arkeoloji yoluyla anlaşılabilir. Dikkate alınması gereken bir diğer faktör, belgelerde en iyi temsil edilen dönem Yeni Krallık dönemidir; bu süre zarfında harem gelişim gösterirken, önceki veya sonraki dönemler için bilgiler genellikle birbirinden farklılık göstermektedir. Bununla birlikte, kraliyet tarihi metinlerinin, hikâye anlatımlarının ve prosopografik verilerin dikkatli bir şekilde incelenmesi, haremi, kraliyet maiyetindeki kadınları ve geç dönemlerde ikamet ettikleri yerleri incelemeyi ve bu harem alanlarının dışarıdan nasıl algılanabileceğini anlamamızı mümkün kılar (Yoyette, 2015: 26).

Yeni Krallık dönemi öncesi, kraliyet haremi ile ilişkilendirilen mimari yapılar ve yerleşim birimleri ile ilgili yorumlanabilen tek kaynak yazıtlardır. Hanedanlık dönemi öncesi zamanlardan itibaren ilgili hiyeroglifler bir binayı veya bir binanın ana hatlarını tasvir etmektedir. Weni'nin biyografisinde, *ipt nswt* kraliçenin ikamet ettiği sarayın veya kraliyet mahallesinin bir parçasıdır (Roth, 2012: 7).

Orta Krallık kraliyet hareminin varlığına ilişkin doğrudan kanıtlar, Teb'deki XIII. Hanedanlık döneminde sarayda yapılan tüm işleri listeleyen ve bu nedenle bize o dönemdeki kraliyet hanesinin bileşiminin ayrıntılarını veren ve bir günlük kayıt defteri olan Papirüs Boulaq 18'den gelir. Tüm yüksek rütbeli hanımlar, kraliyet ikâmetgâhında, genellikle kralın özel dairesine yakın bir avlu etrafında inşa edilmiş sade odalardan oluşan, oldukça basit konaklama yerlerinde bir araya toplanmışlardır. Süslü veya zengin bir şekilde dekore edilmiş dairelerin olmaması, tüm Mısır saraylarının tipik bir örneğidir. Hanedanlık çağı boyunca, hükümdar ve maiyetinin uzun teftiş gezileriyle ülkeyi dolaşması gelenekseldi ve bunun neticesinde, kraliyet sarayları mutlaka kalıcı saray olarak tasarlanmamıştır. Sadece Amarna'daki Yeni Krallık sarayı daha yerleşik bir aile hayatı için tasarlanmış gibi görünmektedir (Tyldesley, 1995: 72).

Memphis/Kom Medinet el Gurob, Thebes/Malqata ve Amarna'da yer alan Yeni Krallık kraliyet konutlarındaki arkeolojik buluntular ve aynı döneme ait mezar tasvirleri, kraliyet ailesinin kadın üyeleri için ayrı saray dairelerinin veya binalarının varlığına işaret etmektedir (Roth, 2009: 6-7). Yeni Krallık dönemi kabartmaları da dâhil olmak üzere arkeolojik kanıtlar, harem binalarının yalnızca daha büyük saray kompleksinin bir parçası olmadığını, aynı zamanda kraliyet sarayından ayrı ve kendi bağımsız binalarının olduğunu göstermektedir (Lacovara, 1997: 36-38; 2009: 104-107).

Fayum'un girişindeki Medinet el-Gurob'daki harem sarayı olarak adlandırılan yer, harem ile bağlantılı mezarlıkların olduğu bir şehrin merkezini oluşturmaktaydı. Tüm dönemler birleştiğinde elimizdeki tek mimari kalıntı, eski adı Mi-wer olan Gurob sahasına ait yerdir. III. Thutmose (MÖ 1479-1425) döneminde, kralın sarayına ek olarak değil kraliyet kadınlarının ve görevlilerinin barındırıldığı bağımsız bir kurum olarak kurulmuştur (Robins, 1996: 39). Kralın bölgede kaldığı süre boyunca kraliyet eşleri ve çocukları ile birlikte balık tutmak ve avlanma gibi zevklerinden faydalanmasına imkân sağlamak için özel olarak inşa edilmiş bir şehirdir (Yoyette, 2015: 30). Bir muhafaza duvarı içinde, erzak tedarik edilen ekonomik alana sahip bir yerleşim sarayı olarak tanımlanabilecek iki uzun paralel bina kompleksini içermektedir. Depolar, küçük bir tapınak ve ayrıca geniş bir tarım arazisi ve dokuma merkezleri yer almaktadır (Roth, 2002: 127-128; 2012: 7-8; Shaw, 2011: 1). Dokumacılık, Mi-wer haremi için önemli bir gelir sağlayan, gerçek bir endüstriyi temsil ediyor gibi görünmektedir. Harem kadınları bu merkezlerden sorumluydular. Ayrıca çeşitli papirüs parçaları, başkente gönderilen kıyafetlerin veya depodan çıkarılan kumaşların listelerini kaydetmiştir (Yoyette, 2015: 30).

Tekstil üretimi kadınlar için bir gelir kaynağıydı ve muhtemelen harem içindeki sosyal hiyerarşide ilerlemenin bir yolu olmuştur. Ancak kendilerinden beklenen günlük işlere rağmen, harem kadınlarının yaşam tarzının çok yönlü, lüks bir yaşam tarzı olduğuna şüphe yoktur. Kadınlara en kaliteli keten giysiler giydirilir. Saçları ve vücutlarına parfüm ve güzel kokulu yağlar sürülürdü. Saray kazılarında çıkarılan eserler, çok sayıda gösterişli eşya sergilemektedir. Geniş yakalıklar, kolluklar, bilezikler, kolyeler, broşlar ve altın, gümüş, lapislazuli, akik ve renkli camlardan yapılmış küpeler de dâhil olmak üzere kralın lütfu ve ödül olarak verdiği mücevherlerle süslandiler. Bunlar, kadınlar için bariz bir zenginlik kaynağı olmasının yanı sıra, süs eşyaları haremdeki rütbeliler için birer statü sembolü idi (Redford, 2002: 51-52-53). Ev eşyalarının ve kişisel eşyaların yakıldığı çukurlardan elde edilen buluntular, bir Hitit geleneğini anımsatmaktadır ve bu durum harem sarayında yabancı kadınların ikamet ettiğini gösterebilir (Roth, 2012: 7-8).

Mari'deki kraliyet sarayının kazısı, harem mahallelerinin saray binasının köşesinde, ana kapıdan çok uzakta olduğunu ortaya çıkardı. Ayrıca kompleksin arka tarafında, ana girişlerden uzakta bulunan harem daireleri ile bir saray planını gösteren Mısır mezar kabartmaları da bulunmaktadır (Lacovara, 1997: 36-38; 2009: 104-107).

Malkata'nın Kuzey Sarayı, Gurob topluluğundakine benzer bir çift yapıya sahiptir ve bu nedenle Kral Sarayına yakın duran bir harem sarayı olarak tanımlanabilir. Ayrıca Malqata'daki Kral Sarayındaki bazı daireler, kraliyet kadınlarının yaşam alanları olarak tanımlanmaktadır (Roth, 2012: 8).

Amarna mezarlarındaki duvar resimleri, resmi devlet saraylarının ve sütunlu salonların yanında özel dairelerin olduğunu göstermektedir. Sarayın çevresinde kiler, mutfak ve fırın gibi bir ev alanı bulunmaktadır. Ayrıca, kadınların müzik aletleri çalarken, dans ederken veya birbirlerinin saçlarını düzeltirken gösterildiği, etrafı çevrili ve korunan ayrı bir bina da tasvir edilmiştir. Bunlar, kralın sarayına eşlik eden ve genellikle harem olarak tercüme edilen *per-khener* adı verilen ve gözlerden uzak kendi daireleri olan kadınlardı. Fakat, "Binbir Gece Masalları"nın buğulu atmosferini çağrıştıran, cinsel aşırılıkları anımsatan alışılmış Batılı harem imgesi burada geçerli değildir (Hawass, 2000: 61).

*Khener* sözcüğünün daha önceki çevirileri bir tür harem olduğu yönündedir. Fakat yapılan son araştırmalar neticesinde burada yaşayan kadınların bir tür müzik topluluğu olarak yorumlanmasının daha doğru olacağı sonucuna varılmıştır. Abu Sir'de bu kadınları genellikle dini törenlerde müzik aletleri çalarken ve dans ederken gösteren betimlemelere bakılarak bu yorum yapılmıştır. Yapılan yorumlar ne olursa olsun müzisyenler, şarkıcılar ve dansçılar açıkça kralın maiyetinin önemli bir parçasıdır. Özgürlükleri kısıtlanmıştır ve hatta bazıları kralın cariyesi olarak hizmet etmiş olabilirler (Haktanır, 2010: 132; Hawass: 2000: 62-63).

### Mısır Kralının Haremi

Kadınların kraliyet haremine nasıl seçildiği ya da kraliyet haremine nasıl dâhil edildiği tam olarak açık değildir ve haremdeki kadın hiyerarşisini özel olarak tanımlayan hiçbir belge yoktur. Mısır kraliyet haremının işleyişiyle ilgili ikincil kaynaklarda tekrarlanan bilgilerin çoğu çıkarıma dayanmaktadır, ancak dolaylı metinler ve kadınların taşıdıkları ünvanlar belirli bir sıralamayı ima etmektedir. Mezar ve tapınak duvarlarında, zengin aristokratların kızları *hkrwt-nsw* (heck-ar-ret-nes-u), "kraliyet süsü" veya *hsyt-nsw* (hesi-et nes-u), "kralın gözdesi" ünvanını gururla taşırlar (Redford, 2002: 53). Bu ünvanların V. Hanedanlık döneminden itibaren kullanımları doğrulanmaktadır. Prensesler ve genellikle saraylılar ve rahiplerle evli olan yüksek sosyal statüye sahip kadınlar için kullanılan bir onur ünvanıdır. Saraydaki itibarları, onları kralın sarayına bağlı olan ve dolayısıyla kariyerlerini ilerletebilecek seçkin erkeklerle evlilik için uygun bir hale getirmiştir. Kadınlar hiçbir şekilde kralın cariyeleri değildirler. Thebes'deki Yeni Krallığın özel mezarlarındaki duvar resimleri, onları muhteşem taçlara sahip zarif kızlar olarak tasvir etmektedir (Haslauer, 2001: 2/77).

Mısırlıların evlilik diplomasisi konusundaki çift taraflı tutumları dışında haremlerine katmış oldukları gelinler, firavunun ikinci ya da üçüncü kademedeki eşlerinden biri olmanın ötesine geçemiyordu ve bu eşlerin hiçbiri kralın büyük eşi yani asıl eşi ünvanını alamıyordu (Schulman, 1979: 183). Çünkü kralın taht kraliçesi olmak demek, bu eşten olan çocuğun iktidara gelmesi hakkına sahip olması demektir ki Mısırlı olmayan bir kralın torununun, Mısır tahtına geçmesi kabul edilemeyecek bir durum olmalıdır.

Seçkin memurların oğulları ve kızları kraliyet çocukları ile birlikte büyütülebilir, böylece gelecekteki yönetici sınıf ile tahtın halefi arasında yakın bir kişisel bağ kurulabilirdi. Hatta bu memurlar, harem sarayı kadınlarıyla evlenerek yeni kralın yakın çevresi ile olan bağlarını güçlendireceklerdir (Wilkinson, 2019: 310). Burada genç prensler, krallığın en seçkin ailelerinden,

hem taşradan hem de başkentten seçilmiş çocuklarla birlikte eğitildi ve bu da, evlilik bağından daha da ileri giden bir bağ olan monarşiyle yakından bağlantılı bir yönetici elit grubun yaratılmasına yardımcı oldu (Garcia, 2020: 64). *kꜣp* veya *kap* olarak bilinen bu kurum, bazı eşlerin ve çocuklarının barındırıldığı tahmin edilen kraliyet sarayının veya haremın özel, iç dairelerinin bir parçası olarak tanımlanan bir tür okul veya kreşe atıfta bulunmak için kullanılmış gibi görünmektedir. Farklı yaşam kesimlerinden gelecek vaad eden gençlerin belirlenmesinde ve eğitilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Hatta komşu vassal hükümdarları, çocuklarını Mısır sarayındaki bu kurumlara göndererek burada kraliyet çocukları ile birlikte eğitim görmelerini sağlamışlardır (Shaw, 2011: 453; Meltzer, 2001: 23). Ülkenin gelecekteki liderleri bebekliklerinden itibaren mesleki bir eğitim almak ve sonrasında üzerlerine düşecek görevleri eksiksiz bir şekilde yerine getirmek için eğitilmişlerdir. Bu eğitim kurumlarında, vassal kralların çocuklarına Firavun'a yaşam boyu sadakat ve Mısır yaşam tarzı öğretilmektedir (Wilkinson, 2019: 314-315).

### **Kraliyet Kadınları**

Kraliyet kadınlarının unvanları, kralla olan ilişkileri açısından ifade edilmiştir: “Kralın Annesi” *mut nesu*, Eski Krallık döneminin başlangıcında ortaya çıkan, kraliyet eşinin temel belirleyicisi olan ve kralın tüm tanınmış eşleri için kullanılan “Kralın Eşi” *hemet-nes-u* ve XII. Hanedanlığın sonlarında ortaya çıkan “Kralın Yüce Eşi” *hemet nesu weret*, Ptolemaios Dönemine kadar kullanılmaya devam etmiştir (Dodson, 2007: 82-83).

Mısır kaynakları, bir kadının kralın eşi statüsüne yükseltilmesini neyin belirlediğini belirtmediği için, padişahın haremiyle ilgili olarak Osmanlı İmparatorluğunun belgelerinden yararlanmak faydalı olabilir. Türk kurumunun hiyerarşisi iyi tanımlanmış ve rasyoneldir: padişahın eşleri ve herhangi bir sayıda cariyesi olabilirdi, ancak sadece bir annesi vardı ve haremın başı tek başına o idi. Valide Sultan olarak, hayatta olduğu süreçte diğer kadınlara hükmetti. Vefat ettiğinde, bu onur ilk karısına veya “Birinci Kadın” a kaldı. Mısır kraliyet haremında de durumun böyle olduğu, kanıtlarla ima edilmektedir. Tapınak ve mezar duvarlarındaki sahnelerde, kralın annesi genellikle tahta geçen oğlunun arkasında dururken resmedilir. Kronolojik olarak, bunların çoğu kralın saltanatının ilk yıllarına tarihlenmektedir. Daha sonra, onun yerine Firavun’un *hmt-nsw wrt* (*hemet-nesu-weret*), “Kralın Yüce Eşi” unvanlı asıl karısı geçtiğinde, kocasından ünvan kalan büyük kraliçesinin öldüğü varsayılabilir (Redford, 2002: 54).

Tüm kraliyet eşlerinin, kızlarının ve genç prenslerin tek bir yerde birlikte yaşaması olası değildir. Büyük olasılıkla, kralın annesinin yanı sıra sadece ilk eş ve çocukları hükümdarın yakınında ikamet ediyor ve bazı seyahatlerinde ona eşlik ediyorlardı. İkincil eşlerin ve onların refakatçilerinin çoğunluğu, ana konuttan ayrı saraylarda veya ülke çapında “harem sarayları” olarak adlandırılan saraylarda ikamet ediyor gibi görünmektedir. Bu durum, diplomatik evlilikler çerçevesinde hareme katılan ve genellikle ikinci dereceden eşlerin rütbesine sahip olan yabancı yöneticilerin sayısız kızının çoğu için de geçerli olabilir (Roth, 2002: 120-128).

### **Kraliçeler**

Eski Mısır’da, tüm kraliyet unvanları, bireyin kralla olan ilişkisini vurgulamaktadır. IV. Hanedanlıktan itibaren kullanılan ve “kraliçe” olarak çevrilen *hemet-nes-u*, aslında “Kralın Eşi” anlamına gelmektedir. Diğer önemli kraliyet kadınları “Kralın Kızı”, “Kralın Kızkardeşi” ve “Kralın Annesi” unvanlarını taşıyorlardı. Mısır’ın tüm kralları çok eşli olduğundan ve bir kralla evli olan veya daha öncesinde bir kralla evli olan herhangi bir kadın kendisine “Kralın Eşi” diyebileceğinden, bu unvan aynı anda çok sayıda kadın tarafından kullanılmıştır. Fakat bütün eşler eşit statüde değildi. En önemlileri: resmi durumlarda kralın yanında bulunan kraliçe eşlerdir. (Tyldesley, 2016: 271).



Kraliyet ailesinin en üst düzey kadın üyeleri olarak kraliçeler, sarayda önemli bir konuma sahiptirler. Ancak, yalnızca özel durumlarda önemli bir siyasi güce sahip olmuşlardır. Kraliçeler, kraliyet çocuklarının yanı sıra hükümdarın ikincil eşlerini de içeren ve başlı başına etkili bir güç olan kraliyet sarayının ve kraliyet hanedanının en yüksek rütbeli kadın üyeleriydi (Haslauer, 2001: 78). Her türlü ihtimale karşı, en azından asıl karısı, kralın yanında yaşadı ve ülke çapındaki yolculuklarında ona eşlik etti. Hem yaşarken hem de öbür dünyada kralın sarayının ve hanedanının en önemli üyeleri olarak kraliçeler, çoğunlukla kral mezarının yakınında, genellikle mezar kompleksinin hemen yanında ve bazen de kralın mezarının içinde gömüldü (Roth, 2009: 6-7).

Tüm Mısırlı eşlerin iş konularında kocalarına vekâlet etmesi bekleniyordu ve hepsinin, kocalarının yokluğunda çocuklarını büyütme hakkı vardı. Kral yabancı bir ülkeye sefere gittiğinde, kraliçe sarayı yönetmeye çağrılabilir veya dul bir kraliçenin, küçük oğlu adına naip olarak hareket etmesi gerekebilirdi. Kralın ölümü ile oğlunun reşit olması arasındaki boşlukta Mısır'ı etkili bir şekilde yönetebilirdi (Tyldesley, 2016: 275).

### **Siyasi Evlilikler ve İkincil Eşler**

Yeni Krallık döneminde, yabancı krallar tarafından Mısır krallarına diplomatik gelinler olarak çok sayıda kadın gönderilmiştir. Genel olarak, bir elin parmaklarından fazlasını geçmeyecek kadar az sayıda olan bu kadınların, kralla cinsel bir ilişkisinin olup olmadığı, genellikle ayrı kurumlarda mı yoksa sarayda mı ikamet ettiklerini, iyi veya kötü bir muamele görüp görmediklerini bilmiyoruz. Kadınlar diplomaside faydalı değerler olarak hareket etmişlerdir. Mısır kralları yabancı gelinlerle olan evliliklerini kendi üstünlüklerini göstermenin bir yolu olarak görürken, yabancı krallar, baba olarak, kendilerini gelinin hukukunda üstünlük elde etme aracı olarak görmüşlerdir (Graves-Brown, 2010: 141).

Yabancı prensesler, iki yönetici arasındaki diplomatik ittifakları güçlendirmek için babaları tarafından gönderilen, siyasi eşler olarak genellikle haremın bir parçası oldular (Ruiz, 2001/2: 22). Bu siyasi evlilikler, yabancı ittifaklara damga vursa da Mısır kralları bunları bir tür haraç olarak görmüşlerdir. Mısırlı prenseslerin yabancı hükümdarlarla evlenmek için yurtdışına gönderilmesi çok sıra dışıydı. Yakın Doğu'daki diğer ulusların aksine, Mısırlılar, en azından Yeni Krallık döneminde kendi kraliyet kadınlarının yabancılarla evlenmelerine izin vermiyorlardı. Kraliyet kızları meşruiyette önemli bir unsur olarak görüldüğünden, bu açık ama yazılı olmayan yasakla, Mısır krallarının, yabancı yöneticilerin Mısır'ın kontrolünü ele almasına izin vermemek için kraliyet üyesi olmayan kocaları reddederek veraset risklerini etkili bir şekilde hafiflettikleri savunulmaktadır (Graves-Brown, 2010: 142; Tyldesley, 2000: 91; Hawass, 2000: 67).

Kralın Yüce Eşi, kralın annesi ve kraliyet ailesinin diğer kadın üyelerinden sonra, Mısır'daki en yüksek rütbeli kadınlar firavunun ikincil eşleriydi. Birçoğu firavun için çocuk doğurdu ve nadir de olsa ikincil bir eşin oğlu firavun oldu ve bu durum annesini çok önemli bir konuma yükseltti. Sarayları veya daireleri sadece kendilerinin ve çocuklarının evi değil, aynı zamanda iş ve sanayi yerleriydi (Hinds, 2007: 36).

Yeni Krallık döneminde haremın önemi artmıştır. Bu kraliyet haremeleri, sadece Mısırlı kadınları ve çocuklarını değil, aynı zamanda öncelikle Hitit ve Mitanni kraliyet saraylarıyla diplomatik bağlantılar kurmak için Mısır kralları ile evlenen çok sayıda yabancı kraliçeyi de içerecektir (Shaw, 2011: 454). Ayrıca savaş ganimeti olarak alınıp Mısır'a getirilen yüksek rütbeli kadın ve çocuklar da haremde yaşamaya başlamışlardır (Haslauer, 2001: 2/78).

III. Amenhotep ve II. Ramses gibi Mısır kralları ile yabancı prensesler arasındaki diplomatik evlilikler, barışı garanti altına almak için sık sık düzenlenmiştir. Bu kadınlar ikincil kraliçeler olmuşlardır ve yanlarında zengin çeyizlerini ve kendi maiyetlerini de getirmişlerdir. III.

Amenhotep kendisine gönderilen Mitanni prensesi Gilukhepa'nın, maiyetinde ki 317 kadınla birlikte gelişini M.Ö. 1381 tarihli bokböceği hatırasında "harikalar" olarak betimlemiştir (Haslauer, 2001: 2/78; Wilkinson, 2019: 333): *Majestelerine harikalar getirildi: Maiyetinin üç yüz on yedi kadından oluşan büyük bölümüyle birlikte, Naharin beyi Şuttarna'nın kızı Gilukhepa* (Kuhrt, 2007: 1/284).

Önemli diplomatik gelinler arasında bir Hitit kralının kızı da vardı; II. Ramses'in "Kralın Yüce Eşi" yani *hmt-nsu wrt* (hemet-nesu-weret) olarak atanan ve kraliyet sarayına "her gün egemeni takip ederek" gelen III.Hattusili'nin kızı bulunmaktadır. (Kitchen, 1979: 255; Roth, 2012: 5). Prenses, Per Ramessu kentine girdikten sonra II. Ramses tarafından kendisine Mısır dilinde Maathor-Neferura yani "Horus'ta Ra'nın güzelliğini gören" ismi verilir (Wilkinson, 2019: 418-419). II. Ramses'in Mısır doğumlu eşi Nefertari ile kraliçe tacını paylaşarak "Kralın Yüce Eşi" statüsüne yükseltilmiştir. Mısır'a gelişi Ebu Simbel'deki bir dikilitaş da şu yorumla kayıtlıdır: *Böylece majesteleri onun yüzünün güzel olduğunu, bir tanrıçaya benzediğini gördü. Hatti prensinin kızı, majestelerinin kalbinde çok güzeldi. Babası tanrı Ptah tarafından kendisine verilen güzel bir şey olarak, onu her şeyden çok seviyordu* (Redford, 2002: 57). Bu olay sadece II. Ramses'in Ebu Simbel'deki tapınağındaki "Evlilik Stelinde" değil, aynı zamanda Gurob'daki muhtemel harem sarayında yer alan Papirüs UCL 32795'te de kaydedilmiştir (Shaw, 2011: 454). Mısır başkentindeki anıtlar, onun adını tam kraliçe unvanlarıyla taşıyordu ve adı yüzyıllar sonra bile efsane olarak anılmaya devam etti. Başkentte yaklaşık kırk yıl kaldıktan sonra, artık dul kraliçe, hayatının geri kalanını, belki de Osmanlı padişahlarının Eski Saray'ının, Mısır'daki karşılığı haline gelen Mi-wer'deki harem evinde yaşamak için kralın sarayından ayrıldı (Redford, 2002: 57). Başka hiçbir yabancı prenses bu rütbeye ulaşmamıştır (Graves-Brown, 2010: 141).

Kraliyet haremi içindeki bir kadının statüsü ne olursa olsun, ister "kraliyet süsü" ister "kralın eşi" olsun, o da herkes gibi Firavun'un malıydı. Karşılığında, ona iyi bakıldı ve korundu (Redford, 2002: 57). Ancak alınan yabancı eşlerin muamelesi koşullara göre değişebiliyordu; küçük yöneticilerin kızları, zaman zaman yüzlerce eşin yaşadığı haremde ortadan kaybolabilirken; önemli güçlere sahip prenseslere daha önemli mevkiler verilmiş olmalıdır (Fekri-Shoeib-Massaoud, 2021: 125).

Yeni Krallık döneminde, Mısır ile Yakın Doğu devletleri arasındaki diplomatik yazışmalarda, Amarna ve Hitit başkenti Hattuşaş'a ait çivi yazılı tabletlerde kaydedilen kraliçeler, gerçek temsilciler arasında yer aldı. Çok sayıda mektup, Mısır hükümdarı ve Mitanni, Babil, Asur ve Hatti'nin diğer büyük kralları ile kızlarını Mısır sarayına gönderen Suriye ve Filistin'den gelen küçük vassallar tarafından müzakere edilen evlilik ittifaklarıyla ilgilidir. İyi diplomatik ilişkilerin bir taahhüdü olan bu yabancı kraliyet eşleri, saraylarıyla birlikte kendi ülkeleri için diplomatik görevliler olarak hizmet etmişlerdir (Roth, 2009: 7).

### **Harem Ekonomisi ve Yönetimi**

Başkentin dışında bulunan haremler, kral ve maiyeti için bölgeye yapılan devlet ziyaretleri veya dinlenme için konaklama imkânı sağlamaktaydı. Kraliyet haremi, yalnızca kralın eğlenmesi için özel bir zevk sarayı olarak inşa edilmiş olsa da, diğer her açıdan verimli bir devlet kurumu olarak faaliyet göstermiştir. Kralın uzun süre yokluğunda, harem sarayı, kendini sürdürmek için işlev gördü ve bazen değerli mallar üretti. Tarım arazileri ve sığırların yanı sıra onlara bakmaları için görevliler bulunmaktaydı. Sarayın bakımı ve saray sakinlerinin ihtiyaçlarının karşılanması için bir dizi hizmetçiye de ihtiyaç vardı. Bu durum, hesapları tutmak, işçilere yapılan ödemelerin kaydını tutmak, envanter almak ve işlerin sorunsuz yürümelerini sağlamak için "Harem Yöneticileri" olarak adlandırılan bir yönetici hiyerarşisinin istihdam edilmesine neden oldu. Bu yetkililer ve işçiler, ailelerini harem sarayının etrafındaki alana yerleştirdiler ve harem bir merkez olduğu, gelişen bir topluluk ortaya çıkarttılar (Redford, 2002: 52).

Üst düzey yetkililer, ör. “Kraliyet Hareminin Yöneticisi” ve aynı kişinin kâtibi, “Harem Temsilcisi” haremın yönetimiyle ilgilenmiş ve bir dizi kapı görevlisi, kadınların dış dünya ile anlamsız ilişkiler kurmasını engellemiştir (Erman, 1971: 74). Aile ziyaretleri ve onlarla mektuplar yoluyla iletişime ara sıra izin verilmiş, ancak bu durum ciddi bir şekilde kısıtlanmıştır. III. Ramses’e karşı düzenlenen harem komplosunun belgeleri, kısıtlamaların uygulandığını, ancak sonunda bu güvenlik unsurunun ihlal edildiğini göstermektedir (Redford, 2002: 57).

Mısır Kraliyet haremı saygıdeğer bir kurumdu; yalnızca krala cariye temin etmekle kalmıyor aynı zamanda kralın bütün kadın akrabalarına ikametgâh ve kazançlı iş olanakları sunuyordu. Harem sarayının kendine ait arazileri, atölyeleri ve yönetimi bulunmaktaydı (Wilkinson, 2019: 441). Unutulmamalıdır ki, harem sadece cariyeler için değil, Yeni Krallık döneminin idari belgelerinde de anlaşılabilir gibi kraliyet ailesine mensup, ayrı dairelerde veya binalarda yaşayan, kendi geliri olan kadın ve çocuklardan oluşan bir topluluktur (Haslauer, 2001: 2/77).

Kraliyet haremı, kendi yönetimine sahip özerk bir kurumdu. Kraliyet hanesi ve tapınakları gibi, daimi ikametgâhının bulunduğu şehrin vergilerinden düzenli gelir elde etti. Harem seyahat ederken, geçtiği şehirlerde yerel belediye başkanları tarafından erzak temin edilirdi. Tarım arazileri, sığırlar ve değirmenler ve dokuma merkezleri gibi imalat atölyelerine sahipti. Değirmenler, kral ve kraliçenin evleri için tahıl öğütüyordu. Tüm kraliyet ailesi için kumaşların haremdeki dokuma atölyelerinde üretilmiş olması muhtemeldir (Haslauer, 2001: 2/78). Harem kadınları, tekstil işçilerinin eğitimi ve denetiminden sorumluydu ve zamanlarını meşgul etmek için ince işçilik isteyen çalışmaların bir kısmını kendilerinin üstlendikleri bile öne sürülmüştür (Watterson, 1991: 38).

Harem, hüküm süren krala rakip olmak isteyebilecek bir kişinin güç kazanmasını sağlayabilecek bir yerdi. Eski Mısır tarihi boyunca, saray entrikaları ve darbe girişimleri sıklıkla harem kaynaklı olmuştur. Bu nedenle haremın içinde olup bitenleri gözetleyebilecek ve kral efendisine bildirebilecek güvenilir birine sahip olmak kral için son derece önemliydi (Wilkinson, 2019: 145). Bunu Veni adındaki saray görevlisinin şu sözlerinden anlamak mümkündür:

*Büyük Asa’ya karşı gizli faaliyetler başladığında, Hükümdarım tek başıma yargılamam için beni gönderdi. Yargıç, vezir, memur yoktu orada, yalnızca tek başıma ben... Daha önce benim gibi biri kesinlikle kraliyet haremının bir sırrına ortakolmamıştı, ama Hükümdar beni kendi yargııcı olarak atadı, çünkü onun kalbinde memurlarının herhangi birinden, hizmetkârlarının herhangi birinden daha mükemmeldim (Wilkinson, 2019: 146).*

## Sonuç

Memphis/Kom Medinet el Gurob, Thebes/Malqata ve Amarna’da gördüğümüz gibi, Yeni Krallık kraliyet konutlarındaki arkeolojik buluntular ve aynı döneme ait mezar temsilleri, kraliyet ailesinin kadın üyeleri için ayrı saray dairelerinin veya binalarının varlığını kanıtlamaktadır. Mısır’ın dört bir yanına dağılmış birden fazla harem vardır. Kralın, her büyük sarayda bulunan haremının yanında yolculuklarında ona eşlik eden gezici bir haremı bulunmaktaydı. En iyi bilinen harem sarayı, XVIII. Hanedanlık döneminde III. Tuthmosis tarafından Faiyum’un kenarında inşa edilen Medinet el Gurob sarayıdır; bu saray, gelirini toprak bağışlarından ve kiracı çiftçiler tarafından ödenen kiralardan elde eden kendi kendine yeten ve kendi kendini geçindiren bir kurumdu. Buradaki kadınlar, “Kraliyet Hareminin Yöneticisi” tarafından yönetilen, bir dizi erkek yöneticinin koruması altına girmişlerdir.

Her harem kralın, annesinin ve asıl eşinin haneleri düzeyinde bağımsız bir kurumdu. Önemli kraliçelerin kendi kuruluşları bulunmaktadır ve çeşitli mülklere sahiplerdir. Favori bir eşe kendi adına mülkler de verilebilirdi. İşyerleri topraklara ve büyükbaş hayvanlara sahipti ve

bir erkek memurlar ağı tarafından idare edilmekteydi. Parçalı idari belgeler, Medinet el-Gurob'daki hareme erzak olarak teslim edilen tahıl, yağ ve balık miktarını kaydetmiştir. Diğer metinlerden, kadınların tekstil üretimine dâhil olduklarını, böylece bakımlarının maliyetine katkıda bulunabilecekleri ve hatta belki de karşılayabilecekleri anlaşılmaktadır.

Tüm kraliyet kadınları arasında en önemlileri kralın annesi ve kralın yüce eşi idi. Bireysel olarak onlar hakkında çok az şey söyleyebilirsek de, kanıtlar bu kadınların bir dereceye kadar ilahi bir konumda olduğunu göstermektedir. Ayinsel olarak, onlar kraliyet kadınlarının en önemlileriydi ve sembolleri, unvanları ve tasvir edildikleri bağlamlar ile birlikte diğer kadınlardan ayrılıyorlardı. Kraliçeler en çok tapınak duvarlarında yer alan sahnelerde veya kraliyet dikilitaşlarında, ritüel bir eylem gerçekleştiren kralın ardından ortaya çıkar. Kraliçelik kavramı, krallık kavramının tamamlayıcısıdır ve ikisinin birbirine bağlı olması, birinin olmadan diğerinin var olamayacağı anlamına gelmektedir. Bu nedenle kraliçelerin dini ritüellerdeki rolü oldukça önemlidir.

Haremin, Mısır sarayı için ulusal ve uluslararası diplomatik evliliklerin düzenlenmesinde yer alması muhtemeldir. Yeni Krallık dönemindeki uluslararası diplomasi çerçevesinde, yabancı kraliyet eşlerinin kaldıkları saraylar, ülkelerinden gelen heyetler için birer bağlantı noktası olarak hareket etmiş ve Mısır kraliyet saraylarında kalıcı diplomatik elçi rolünü yerine getirmişlerdir.

Hükümdarın büyük evi olarak tanımlanabilecek kraliyet sarayıyla karşılaştırılabilir bir kurum olan kraliyet haremi, sosyal, ekonomik ve yönetici bir kurum olarak hükümdarın geniş ailesi ve hane halkı için önemli bir rol oynamıştır. Bu geniş aile ile resmi bir ilişki, bireylere siyasi çıkarlarını koruma ve onların temsilcilerini destekleme veya engelleme fırsatları vermiş ve böylece onlara siyasi iktidara katılma imkânı sunmuştur. Tahtın varisini ve geleceğin yönetici sınıfını yetiştirme ve eğitme yeri olarak harem, defalarca siyasi entrikaların kaynağı olmuştur. I. Pepy, I. Amenemhat ve III. Ramses döneminden kaynaklarla onaylanmış olan "harem kompoları" ile ikincil eşler, kralı öldürmeyi ve tahtı gasp etmeyi amaçlamış olmalıdır.

**YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ:** Birinci Yazar %100.

**ETİK KOMİTE ONAYI:** Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

**FINANSAL DESTEK:** Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

**ÇIKAR ÇATIŞMASI:** Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

## KAYNAKLAR

ÇELİK, H. (2021). *Eski Mezopotamya ve Anadolu Toplumlarında Harem ve Hadımlık Müessesesi*. Denizli: Pamukkale Üniv. Sos. Bil. Enst. Doktora Tezi.

DODSON, A. (2007). "The Monarchy". *The Egyptian World*. Ed. T. Wilkinson. London: Routledge.

ERMAN, A. (1971). *Life in Ancient Egypt*. Toronto: General Publishing.

FARRUGİA, M.; Mifsud, A. (2007). "The Great Royal Wives from Akhmim". *Ancient Egypt: The History, People and Culture of the Nile Valley* 7/6, 18-22.

FEKRI, M.; SHOEIB, A.N.; MASSAUD, M. (2021). "The Diplomatic Role of the Royal Women in Ancient Egypt". *Journal of the Faculty of Tourism and Hotels-University of Sadat City* (5), 118-137.

GARCIA, J. C. M. (2020). *The State in Ancient Egypt: Power, Challenges and Dynamics*. London: Bloomsbury Publishing.

GRAVES-BROWN, C. (2010). *Dancing for Hathor: Women in Ancient Egypt*. New York: Continuum: .

HAKTANIR, H. (2010). *Bir Avuç Mısır*. Lefkoşa: Rüstem Kitabevi ve Yay.

- HASLAUER, E. (2001). "Harem". *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt* (2), 76-80. Oxford: Oxford University Press, 76-80.
- HAWASS, Z. (2000). *Silent Images: Women in Pharaonic Egypt*. Harry N. Abrams. Inc. Pub.
- HİNDIS, K. (2007). *The Pharaoh's Court (Life in Ancient Egypt)*. Cavendish Square Publishing.
- KANAWATI, N. (2003). *Conspiracies in the Egyptian Palace; Unis to Pepy I*. London: Routledge.
- KITCHEN, Kenneth A. (1979). *Ramesside inscriptions: Historical and Biographical: II*. Oxford: Blackwell.
- KUHRT, A. (2007). *Eski Çağda Yakındoğu (M.Ö. 3000-330)*. C.1. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.
- LACOVARA, P. (1997). *The New Kingdom Royal City*. London and New York: Kegan Paul International.
- LACOVARA, P. (2009). "The Development of the New Kingdom Royal Palace". In *Egyptian Royal Residences: 4th Symposium On Egyptian Royal Ideology*, London, June, 1st - 5th 2004, *Königtum, Staat und Gesellschaft früher Hochkulturen* 4,1: *Beiträge zur altägyptischen Königsideologie*, ed. Rolf Gundlach, and John Taylor, 81 – 110, Wiesbaden: Harrassowitz.
- MELTZER, E. S. (2001). "Children of the Kap – Upwardly Mobile, Talented Youth in Ancient Egypt", *Seshat* (5), 20-26.
- REDFORD, S. (2002). *The Harem Conspiracy: The murder of Ramesses III*. Illinois: Northern Illinois University Press.
- ROBINS, G. (1996). *Women In Ancient Egypt*. London: British Museum Press.
- ROTH, S. (2002). "Gebietlerin aller Länder: Die Rolle der königlichen Frauen in der fiktiven und realen Außenpolitik des ägyptischen Neuen Reiches", *Orbis Biblicus et Orientalis* 185, Freiburg: Academic Press; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- ROTH, S. (2009). "Queen", In Elizabeth Froom, Willeke Wendrich (eds.), *UCLA Encyclopedia of Egyptology*. 1-12. Los Angeles.
- ROTH, S. (2012). "Harem", in E. Froom et W Wendrich (eds.), *UCLA Encyclopedia of Egyptology*, 1-16, Los Angeles.
- RUIZ, Ana (2001/1). *Daily Life in Ancient Egypt*. London: Souvenir Press.
- RUIZ, Ana (2001/2). *The Spirit of Ancient Egypt*. New York: Algora Publishing.
- SCHULMAN, A. R. (1979). "Diplomatic Marriage in the Egyptian New Kingdom". *JNES* (38), 177-193, Chicago.
- SHAW, I. & Nicholson, P. (1995). *The British Museum Dictionary of Ancient Egypt*, London: British Museum Press.
- SHAW, I. (2011). "Seeking The Ramesside Royal Harem: New Fieldwork At Medinet El-Gurob". *Ramesside Studies in Honour of Ken Kitchen*, ed. M. Collier and S. Snape, Bolton: Rutherford Press.
- TYLDESLEY, J. (1995). *Daughters of Isis: Women of Ancient Egypt*. London: Penguin Books.
- TYLDESLEY, J. (2000). *Judgement of the Pharaoh: Crime and Punishment in Ancient Egypt*. London: Orion Publishing.
- TYLDESLEY, J. (2016). "The Role of Egypt's Dynastic Queens". *Women in Antiquity: Real Women Across The Ancient World*. Ed. Stephanie Lynn Budin and MacIntosh Turfa, London: Routledge.
- ULUTÜRK, M. (2011). "Osmanlı'da Harem Meselesi". *Tefekkür Dergisi* (44), Konya.

YOYOTTE, M. (2015). "Le Harem, Les Femmes De L'entourage Royal Et Leurs Lieux De Résidence Aux Époques Tardives: Espace Social Ou Espace Clos?" *Topoi Orient-Occident*. Lyon: Association des amis de la Bibliothèque Salomon Reinach, Topoi, 20 (1), 25-45.

WATTERSON, B. (1991). *Women in Ancient Egypt*. New York: St. Martin's Press.

WILKINSON, T. (2019). *Eski Mısır*. Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul: Say Yay.

## MÖ 2. BİN'DE BİR KARADENİZ ÜLKESİ: PALA-TUMMANA

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Melih Ramazan YÜKSEL

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı

melih.yuksel@hbv.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1584-0518

Gönderim Tarihi: 23.09.2021 Kabul Tarihi: 29.12.2021

Alıntı: YÜKSEL, M. R. (2021). "MÖ 2. Bin'de Bir Karadeniz Ülkesi: Pala-Tummana" *AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.2, (5), 37-44.

**Öz:** MÖ 2. binyıl Anadolu coğrafyasında varlığı bilinen halklardan birisi de Pala halkıdır. Kuzeybatı Anadolu'da yaşadıkları düşünülen Palalar, Pala-Tummana adındaki bir ülkeye sahiplerdir. Orta Anadolu'daki Hitit Devleti ile sınır komşusu olan bu ülke siyasi anlamda da ön plana çıkmıştır. Aynı zamanda Hitit vesikaları aracılığıyla varlığı bilinen Palalar, kendilerine has dilleri ile dikkat çekmektedirler. Bunun yanı sıra Pala-Tummana Ülkesi ile Hitit Devleti arasındaki siyasi ilişkiler de tarihi belgelere yansımıştır. Hitit Devleti'nin Anadolu'daki diğer krallıklarla pek çok siyasi ve bölgesel sorunları olmasına rağmen Pala-Tummana Ülkesi ile ılımlı ve sakin bir siyasi politika izlediği dikkat çekmektedir. Özellikle Kaşka tehdidine karşı kullanılan Pala-Tummana Ülkesi zamanla Hitit Devleti'nin hâkimiyeti altına girmiştir. Hitit hâkimiyeti altına giren Pala-Tummana Ülkesi, kalelerle ve askeri kuvvetlerle desteklenerek bir Hitit eyaleti haline gelmiştir. Özellikle Kral I. Şuppiluliuma ve Kral II. Muşili dönemlerinde ülke üzerinde askeri ve imar faaliyetlerinin yapılması, eyalet haline gelmesine katkı sağlamıştır. Aynı zamanda askeri faaliyetlerin de ön plana çıkması, Pala-Tummana Ülkesi'nin bir garnizona veya bir cepheye dönüşmesine neden olmuştur. Kral III. Hattuşili'nin, Yukarı Ülke'nin yönetimine geçmesi, bu ülkeyi de etkilemiştir. Zaten bu dönem ile birlikte Pala-Tummana Ülkesi'ne dair bilgi akışa kesilmiştir. Fakat siyasi ve askeri önemi olan bu ülkenin, Hitit Devleti'nin yıkılışına kadar sadakatini bozmadığı ve bir eyalet olarak varlığını devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Hitit hâkimiyeti dönemi sonrasında da bölge pek çok farklı siyasi gruplar tarafından ele geçirilmiş ve bu süreçlerde de siyasi anlamda ön plana çıkmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Hititler, Palalar, Kastamonu, Batı Karadeniz, Paphlagonia.

### A Black Sea Country in The 2nd Millennium Bc: Pala-Tummana

**Abstract:** One of the communities that existed in Anatolian geography in the 2<sup>nd</sup> millennium BC are the Pala community. The Palas are thought to have lived in Northwest Anatolia, and their country was called Pala-Tummana. This country, which shared land borders with Hittite State in Central Anatolia, also came to the fore in political terms. The existence of Palas is well-documented through Hittite archives, and they are known to have had their typical language. In addition, the political relations between the Pala-Tummana Country and the Hittite State are also reflected and explained well in historical documents. Although the Hittite State had many political or regional problems with other kingdoms in Anatolia, they followed a moderate and calm political policy with the Pala-Tummana Country. Pala-Tummana Country was used especially against the threats of Kashka, and later they came under the rule of the Hittite State over time. Pala-Tummana Country, which came under Hittite domination, became a Hittite province by being supported by castles and military forces. Especially King Suppiluliuma I and King II. during the Muşili period, the military and construction activities on the country contributed to it becoming a state. At the same time, the prominence of military activities caused the Pala-Tummana Country to turn into a garrison or a front. King III. The transition of Hattusili to the rule of the Upper Country also affected this country. Already with this period, information about the Pala-Tummana Country has been cut off. However, it is understood that this country, which had political and military importance, did not break its loyalty until the collapse of the Hittite State and continued its existence as a province. After the Hittite domination period, the region was captured by many different political groups and it came to the fore politically in these processes.

**Keywords:** Hittites, Palas, Kastamonu, Western Black Sea, Paphlagonia.

## Giriş

Anadolu coğrafyası eskiçağlardan bu yana pek çok halkın yaşam yeri olmuştur. Bu yüzden renkli kültür yapılarıyla ön plana çıkmıştır. Belli başlı dönemlerde Anadolu'ya göçlerin yapılması, bu renkli kültürün oluşmasında önemli bir faktördür. İşte bu dönemlerden bir tanesi de MÖ 2. binyıldır. Özellikle bu dönem Hint-Avrupa kökenli kavimlerin göçleri, Anadolu topraklarına yeni bir yön vererek, farklılıkları beraberinde getirmiştir. Söz konusu olan bu farklılıklar göçlerle birlikte gelen yeni kültürlerdir. Anadolu'nun kuzeybatısı da bu göçlerden etkilenen bölgeler arasındadır. Ama bu bölgenin daha eskiye dayanan bir tarihi olduğunu belirtmek gerekir.

Batı Karadeniz'in, Prehistorik dönemine bakıldığında, belli başlı arkeolojik verilerle karşılaşılmıştır. Daha Paleolitik dönemde; "Aşölyen, Mikokiyen ve Levalua Kültürleri" bölgede görülürken, bu kültürlerle ait eşyalar da bulunmuştur (Karasalihoğlu, 2020: 281). Aynı şekilde ilerleyen dönemlerde de insanlar için yaşam bölgelerinden birisi olmuştur. Yine Kalkolitik ve Tunç dönemlerinde bulunan kilden malzemeler, bölgenin insan kullanımına devam ettiğini ve buna bağlı olarak göçlerle gelen halkların Karadeniz'in batı kısımlarına yerleştiğini göstermektedir (Karasalihoğlu, 2020: 282).

Batı Karadeniz Bölgesi'nin, asıl öne çıkması ise Geç Tunç döneminde, MÖ 2. binyılda gerçekleşmiştir. Zaten bu süreçte Anadolu'ya pek çok halk göç etmiştir. Bu halkları; Hititler, Luwiler, Palalar, Hurriiler ve Kaşkalar<sup>1</sup> olarak saymak mümkündür (Memiş, 2017: 45). Fakat bu halklardan özellikle bir tanesi siyasi anlamda ön plana çıkmayı başarmıştır. Bu halk kendisine "Neşili", dillerine ise "Neşice" diyen Hititlerden başkası değildir (Akurgal, 2014: 49). Hint-Avrupa kökenli bu halkın, Anadolu'ya nerelerden çıkıp geldiğine dair net bir bilgi söz konusu değildir. Fakat Hitit halkının Anadolu'ya; Boğazlar üzerinden, Kafkaslar üzerinden veya Kuzey Suriye üzerinden geldikleri yönündeki fikirler bulunmaktadır (Kinal, 1998: 82). Hatta bu yorumların arasına Hititlerin, Anadolu'nun yerli bir halkı olduğuna dair teorilerde eklenmektedir (Memiş, 2017: 45). Aslında bu teorilerin hepsinin doğruluk paylarının olduğunu belirtmek gerekir.

Orta Anadolu'ya yerleşen Hitit halkı zamanla siyasi değişim ve dönüşümlerini tamamlayarak kesin olarak tarih sahnesine çıkmışlardır. MÖ 1650'de kralları I. Hattuşili ile birlikte Hattuşa (Boğazköy/Çorum) merkezli Hitit Devleti'ni kurarak, Anadolu'da önemli bir süreci başlatmışlardır (Kaya, 2017: 137).

Araştırmanın konusu olan Palalar ise yine Hitit vesikaları sayesinde bilinmektedirler. Şöyle ki bu halkın varlığına dair ilk ipuçları, Hitit vesikalarında geçen Palaca kelimeler olmuştur. Hatta Hititlerin bazı dini metinlerinde, Palaca olarak yazılmış söz dizileri bulunmuştur (Melchert, 2011: 27). Kutsal anlamlar içeren Palaca kelimeler incelemeye alınmıştır ve sonucunda Hint-Avrupa kökenli bir dil olduğu anlaşılmıştır (Mieroop, 2018: 144). Böylece MÖ 2. binyıl Anadolu coğrafyasında bulunan Hint-Avrupa dilleri arasına "Neşice ve Luvice'den" sonra "Palaca'da" eklenmiştir (Akurgal, 2015: 20). Hitit metinlerinde, "Palaumnili" olarak geçen Palaca'nın, belli başlı bir bölgede konuşulduğu üzerine yorumlar bulunmaktadır (Bryce, 2020: 25). Akurgal (2015: 20), bu dilin konuşulduğu yerleri; Kızılırmak ile Sakarya nehirleri arasındaki bölge olarak göstermektedir. Bu yüzden ki azımsanamayacak derece de önemli bir yeri kapsayan bu dilin ait olduğu toprakları ayrıntılı incelemek gerekir. Fakat Anadolu'ya nereden veya nasıl geldiği bilinmeyen Pala halkı ile ilgili bilgiler oldukça kısıtlıdır. Buna rağmen Hitit siyasi metinlerinde de zaman zaman isimlerinin geçmesi önemli bilgiler sunmaktadır. Bu bilgiler ışığında, Palaların belirli bir bölgede, küçük bir ülkeye sahip oldukları anlaşılmaktadır.

<sup>1</sup> Hurri ve Kaşka halklarının, Anadolu'daki varlıklarının daha erken bir döneme yani MÖ 3. binyıla dayandığı düşünülmektedir (Bkz. Kaya, 2017: 106-108; Murat, 2016: 19-26).



## Pala-Tummana Ülkesi'nin Lokalizasyonu ve Hititlerle Etkileşimi

MÖ 2. binyıl da Anadolu coğrafyası yoğun göçler aldıktan sonra pek çok küçük çaplı ülkeler ortaya çıkmıştır. İşte bu ülkelerden birisi de Pala-Tummana Ülkesi'dir. Bu ülke hakkındaki bilgiler Hitit vesikaları sayesinde bilinmektedir. Çünkü Pala-Tummana Ülkesi, Hitit Devleti için siyasi anlamda önemli merkezlerden birisi olmuştur (Demirel, 2012: 232). Hititler için bu ülkenin siyasi anlamda önemli olmasının sebebi hem birbirlerine yakın olmaları hem de Pala-Tummana'nın Ülkesi'nin kritik bir bölge de bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden Pala-Tummana adındaki bu ülkenin tespit edilmesi ile araştırmalar artmış ve bu ülkenin lokalizasyonu için belli başlı yorumlar sunulmuştur.

Genellikle Pala-Tummana Ülkesi, Kuzey Batı Anadolu'da yer alan küçük bir ülke olarak gösterilmektedir (Melchert, 2011: 27). Aynı zamanda Kuzey Batı'da aranan bu ülkenin lokalizasyonu için Kastamonu ve çevresi üzerinde durulmaktadır (Ünal, 2003: 54). Bunun yanı sıra başka yorumlarda söz konusudur. Bu yorumlar metinlerden elde edilen oldukça sığ bilgilerle ortaya çıkarılmıştır. Her türlü ayrıntı incelenmiştir ki bunlardan en önemlisi Pala-Tummana Ülkesi isminde gizlidir. Şöyle ki Pala ve Tummana isimleri metinlerde iki ayrı ülke gibi aktarılmaktadır. Ayrı bir şekilde aktarılsa da hep arka arkaya zikredilmeleri dikkat çekmektedir (Ertem, 1980: 8). Bu yüzden iki ülkenin lokalizasyonlarını ayrı ayrı incelemek doğru olacaktır.

Öncelikle Pala Ülkesi ile ilgili yorumlara bakıldığında Hayri Ertem'in yorumları dikkat çekmektedir. Ertem (1980: 13), Pala Ülkesi'nin lokalizasyonu şu şekilde aktarmaktadır: ... *Bugünkü Osmancık ile Saraycık kasabaları arası; daha iyi bir tanımla Çal Dağı-Tavşan Dağı ve İnegöl Dağı arasındaki küçük, kuytu bölgedir.* İl bazında bakıldığında Çorum ile Amasya arasındaki küçük alana işaret edilmektedir. Oldukça Hitit merkezine yakın ve Yukarı Ülke olarak adlandırılan bölgeye denk gelmektedir.

Tummana Ülkesi ise daha çok yoruma ihtiyaç duymaktadır. Çünkü hakkında bilgi yok denecek kadar azdır. Tummana Ülkesi'nde hangi halkın yaşadığı veya bu halkın hangi dili konuştuğuna dair bilgiler de bulunmamaktadır (Ertem, 1980: 15). Buna rağmen birbirlerine yakın olduğu düşünülen Tummana ilgili belli başlı lokalizasyonlar yapılmaktadır. Ertem (1980: 18), Tummana Ülkesi'nin lokalizasyonunu ise Kastamonu ili içerisine lokalize etmektedir. Şöyle ki bu iki ülke zamanla bir Hitit eyaleti haline geldiği bilindiğine göre birleştirilerek eski yapılarına nazaran daha geniş bir alanı işaret eder hale gelmiştir. Bu yüzden Kuzey Batı Anadolu'dan (Kastamonu) Orta Anadolu'ya (Amasya'nın kuzey batı uçlarına) kadar olan kısmı işaret ettiğini söylemek gerekir (Resim 1).

Başka yorumlarda vardır ki çok büyük farklılıklar göstermese de belli başlı küçük alanları işaret etmektedir. Örneğin Ünal (2003: 54), Pala-Tummana Ülkesi'nin lokalizasyonunu şu şekilde aktarmaktadır: ... *Tosya'dan Ilgaz'a doğru uzanan vadi bizce daha uygun düşmektedir.* Tosya, Kastamonu'nun en güneyinde bulunan ve Çankırı ile sınır noktasında yer alan bir ilçedir. Keza Ilgaz'da Çankırı'nın en kuzeyinde bulunan ve Kastamonu ile sınır noktasında yer alan bir ilçedir. Çankırı ile Kastamonu'nun birleştiği o küçük alan Pala-Tummana Ülkesi için lokalize edilebilecek en iyi yerdir (Resim 2).

Yukarıdaki iki yorumunda ortak bir payda da buluştuklarını söylemek gerekir. Oldukça birbirlerine yakın bölgelere işaret etmektedirler. Bu yüzden lokalizasyonu belirtirken Kastamonu ve çevresi olarak adlandırmak doğru olacaktır. Aynı zamanda bu yorumları destekleyen bazı ayrıntılar söz konusudur. Hitit Devleti zamanla güçlenmesiyle birlikte Pala-Tummana Ülkesi'ni hâkimiyet altına almayı başarmıştır (Karasalihoğlu, 2020: 56). Hâkimiyet sonrasında eyalet haline getirilen bu ülke stratejik emeller doğrultusunda kullanılmaya başlanmıştır. Bu stratejik atılımlar Hititlerin baş düşmanı olan Kaşkalar karşı olmuştur. Kaşkalar, Anadolu'nun Karadeniz bölgesinde kabileler halinde yaşayan ve neredeyse Hititlerin tüm siyasi tarihleri boyunca uğraşmak zorunda kaldığı savaşçı bir halktır (Murat, 2016: 31-32; Memiş, 2017: 51). Bu

yüzden Hitit Devleti, Pala-Tummana Ülkesi'ni, Kaşkaların tehditlerine karşı tampon bir ülke olarak kullanması kaçınılmaz olmuştur (Murat, 2016: 79; Macqueen, 2015: 61). Buna rağmen zaman zaman Kaşkalar, Pala-Tummana Ülkesi'ne saldırarak büyük zayıflıklar vermişlerdir. Anlaşılan o ki Kaşkalar, Pala-Tummana Ülkesi'ne girebilecek kadar yakınlıktaki bölgelerde yaşamaktadırlar. Zaten Kaşkalar, Hitit tarihi boyunca da yaşadıkları bölgeye yakın yerlere ganimet amacıyla girip, yakın mevkilerde kendilerini hissettirmişlerdir. Bunun haricinde uzak yerlere seferleri söz konusu değildir. Kastamonu ve çevresi de Karadeniz kıyılarına yakın olmasından dolayı Kaşkaların girip çıkacağı yerler arasında gösterilebilir. Böylece Pala-Tummana Ülkesi'ni de Kastamonu ve çevresine lokalize etmek daha doğru olacaktır.

Bu bilgilerin yanı sıra, bazı Hitit metinlerinde özellikle Pala isminin geçtiği dikkat çekmektedir. Hititlerin yön tayin ederken Pala-Tummana topraklarını işaret eden bir tabir kullandıkları gözükmektedir. Şöyle ki Hitit Devleti'ne yakın olan Pala-Tummana Ülkesi anlatılırken, bazı metinlerde "Pala Kapısı" olarak aktarılmaktadır (Ertem, 2003: 40-41).

Aynı şekilde Hitit yasalarının anlatıldığı metinlerde de yine Pala ismiyle karşılaşılmaktadır. Bir tüccarın öldürülmesini konu alan bu kanun şu şekildedir:

*[Eğ]er Hattili bir tüccarı herhangi biri öldürürse, 100 MA.NA gümüş verir. (Böylece) [evi]ne salıverilir, (serbesttir). Eğer (bu olay) Luwi veya Pala ülkesinde (vuku bulmuşsa yine) 100 MA.NA gümüş verir. (Ölenin zarara uğrattığı) malını (da) tazmin eder. Eğer Hatti ülkesinde olay vuku bulmuşsa ölmüş tüccarın kendisini de (varislerine) teslim eder.<sup>2</sup> (Karauğuz, 2018: 70). Anlaşılan o ki tüccarlarla ilgili bu tarz vakalarla karşılaşmıştır ve bu doğrultuda bir ceza ayarlanmıştır. Fakat bir tüccarın ölümünün söz konusu olduğunda cezanın farklı bir dereceye yükseldiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu suçun farklı bölgelerde vuku bulmasına göre ceza ağırlığının artırılması dikkat çekmektedir. Reyhan (2009: 166), bu konu ile ilgili düşüncesi şu şekildedir: *Görüldüğü gibi tüccarlara karşı işlenen suçlara verilen ceza başka hiçbir suçta görülmemiş derecede yüksektir. Suçluya verilen cezanın saptanmasında, suçun Hatti ülkesinde ya da yabancı bir toprakta (Luwi ya da Pala ülkesinde) işlenmesine göre gözetilmiştir.* Böylece Hitit Devleti'nin, Pala-Tummana toprakları üzerinde etkili olduğu ve kanunlarını dahi bu toprak üzerinde hâkim kıldığı anlaşılmaktadır.*

Hitit metinleri, Pala-Tummana Ülkesi'nin sosyo-kültürel hayatı ile ilgili tam anlamıyla bilgiler vermemesine karşın, siyasi varlığına dair bazı bilgiler sunmaktadır. Bazı Hitit krallarının bu ülke ile olan siyasi ilişkileri Hitit metinlerine de yansımıştır. Bu yüzden Hitit Devleti ile Pala Tummana Ülkesi'nin siyasi ilişkilerine değinmek doğru olacaktır.

### **Hitit Devleti ile Pala-Tummana Ülkesi Arasındaki Siyasi İlişkiler**

Hitit Devleti, Anadolu'da ki etkili siyasi ve idari gücüyle ön plana çıkmıştır. Gelişim evresi boyunca diğer Anadolu sakinleri ile de temasa geçerek siyasi tarihinde önemli politikalara yön vermiştir. Sınır komşusu olan Pala-Tummana Ülkesi ile de belli başlı siyasi ilişkiler içinde bulunmuştur. Hitit Devleti'nin, Batı Karadeniz Bölgesi'ndeki bu ülke ile ilgili siyasi politikaları, daha çok bölgesel stratejiler üzerine olmuştur. Ama Hititlerin bu siyasi politikalarını konu alan metinlerin az sayıda olması, bu iki ülkenin siyasi ilişkilerinin belli bir düzeyde öğrenilmesine sebep olmaktadır.

Hitit İmparatorluk Dönemi ile birlikte Pala-Tummana Ülkesi'nin ismi, Hitit metinlerde geçmeye başlamaktadır. Şöyle ki Pala-Tummana Ülkesi, I. Şuppiluliuma döneminde Hitit Devleti'ne bağlı bir eyalet haline gelmiştir (Ertem, 1980: 7). Hatta I. Şuppiluliuma, kardeşi Zidanza'nın oğlu Hutupiyanza'yı bu ülkenin başına vali olarak atadığı yıllıklarda geçmektedir (Ertem, 1980: 7; Demirel, 2012: 235; Yiğit, 1996: 236; Murat, 2016: 79). Aynı zamanda bu

<sup>2</sup> CTH 291-292 §5 (I 10-13).

metinlerde Pala ve Tummana isimlerinin ayrı yazılmaları oldukça dikkat çekmektedir. Zaten ikisinin ayrı ülkeler olduğu, daha sonra bir eyalet haline getirildiği anlaşılmıştır. Hitit siyasi tarihinde pek çok kral bu yöntemi kullanarak yönetimini daha etkili hale getirmeye çalışmıştır. Keza vesikalarda Pala Ülkesi'nin hep Hitit kontrolü altında olduğu anlaşılırken, Tummana Ülkesi'nin ise seferler sonucu Hitit egemenliğine altına girdiği anlaşılmaktadır (Ertem, 1980: 2). Bundan dolayı iki ülkenin planlı bir biçimde birleştirilerek, eyalet haline getirildiği söylenilebilir. Bu birleşimin asıl sebebini ise II. Murşili'nin döneminde net bir şekilde görmek mümkündür.

I. Şuppiluliuma'dan sonra tahta geçen II. Murşili döneminde de bu ülkenin önemini gösteren bazı siyasi faaliyetler söz konusudur. Bu dönemde de Hutupiyanza bölgedeki yönetimine devam etmektedir (Demirel, 2012: 235; Murat, 2016: 79-80). Hatta Hutupiyanza ile II. Murşili arasındaki mesajlaşmalarında; Pala topraklarında gerçekleşen don olaylarının Hitit garnizonlarını kötü etkilediği ve bu yüzden Batı Anadolu'ya gerçekleştirilmek üzere olan seferlerden vazgeçildiği anlaşılmaktadır (Ünal, 2005: 49). Bunun yanında Hutupiyanza, valiliği boyunca bölgede Kaşkalar karşı savunma amaçlı kaleler yaptırmıştır ve başarılı bir şekilde Pala topraklarını koruyabilmiştir (Ünal: 2018: 670; Murat, 2016: 96). Fakat aynı durumu Tummana toprakları için söylemek çok zordur. Çünkü Kaşka saldırılarına doğrudan maruz kalan Tummana'da hem yöre halkı hem de Şuppiluliuma dönemi yapılmış olan kaleler kötü etkilenmişlerdir (Ünal, 2018: 671). Aynı zamanda kral II. Murşili'de, Kaşkalar ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Zaten II. Murşili'nin de babası I. Şuppiluliuma gibi Pala-Tummana bölgesine geçerken, Kaşka tehditlerine ve saldırılarına maruz kaldığı bilinmektedir (Demirel, 2012: 233; Murat, 2016: 80-81). Bu açıdan bakıldığında Pala-Tummana Ülkesi ile Kaşka topraklarının birbirine ne denli yakın olduğu anlaşılmaktadır. Bu eyaletin, Hititler tarafından bir cephe gibi kullanılmasının sebebi de bu duruma bağlanılabilir. Ayrıca Hititlerin, Kaşka hâkimiyeti altına giren kutsal Nerik Şehri'ni geri alması için de Pala-Tummana Ülkesi'ne bir o kadar ihtiyacı olduğu anlaşılmaktadır (Ertem, 1980: 2).

II. Muwatalli, Hitit tahtına geçmesiyle birlikte Pala-Tummana Ülkesi'nin yönetiminde bazı değişiklikler olmuştur. Şöyle ki kardeşi III. Hattuşili'yi, Pala-Tummana Ülkesi'nin de içinde bulunduğu, Yukarı Ülke olarak adlandırılan bölgenin yönetimine getirmiştir (Ertem, 1980: 8; Demirel, 2012: 235; Murat, 1998: 179; Murat, 2016: 105-106). Zaten III. Hattuşili'nin yönetimine bırakılan yörelerin açıklanmasının dışında, Pala-Tummana Ülkesi'ne dair başka hiçbir bilgiye Hitit metinlerinde rastlanılmamaktadır. Böylece Pala-Tummana Ülkesi ile ilgili bilgilerin, III. Hattuşili ile birlikte son bulduğu söylenilebilir (Ertem, 1980: 8).

Hitit Devleti, Anadolu'daki diğer sınırdaş olduğu komşuları ile olan çatışmalı siyasi ilişkilerinin aksine bu ülke ile ilgili hiçbir sorun yaşamamış olması dikkat çekmektedir (Demirel, 2012: 234). Buna bağlı olarak, Hitit Devleti'nin, bu topraklarda siyasi varlığını etkin bir şekilde sürdürdüğü söylenilebilir. Zaten Pala-Tummana Ülkesi'nin de Anadolu'da Hitit hâkimiyeti son buluna kadar bağlılığını devam ettirmiş olduğu anlaşılmaktadır (Ertem, 1980: 8). Diğer hâkimiyet sahasında bulunan ülkelerin aksine Pala-Tummana Ülkesi bir eyalet olarak sadakatini sonuna kadar gösterdiği düşünülebilir veya aksine Hitit Devleti'nin hırpalandığı dönemlerde hiçbir karşıt faaliyet gösteremeyecek kadar güçsüz düşmüş ve döneminin ağır şartlarından payını almış olabilir.

Deniz Kavimlerinin yıkıcı göçleriyle birlikte Hitit Devleti'nin yerle bir olmasından sonra Batı Karadeniz Bölgesi'nde sırasıyla; Friglerin, Kimmerlerin, Lidyalıların ve Perslerin egemenlikleri altına girdiği gözükmemektedir (Karasalihoğlu, 2009: 56). Pala-Tummana Ülkesi'nin merkezi olan Kastomonu bölgesi ve çevresi, Hellen İmparatorluğu döneminde ise "Paphlagon" halkının yaşadığı, "Paphlagonia" bölgesi ismiyle ön plana çıkmıştır (Memiş, 2017: 63). Ardından Pontus Devleti, Paphlagonia Bölgesi'ni bir dönem kendi sınırlarına katsa da Roma İmparatorluğu'nun Anadolu'ya hâkim olmasıyla birlikte bölge yine el değiştirmiştir (Karasalihoğlu,

2009: 56). Dağlık ve zor bir araziye sahip olan bu yöre, hangi siyasi gücün hâkimiyeti altına girmiş olursa olsun Anadolu'nun önemli siyasi bölgelerinden birisi olmaya devam etmiştir.

### Sonuç

MÖ 2. Binyıl Anadolu coğrafyasında dikkat çeken bölgelerden birisi de Batı Karadeniz'de bulunan Kastamonu ve çevresi olmuştur. Fakat bölgenin tarihi serüvenine bakıldığında oldukça eskiye dayanan bir yapıya sahip olduğu anlaşılmıştır. Prehistorik döneme ait kültürler ve bu kültürlerle ait kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Buna paralel olarak bölge, Geç Tunç Çağına kadar yerleşim yerleri arasında yerini almıştır.

Bölgenin siyasi anlamda öne çıkması ise MÖ 2. binyıl ile gerçekleşmiştir. Çünkü Hint-Avrupa kökenli Pala halkı bu bölgeye yerleşerek, Pala Ülkesi'ni kurmuşlardır. Pala halkı ve kurdukları ülke hakkındaki bilgiler ise çağdaş oldukları Hititlerden gelmektedir. Hitit Devleti güçlendikçe çevresindeki ülkelerle siyasi ilişkileri artmıştır. Bu süreçleri ise vesikalarına kaydetmiştir.

İlk olarak Hitit dini metinlerinde Palaca kelimelerle karşılaşılması ve daha sonra siyasi metinlerde Pala-Tummana Ülkesi'ne dair yazıların yer alması önemli bir buluş olmuştur. Böylece halkın konuştuğu dil ile ilgili belli başlı incelemeler yapılmıştır ve Hint-Avrupa Dil Ailesine üye oldukları anlaşılmıştır. Fakat lokalizasyonu ile ilgili bilgiler oldukça zayıf kalmıştır. Bu yüzden Hitit Devleti ile Pala-Tummana Ülkesi'nin yaşadığı siyasi olaylar, bu ülkenin lokalizasyonu çözmek için önemli bilgi kaynakları arasına girmiştir.

Hitit siyasi metinlerinden anlaşıldığı üzere Pala ve Tummana isimleri iki ayrı ülkeyi temsil etmektedirler. Fakat daha sonra birleştirilerek bir eyalet haline getirilmişlerdir. Özellikle I. Suppiluliuma dönemi bu iki ülkenin adı geçmekte ve bir eyalet olarak gözükmektedirler. II. Murşili döneminde ise bölge önemini korumakta ve Kaşkalar karşı kullanılmakta olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır. Pala-Tummana Ülkesi bu süreçte bir eyalet olmaktan çıkmış ve Kaşkalar karşı kullanılan bir cephe haline gelmiştir. Bu durum doğrudan Pala-Tummana Ülkesi'nin, Yukarı Ülke sınırları içerisinde yer aldığını göstermektedir. Çünkü Kaşkalar, Hitit Devleti'ni sürekli Yukarı Ülke hudutlarından tehdit etmektedirler. Zaten bunun haricinde uzak bölgelere saldırıları söz konusu değildir. Bu yüzden Pala-Tummana Ülkesi'ni, Anadolu'nun kuzey bölgelerine yerleştirmek daha uygun gözükmektedir.

Bununla ilgili olarak H. Ertem, Pala-Tummana Ülkesi'nin lokalizasyonu için Kastamonu (Tummana) ile Çorum-Amasya (Pala) arasındaki bölgeyi işaret ederken A. Ünal ise Kastamonu ile Çankırı sınırındaki küçük bölgeyi işaret etmektedir. İki yorumunda oldukça birbirine yakın olduğu aşıkardır. Fakat Kastamonu bu konu içerisinde en dikkat çeken bölgedir. Çünkü bölgenin, Kaşkalar karşı kullanılabilir bir yapıya sahip olması; kale ve askeri garnizonların desteğiyle ideal bir cephe özelliklerini taşıması; Hitit merkezine oldukça yakın bir mevkide bulunması; Yukarı Ülke'nin emniyeti için ideal bir yapıya sahip olması; Nerik kentinin tekrar Hitit kontrolüne geçmesinde etkili bir rol oynayabileceği düşüncesi, Pala-Tummana'nın lokalizasyonu için uygun bir yer haline gelmektedir. Bundan dolayı Pala-Tummana Ülkesi'nin lokalizasyonunu Kastamonu ve çevresi şeklinde açıklamak daha doğru olacaktır.

Zaten ülkeye dair bilgiler III. Hattuşili ile birlikte son bulmaktadır. Yukarı Ülke yönetiminin tamamını ele geçiren III. Hattuşili, Pala-Tummana yönetimine de sahip olmuştur. III. Hattuşili'nin yönetimindeki yerleri anlatan metin haricinde başka hiçbir siyasi metinde Pala-Tummana isimleri geçmemektedir. Bunun haricinde Pala ismine, Hitit kanunlarının aktarıldığı metinde rastlamak mümkündür. Bu da ne kadar önemli bir eyalet olduğunu göstermektedir. Ayrıca ülkenin bulunduğu mevki için bölge halkının adı verilmiştir. Hititler yön tayini yaparlarken *Pala Kapısı* olarak adlandırmışlardır. Bu yöntem daha sonra Hellenistik Dönemde de kullanılmıştır. Hatta bölgeye *Pahplogonia* denilirken, halkına *Pahplagon* denilmiştir. Palalar ile olan

isim benzerlikleri oldukça dikkat çekmektedir. Bu yüzden Palalar, Hellenistik Dönemdeki Pahlagonların atası olduğu yönünde düşünceler ağır basmaktadır.

Pala-Tummana Ülkesi, Anadolu'da Hitit hâkimiyeti süresince sadakatini sonuna kadar sürdürmüştür. Bölgeyi en iyi şekilde kullanan Hitit Devleti ise kendisinden sonra gelecek devletler için önemli bir rol model olmuştur. Bölge; Frigler, Kimmerler, Lidyalılar, Persler, Pontuslar ve son olarak Romalılar ile en önemli dönemlerini yaşamıştır. Kastamonu ve çevresi, Anadolu'nun önemli bir siyasi bölgesi haline gelerek, tarihi sürecine devam etmiştir.

**YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ:** Birinci Yazar %100.

**ETİK KOMİTE ONAYI:** Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

**FINANSAL DESTEK:** Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

**ÇIKAR ÇATIŞMASI:** Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

## KAYNAKLAR

- AKURGAL, E. (2014). *Anadolu Kültür Tarihi*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- AKURGAL, E. (2015). *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*, Ankara: Phoenix Yayınları.
- BRYCE, T. (2020). *Hititler Anadolu Savaşçıları*. Çev. Ülke Evrim Uysal. İstanbul: Kronik Kitap.
- DE MIEROOP, M. V. (2018). *Eski Yakındoğu Tarihi: M.Ö. 3000-323*. Çev. Sinem Gül. İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık.
- DEMİREL, S. (2012). "Hitit Devleti'nin Kuzey Komşusu Pala Halkı ve Bu Halkın Hititlerle Olan İlişkisi". *Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (33), 231-236.
- ERTEM, H. (1980). *Hitit Devleti'nin İki Eyaleti: Pala-Tum(m)ana İle Yakın Çevrelerindeki Yerlerin Lokalizasyonu Üzerine Yeni Denemeler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- ERTEM, H. (2003). "Hattiler ve Hititler Dönemi'nden Eski Türklere, Osmanlılara ve Günümüz Anadolu-suna Kadar Uzanan Bazı Benzer Unsurlar-1". *Archivum Anatolicum/Anadolu Arşivleri C.6* (2), 9-72.
- KARASALİHOĞLU, M. (2009). "Paphlagonia Kaya Mezarları". *Üsküdar'a Kadar Kastamonu*. Haz.: Lütfü Seymen. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KARASALİHOĞLU, M. (2020). "Prehistorik Çağlardan Doğu Roma Dönemi Sonuna Kadar Kastamonu Kentinin Kültürel Tabakalaşması". *Mediterranean Journal of Humanities/Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi* (X), s.279-300.
- KAYA, M. A. (2017). *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi 1*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- KINAL, F. (1998). *Eski Anadolu Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- MACQUEEN, J.G. (2015). *Hititler ve Hititler Çağında Anadolu*. Çev. Esra Davutoğlu. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- MELCHERT, H. C. (2011). "Giriş". *Luviler: Anadolu'nun Gizemli Halkı*. Haz.: H. Craig Melchert, Çev. Barış Baysal-Çiğdem Çidamlı. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- MEMİŞ, E. (2017). *Eskiçağ Türkiye Tarihi*. Bursa: Ekin Yayınları.
- MURAT, L. (1998). "Hitit Coğrafyasında Yukarı Ülke ve Tarihi Önemi". *Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sempozyumu Bildirileri*. 24-26 Nisan 1996. Haz: Sekine Karakaş, Ankara: Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- MURAT, L. (2016). *Anadolu'da Kaşkalar*. Ankara: Hel Yayınları.
- REYHAN, E. (2009). "Hititlerde Devlet Gelirleri, Depolama ve Yeniden Dağıtım". *Gazi Akademik Bakış Dergisi C.2* (4), 157-174.
- ÜNAL, A. (2003). *Hititler Devrinde Anadolu II. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları*.
- ÜNAL, A. (2005). *Hititler Devrinde Anadolu III. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları..*
- ÜNAL, A. (2018). *Eski Anadolu Siyasi Tarihi 1: Eski Taş Devri'nden Hitit Devletinin Yıkılışına Kadar (M.Ö. 60.000-1180)*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- YİĞİT, T. (1996). "Hitit Kraliyet Ailesi Üyelerinin Siyasal Etkinlikleri Üzerine". *Tarih Araştırmaları Dergisi* C.18 (29), 233-245.

## EKLER



**Resim 1:** H. Ertem'e Göre Pala-Tummana Ülkesi Lokalizasyonu



**Resim 2:** A. Ünal'a Göre Pala-Tummana Ülkesi Lokalizasyonu

# TÜRKİYE'DE EĞİTİM GÖREN YABANCI ÖĞRENCİLERİN DİL İHTİYAÇLARININ ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ ÜZERİNDEN BELİRLENMESİ: ANKARA ÖRNEĞİ

ARAŞTIRMA MAKALESİ

**Naci Güner KARABULUT**

Türkçe Öğretmeni

nacigunerkarabulut@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8838-5440

**Birsen AKIN KARABULUT**

Türkçe Öğretmeni

bakarabulut@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2404-0619

Gönderim Tarihi: 04.11.2021 Kabul Tarihi: 22.12.2021

Alıntı: KARABULUT, N. G. ve KARABULUT AKIN, B. "Türkiye'de Eğitim Gören Yabancı Öğrencilerin Dil İhtiyaçlarının Öğretmen Görüşleri Üzerinden Belirlenmesi: Ankara Örneği". *AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.2, (5), 45-62.

**Öz:** Küresel dünyada, iş, eğitim, tatil vb. diğer amaçlar ile doğduğu ve ana dilini öğrendiği ülkenin dışında yaşamak durumunda olan farklı ülke vatandaşları mevcuttur. Bu çalışmada, çeşitli nedenlerle Ankara'da yaşamak durumunda olan yabancı uyruklu öğrencilere eğitim veren Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde görevli öğretmenlere anket yapmak suretiyle; yabancı uyruklu öğrencilerin dil ihtiyaçları öğretmen görüşleriyle tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada 20 öğretmene sorular yöneltilmiştir. Soruların 7'si kişisel ölçekte, 20'si ise yabancı uyruklu çocuklara Türkçe öğretirken öğretmenlerin yaşadığı problemler ile ilgilidir. Araştırmanın alt problemlerinde ise; Türkiye'de yaşayan yabancı uyruklu öğrencilerin, anlatma, anlama becerileri bağlamında, dinleme, okuma, konuşma ve yazmaya yönelik dil ihtiyaçları incelenmiştir. Araştırmada; Türkiye'de yaşayan yabancı uyruklu öğrencilerin Türkçe öğrenme sürecinde en kolay ve en zor geliştirdikleri dil becerileri incelenmiş, araştırma öğretmen görüşleri ile son bulmuştur. Çalışmayla, Türkiye'de yaşayan yabancı uyruklu öğrencilerin anlama becerisi bağlamında temel dil ihtiyacının dinleme, anlatma becerisi bağlamında temel dil ihtiyacının ise konuşma olduğu, en kolay geliştirdikleri dil becerisinin dinleme, en zor geliştirdikleri dil becerisinin ise yazma olduğu ortaya konulmuştur

**Anahtar Kelimeler:** Dil, Ana Dil, İkinci Dil, Yabancı Dil, Yabancılara Türkçe Öğretimi.

## Identification of the Language Needs of the International Students Studying in Turkey Through Teachers' Views: The Sample Of Ankara

**Abstract:** In a global world, there are citizens of different countries who, for such reasons or purposes as business, education, holiday, etc., are obliged to live abroad away from the country where they are born and whose mother tongue they learn. In this study, we aimed to determine the language needs of foreign students who live in Ankara for several reasons through interviews and surveys with the teachers working for the Ministry of National Education in Ankara and teaching these foreign students. The survey was conducted on 20 teachers. 7 of the questions sought to identify individual problems, and 20 of them were concerned with the problems faced by the teachers while teaching Turkish to international students. The sub-problems of the research were designed to identify the language needs of the international students living in Turkey for listening, reading, speaking and writing on the basis of comprehending and explaining. The study was designed to determine and examine the language skills acquired and developed by the international students living in Turkey in the easiest and most difficult ways in their process of learning Turkish, and it ended up with the views of the teachers. It was concluded in the study that the basic language need of the international students on the basis of comprehension was listening, while their basic language need on the basis of explaining was speaking, and the language skill developed by them in the easiest way was listening, while the one developed in the most difficult way was writing.

**Keywords:** Language, Mother Tongue, Second Language, Foreign Language, Teaching Turkish to Foreigners.

## Giriş

Canlı bir varlık olan dilin bir coğrafyadan diğer bir coğrafyaya yayılmasının başlıca nedenleri, savaşlar, göçler, ticaret ve dinî ziyaretlerdir. Toplumsal olaylar, dilin yayılmasına, gelişmesine ya da ölmesine yol açabilir. Bu açıdan düşündüğümüzde dil erozyonu, yapay dil, internet dili gibi kavramların anlaşılmasının daha kolay olacağı düşünülmektedir.

Temelde ana dil; aile ve sosyal çevre içinde öğrenilen ve entelektüel birikim ile geliştirilebilen bir olgudur. İnsanı farklı dil öğrenme sürecine götüren şeyin merak olduğunu söylemek yerinde olur. İnsanoğlunun öğrenme merakı, farklı toplumların içerisinde var olma mücadelesiyle bir araya geldiğinde, ana dil haricinde diğer dillerin öğrenilme ihtiyacı hasıl olmuştur. Burada ana dil haricindeki yabancı dilleri düşünürken, ikinci dil kavramı üzerinde durmak gerekir. Farklı kültürler ile iç içe yaşayan, birçok etnik yapı üzerine kurulan toplumlarda ana dil ile ikinci dile sıkça rastlanmaktadır. Türkler için 1960'lı yıllarda 2-3 bin işçi ile başlayan Almanya'ya göç macerası, 60 yıl içerisinde Almanya'nın 2-3 milyonluk ikinci vatan olması sonucuna ulaşmıştır. Almanya'da 3'üncü nesil Türk evlatlarının ikinci dili Almanca olmuştur. Farklı olarak kendi ülkelerinde anadilleri haricinde ikinci dilleri olan toplumlar da mevcuttur. Bu durumun temel nedeni sömürgeciliktir. İkinci dilin çoğu zaman kültürel dayatma ile öğrenildiği düşünüldüğünde, yabancı dil kavramının bu durumdan farklı olduğu düşünülebilir. Yabancı dil öğrenme isteği genelde merak ve ihtiyaçtan olmuştur.

Türk Dilinin öğrenilmesi olgusunu yalnızca Türkiye'de yaşayan yabancılara Türkçe öğretilmesi olarak algılamamak gerekir. 2019 yılında Dışişleri Bakanlığının açıkladığı verilere göre; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı 5 milyon Türk ülkemiz dışında yaşamaktadır. (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-47134873>, Erişim tarihi: 21 Aralık 2021) Necati Demir'in Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ten örnekleyerek, "dil geliştirilmesi için ülkenin tüm kurumlarının sorumluluğu bulunmaktadır (2020: 537)." şeklinde özetlediği durum, Celal Ülgen'in güncel değişiklikleri ile birlikte yayımladığı T.C. Anayasası Kitabının 62'nci maddesinde vücut bulmuştur. Ülgen, ülkemiz dışında yaşayan Türk ailelerinin ve bunların çocuklarının tüm eğitim ve sosyal ihtiyaçlarının güvence altına alınması için devletin lazım gelen tedbirleri almasının gerekliliği belirtilmektedir (2020: 86). Anayasamız ile koruma altına alınan yurt dışında yaşayan Türklerin sosyal ve kültürel ihtiyaçları, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin desteklediği resmî ve özel birçok kurumun yurt dışında yürüttüğü faaliyetler ile sürdürülmektedir. Bu kurumların başında; T.C. Turizm Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) gelmektedir. YTB'nin internet sitesinde, 2010 yılında kurulan kurumun ülke dışında yaşayan Türk vatandaşlarının ve kardeş toplulukların çalışmalarında yol gösterme, yapılan tüm faaliyetlerde koordinatör olma rolünü üstlendiğinden bahsedilmektedir (Erişim tarihi: 29 Ekim 2021).

Yabancılara Türkçe öğretiminin tarihsel kaynakları ile ilgili araştırmalar yapan Kemal Zeki Zorbaz, Türkiye'de bulunan yabancılara Türkçe öğretiminin çok eski yıllara dayandığını, yabancılara Türkçe öğretiminin bilinen en eski kaynaklarından birinin Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınan Divan-ı Lügat-it Türk olduğundan bahsetmektedir (2013: 159). Arap milletlere Türk Dilini öğretmek amacıyla kaleme alınmış bu eserden yalnızca Türkçeyi değil, 11. yüzyılda yaşayan Türk insanının yaşayış tarzını, Türk yurdunun coğrafi özelliklerini, deyim ve atasözlerini, kısacası Türk kültürünün temel yapı taşlarını öğrenmekteyiz.

1994 yılında açılan Gazi Üniversitesi Türkçe Öğretim, Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÖMER) ile Türkiye'de bulunan yabancı öğrencilere Türkçe eğitimi vermeye başlanmıştır. Bununla birlikte Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) ile koordinasyon içerisinde çalışan resmî ve özel kurumlar ile yabancılara Türkçe öğretimi konusunda sertifika programları ve yüksek lisans eğitimleri verilmektedir. Ayrıca bu eğitimler Türkiye Maarif Vakfı ve Yunus Emre Enstitüsü marifetiyle de sürdürülmektedir.



Türkçe öğretimi için çaba sarf eden bu enstitüler; Avrupa Ortak Başvuru Metnine dayanarak hazırladıkları, Yabancılara Türkçe Öğretimi Programları ve ders kitapları ile “Türkçe anlama ve anlatma becerilerini kullanarak iletişim kuran, keşfederek ve yaparak-yaşayarak öğrenen, öğrenme sürecinde sorumluluk alan, iş birliği içinde çalışan, problem çözme becerilerini kullanan, sorgulayan, yorumlayan, evrensel ve kendi kültürüne özgü değerlere saygı duyan bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır (2019: 5-6).

Bu bilgiler ışığında, Türkiye’de yabancılara Türkçe öğretimi faaliyetlerinin önümüzdeki yıllarda artarak devam edeceği öngörülmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı okullarda görev yapan öğretmenlerin de sınıflarında yabancı uyruklu öğrencilere Türkçeyi sevdirmeleri, Türkçe konuşmaya özendirmeleri, Türk Kültürünü benimsetmeleri bir zorunluluk hâline gelmiştir.

Ankara’nın Türkiye Cumhuriyetinin başkenti olması, konsolosluk ve yabancı temsilciliklerin sayısının fazla olması gibi nedenlerle, Ankara’da yaşamak ve çalışmak durumunda olan yabancı uyruklu ailelerin çocuklarının bir bölümü de devlet okullarında eğitim görmektedir. Bu maksatla; devlet okullarında eğitim gören yabancı uyruklu öğrencilerin dil ihtiyaçlarının tespit edilerek çözüm yollarına ulaşmak önem kazanmıştır.

Bu maksatla; Türkiye’de eğitim gören yabancı öğrencilerin dil ihtiyaçlarının öğretmen görüşleri üzerinden belirlenmesi konusu, Ankara örneği, üzerinden değerlendirilmiştir.

Çalışmada aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır;

Türkiye’de yaşayan yabancı uyruklu öğrencilerin; anlama becerileri bağlamında, dinleme ve okumaya yönelik dil ihtiyaçları nelerdir?

Türkiye’de yaşayan yabancı uyruklu öğrencilerin; anlatma becerileri bağlamında, konuşma ve yazmaya yönelik dil ihtiyaçları nelerdir?

Türkiye’de yaşayan yabancı uyruklu öğrencilerin; Türkçe öğrenme süreçlerinde en kolay geliştirdikleri dil becerileri nelerdir?

### **Sınırlılıklar**

Bu çalışmada; anket veri toplama aracının kullanılmış olması, bahse konu çalışmanın sınırlılığıdır. Yapmış olduğumuz araştırmada anket sonuçları araştırmanın temel veri bankası olarak kullanılacaktır. Çalışma alanı, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) personeli olan Ankara İli, Etimesgut İlçesinde görev yapan 20 öğretmen ile sınırlıdır.

### **Kavramsal Çerçeve**

#### **Dil Kavramı ve Dil Öğretimi**

İnsanların birbirleri ile anlaşma aracı olarak ortaya çıkan dil, birlikte yaşama, sosyalleşme, hayatı idame gibi kavramların insanoğlunun hayatına girmesiyle başlamış, yerleşik yaşam, sanatsal estetik, dini ayin, teknoloji, bilim, ekonomi, kültür, uluslararası ilişkiler ile gelişim sürecinde hızla yol almıştır. Şükrü Ünalın, iletişim kuracak kişilerin aktarmak istedikleri bilgileri belirli bir düzende kodlayarak birbirlerine iletmekte kullandıkları şifrelerin dil olduğundan bahisle, bu şifrelerle, anlatılmak istenenin tam olarak anlaşılabilmesi için bireyin toplumun bir parçası olmasının gerekliliği yönünde görüş belirtmektedir (2014: 5-34). Dil, çeşitli düşünceleri, inançları, tutumları, duyguları ve değer yargılarını anlatmada ve öğretmede; görüp algılanan, yaşanan olaylarla ilgili kültür birikimlerini nesilden nesile aktarmada, soru sormada, istekte bulunmada, emir vermede vb. kullanılan önemli ve vazgeçilmez bir iletişim aracıdır. Sağlıklı bir iletişim ancak dil ile kurulabilir.

Şerif Oruç, ana dil kavramının artık Avrupa Birliği ülkelerinde “birinci dil” ve “ikinci dil” olarak ayrılmakta olduğundan bahsetmektedir (2016: 1-2). Türkiye ve Türk Cumhuriyetleriyle birlikte 300 milyondan fazla Türk nüfusun oluşturduğu Türk dünyası, geniş topraklara, kadim

bir kültüre ve potansiyeli yüksek bir ekonomik birikime haizdir. Ayrıca Türk vatandaşlarının birtakım nedenlerle farklı bölgelere göç etmesi neticesinde, Türk dili dünya üzerinde en uzak noktalara kadar yayılmıştır.

### **Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi**

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinde yer alan adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre Türkiye’de yerleşik olarak yaşayan yabancı sayısı 1 milyon 500 bin kişi civarındadır. Bunların yaklaşık 700 bini Suriyeli, 100 bini Afgan ve Iraklı, 20 bini Afrikalıdır. (<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>, Erişim tarihi: 30 Ekim 2021) Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü’nün, T.C. İçişleri Bakanlığı, Göç İdari Genel Müdürlüğü ile koordineli bir şekilde yaptığı, “Türkiye’de Yasal Olarak İkamet Eden Yabancıların Profili ve Yaşam Koşulları” adlı çalışmada elde edilen veriler Türkiye’de ikamet eden yabancı uyruklu bireylere yeteri kadar Türkçe Öğretimi verilmediğini göstermektedir. (<http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/handle/11655/23373>, Erişim tarihi: 30 Ekim 2021) Araştırma; 770 yabancı uyruklu bireyin %10’unun, Türkiye’ye gelmeden önce yurtdışında Türkçe kursuna gittiği, %27’sinin ise Türkiye’ye geldikten sonra Türkçe Kursuna gittiğini istatistiksel veri olarak ortaya koymaktadır. Araştırmaya konu olan yabancı uyrukluların;

142’sinin 1 yıldan az,

239’unun 1-2 yıl,

159’unun 3-4 yıl,

140’ının 5-9 yıl,

80’inin 10 yıl üzeri,

sürede Türkiye’de ikamet ettikleri belirtilmiştir. Araştırmada ayrıca, Türkiye’de yaşayan yabancı uyrukluların, konuşma ve dinleme seviyelerinin yazma ve okuma seviyelerine oranla daha iyi olduğu gözler önüne serilmektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Yunus Emre Enstitüsü, Millî Eğitim Bakanlığı ile birlikte Türkiye dışında eğitim kurumu açma yetkisine sahip tek kurum olan Türkiye Maarif Vakfı, üniversiteler bünyesinde faaliyet gösteren dil uygulama ve araştırma merkezleri Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesinde rol alan kurumların başında gelmektedir. Bunun yanında üniversitelerin yüksek lisans programlarıyla öğretici yetiştirme faaliyetleri, özel sertifika programlarıyla destekleme ve yetiştirme kursları verilmektedir. (<https://www.turkiyemaarif.org/page/524-Turkiye-Maarif-Vakfi-12>, Erişim tarihi: 29 Ekim 2021),

### **Yabancı Dil Öğretiminde Anlama ve Anlatma Becerisi**

Yabancılar Türkçe öğretimi konusunda “anlama” ve “anlatma” becerileri ön plana çıkmaktadır. Anlama becerisi bağlamında okuma ve dinleme davranışı, anlatma becerisi bağlamında ise konuşma ve yazma davranışının kazandırılması Türkçe dil eğitiminin temelini teşkil eder.

Atilla İlhan “Zincirleme Rubailer 5”te anlamanın önemini “bilmek önemli değil, asıl iş anlamada” şeklinde özetlemiştir (2019: 8). Anlama kavramı, Türk Dil Kurumu Sözlüğünde anlamak işi, anlamaklık, kavrama, derk, fehim, intikal, tefekkür, vukuf şeklinde birçoğu Türkçe olmayan sözcüklerle açıklansa da en basit tabirle, anlatılanı anlamlandırmak olarak tanımlanabilir (<https://sozluk.gov.tr/>, Erişim tarihi: 01 Kasım 2021). Herhangi bir yabancı dili belli bir seviyede öğrenen kişiye, öğrendiği dil hakkında bir soru sorduğunuzda “Söylenileni anlayabiliyorum” şeklinde yanıt alabilirsiniz. Bu durum dili öğrenmede dinleme becerisinin ilk öğrenilen olgu olduğu iddiasını güçlendirmektedir. Dinleme faaliyetinin artmasıyla, okuma becerisi de

belli oranda artış göstermektedir. Anlatma becerisinin, anlamının gerçekleşmesi ile edinilebilecek bir davranış olması kaçınılmazdır. Duyduğunu anlamlandırabilen, dinlediğini, okuduğunu sesleri kullanarak aktarabilme, harfleri kullanarak yazabilme yetisini sağlayabilen kişi yabancı dili ikinci dil hâline getirebilir. Dil becerisinin öğretilmesinde; fiziki koşulların sağlanması, elde bulunan materyaller, eğiticinin yabancılara Türkçe Öğretimi konusunda aldığı eğitim, öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarının yeterince karşılanıp karşılanmaması durumları, verilecek eğitimi eğitici yönünden olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir.

### Veri Toplama Araçları

Araştırmada, Ankara ili, Etimesgut ilçesinde yaşayan ve devlet okulunda öğrenim gören yabancı uyruklu öğrenciler ile ilgili anket soruları hazırlanmış, Şehit Erdem Ertan Ortaokulu Müdürü ve rehberlik uzmanının ankete ilişkin görüşleri alınmıştır. Veriler, nitel veri toplama tekniğinden faydalanılarak toplanmıştır. Çalışmada kullanılan anket formunun birinci bölümünde; anket formunu dolduracak olan öğretmenlere anketin yapılış amacının yazıldığı ve ankette sorulan soru sayılarının belirtildiği bir açıklama yer almıştır. İkinci bölümde, öğretmenlerin kişisel bilgileri (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, yabancı dil seviyesi) sorulmuştur. Üçüncü bölümde ise, öğretmenlerin okullarında bulunan yabancı uyruklu öğrencilerin anlama (okuma-dinleme), anlatma (konuşma-yazma) düzeyleri, öğrenme durumları, ankete eklemek istedikleri bir durum varsa yazmaları istenmiştir.

Araştırmada anket formu aracılığıyla elde edilen veriler, Türkiye’de bulunan yabancı uyruklu öğrencilerin “anlama” ve “anlatma” becerilerini kullanma düzeyleri bağlamında, Türkçeye ve Türkiye’ye uyum süreçlerinin değerlendirilmesi amaçlanarak analiz edilmiştir.

### Bulgular ve Yorum

Araştırmada Türkiye’de eğitim gören yabancı öğrencilerin dil ihtiyaçlarının öğretmen görüşleri üzerinden değerlendirilmesine yönelik 20 öğretmene uygulanan anket aracılığıyla elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Anket çalışmasının ilk bölümünde anketin ne amaçla yapıldığı, kaç bölümden ve kaç sorudan oluştuğuna ilişkin açıklamalar yapılmış, ikinci bölümünde 20 katılımcının cinsiyet, yaş, eğitim durumu, branşı, yabancı dil bilgisi, mesleki tecrübesine yönelik bilgiler ele alınmıştır.

Tablo-1: Katılımcıların Demografik Özellikleri.

Cinsiyet	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kadın	17	85
Erkek	3	15
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Yaş	Frekans (f)	Yüzde (%)
20-30	0	0
30-40	17	85
40-50	3	15
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Eğitim Durumu	Frekans (f)	Yüzde (%)
Lisans	17	85
Yüksek Lisans	3	15
Doktora	0	0
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Mesleki Tecrübe	Frekans (f)	Yüzde (%)
1-10 Yıl	6	30
10-20 Yıl	14	70
20-30 Yıl	0	0
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Yabancı Dil Biliyor musunuz?	Frekans (f)	Yüzde (%)
Evet	16	80
Hayır	4	20
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Yabancı Dil Seviyesi	Frekans (f)	Yüzde (%)
Düşük	3	18,75
Orta	9	56,25
İleri	4	25
<b>Toplam</b>	<b>16</b>	<b>100</b>

Hangi Okulda Görev Yapıyorsunuz?	Frekans (f)	Yüzde (%)
Ankara Şehit Erdem Ertan Ortaokulu	11	55
Akşemsettin Ortaokulu	2	10
Şair Zihni Ortaokulu	2	10
Şehit İlker Aydın Ortaokulu	1	5
Cenk Yakın Ortaokulu	1	5
Ümitköy Kız Anadolu İmam Hatip	1	5
Fen ve Sosyal Bilimler Proje Okulu		
Gündüz Alp İlkokulu	1	5
Gaziosmanpaşa Ortaokulu	1	5
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Branşınız	Frekans (f)	Yüzde (%)
Türkçe Öğretmeni	8	40
İngilizce Öğretmeni	5	25
Sınıf Öğretmeni	3	15
Teknoloji Tasarım Öğretmeni	2	10
Fen Bilimleri Öğretmeni	1	5
Bilişim Teknolojileri Öğretmeni	1	5
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Tablo-1'de yer alan ankete katılanların demografik özellikleri incelendiğinde; araştırmaya katılanların %85'i kadın (f=17), %15'i erkek (f=3), %85'inin (f=17) 30-40 yaş aralığında, %15'inin (f=3) 40-50 yaş aralığında, %85'inin (f=17) lisans, %15'inin (f=3) yüksek lisans mezunu, %30'unun (f=6) 1-10 yıllık, %70'inin (f=14) 10-20 yıllık mesleki tecrübeye sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların %80'inin (f=16) yabancı dil bildiğini, %20'sinin (f=4) yabancı dil bilmediğini, yabancı dil bilenlerin, %18,75'inin (f=3) düşük seviyede, %56,25'inin (f=9) orta seviyede, %25'inin (f=4) ise ileri seviyede yabancı dil bilgisine sahip olduğu belirlenmiştir.

Eğitimcilerin tamamına yakınının kadın ve 30-40 yaş aralığında ve lisans mezunlarından oluştuğu ve en az 10 yıllık mesleki tecrübeye sahip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca ankete katılan eğitimcilerin belirli düzeyde yabancı dil bilgisinin bulunduğu da belirlenmiştir.

Katılımcılara görev yaptıkları okul bilgisi sorulduğunda; %55'inin (f=11) Ankara Şehit Ertan Ortaokulu'nda, %10'unun (f=2) Akşemsettin Ortaokulu'nda, %10'unun (f=2) Şair Zihni Ortaokulu'nda, %5'inin (f=1) Şehit İlker Aydın Ortaokulu'nda, %5'inin (f=1) Cenk Yakın Ortaokulu'nda, %5'inin (f=1) Ümitköy Kız Anadolu İmam Hatip Fen ve Sosyal Bilimler Proje Okulu'nda, %5'inin (f=1) Gündüz Alp İlkokulu'nda ve %5'inin de (f=1) Gaziosmanpaşa Ortaokulu'nda görev yaptığı belirlenmiştir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin tamamının Ankara'da ikamet ettiği, 11'inin Şehit Ertan Ortaokulunda görev yaptığı belirlenmiştir.

Ankete katılanların; %40'ı (f=8) Türkçe öğretmeni, %25'i (f=5) İngilizce öğretmeni, %15'i (f=3) Sınıf öğretmeni, %10'u (f=2) Teknoloji Tasarım öğretmeni, %5'i (f=1) Bilişim Teknolojileri öğretmeni, %5'i de (f=1) Fen Bilimleri öğretmenidir.

Eğitimcilerin 13'ünün Türkçe ve İngilizce öğretmenlerinden oluştuğu tespit edilmiştir. Yine ankette görüş beyan eden sınıf öğretmenlerinin de ilk okuma çağındaki yabancı öğrencilerle daha sık bir araya gelmesi, çalışmada elde ettiğimiz verilerin çeşitliliği açısından önem arz etmektedir. Anket çalışmasında, Teknoloji Tasarım, Bilişim ve Fen Bilimleri öğretmenlerinin de görüşleri alınmıştır.

Öğretmenlerin okullarında ve yaşadıkları çevrede yabancı uyruklu öğrenciler bulunup, bulunmadığı, yabancı öğrencilerin hangi uyruğa mensup olduğu, yabancılara Türkçe öğretilmesine ilişkin bir seminer ya da eğitim alıp almadıklarına ilişkin yöneltilen sorulara ilişkin elde edilen bulgular Tablo-2'dedir.

Tablo-2: Yabancı Uyruklu Öğrencilere İlişkin Anket Soruları.

<b>Okulunuzda yabancı uyruklu öğrenci bulunuyor mu?</b>	<b>Frekans (f)</b>	<b>Yüzde (%)</b>
Evet	20	100
Hayır	0	0
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>
<b>Yaşadığınız yerde yabancı uyruklu kişiler yaşıyor mu?</b>	<b>Frekans (f)</b>	<b>Yüzde (%)</b>
Evet	15	75
Hayır	5	25
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

<b>Okulunuzdaki yabancı uyruklu öğrenciler genellikle hangi uyruğa mensuptur?</b>	<b>Frekans (f)</b>	<b>Yüzde (%)</b>
Türk Cumhuriyetleri	11	35,4
Arap	8	25,8
Rus	7	22,5
Ukrayna	1	3,2
Diğer	4	12,9
<b>Toplam</b>	<b>31</b>	<b>100</b>

<b>Yabancılar Türkçe Öğretimi ile ilgili bir eğitim ya da seminer aldınız mı?</b>	<b>Frekans (f)</b>	<b>Yüzde (%)</b>
Evet	8	40
Hayır	12	60
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Ankete katılanlara “Okulunuzda yabancı öğrenci bulunuyor mu?” sorusuna tüm öğretmenler (f=20) evet cevabını vermişlerdir. “Yaşadığınız yerde yabancı uyruklu kişiler yaşıyor mu?” sorusuna, öğretmenlerin %75’i (f=15) evet, %25’i (f=5) hayır yanıtını vermişlerdir. “Okulunuzdaki yabancı öğrenciler genellikle hangi uyruğa mensuptur?” sorusuna öğretmenlerin %35,4’ü (f=11) Türk Cumhuriyetleri, %25,8’i (f=8) Arap, %22,5’i (f=7) Rus, %4’ü (f=4) diğer, %3,2’si (f=1) Ukrayna yanıtını vermiştir. İlgili soruda katılımcılar tarafından birden çok seçenek işaretlenebildiği için 31 tercih yapılmıştır.

Ankete katılan tüm eğitimcilerin okullarında yabancı öğrencilerin bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca eğitimcilerin tamamına yakınının yaşadıkları çevrede de yabancı uyruklu kişilerin yaşadığı da belirlenmiştir. Eğitimcilerin okullarındaki yabancı öğrencilerin uyruklarının çoğunlukla Türk Cumhuriyetleri, Rus ve Arap vatandaşlar olduğu belirlenmiş, az da olsa Ukrayna vatandaşı ve diğer uyruklara mensup vatandaşların da bulunduğu belirtilmiştir.

Birinci araştırma sorusuna (alt problem) ilişkin bulgular

Bu bölümde; “Türkiye’de yaşayan yabancı uyruklu öğrencilerin anlama becerileri bağlamında, dinleme ve okumaya yönelik dil ihtiyaçları nelerdir?” sorusuna yanıt aranmıştır.

Eğitimcilere, dinleme ve okumaya yönelik yöneltilen “Sınıfımda bulunan yabancı öğrencilerin en çok ihtiyaç duyduğu anlama becerisi dinlemedir/okumadır” ifadesine ait bulgular Tablo-3’tedir.

Tablo-3: Dinleme ve Okumaya Yönelik Katılımcı Görüşleri

<b>Sınıfımda bulunan yabancı uyruklu öğrencilerin en çok ihtiyaç duyduğu anlama becerisi dinlemedir/okumadır.</b>	<b>Frekans (f)</b>	<b>Yüzde (%)</b>
Dinleme	8	40
Okuma	12	60
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Ankete katılanlardan %60’ı (f=12), okuma becerisinin öğrencinin en çok ihtiyaç duyduğu beceri olduğunu, %40’ı ise (f=8) dinleme becerisinin öğrencinin en çok ihtiyaç duyduğu beceri olduğunu belirtmişlerdir.

Öğretmenlerin değerlendirmeleri incelendiğinde, öğrencilerin okuma becerilerinin en çok ihtiyaç duydukları anlama becerisi olduğu kanaatine varılabilir. Ancak dinleme becerisinin de en çok ihtiyaç duyulan beceri olduğundan bahseden eğitimci sayısı da azımsanmayacak derecededir (f=8). Bu kapsamda; dinleme ve okuma becerisi ihtiyaçlarının birlikte karşılanması, öğrencilere dinleme metinleri verilirken, okuma alıştırmaları da yaptırılması davranışın pekiştirilmesini sağlayabilir.

Eğitimcilere, yabancı uyruklu öğrencilerin anlama becerisi bağlamında dinleme becerisini kolay öğrenip öğrenmediklerine yönelik sorulan soruya ait elde edilen bulgular Tablo-4’tedir.

Tablo-4: Dinleme Dil Becerisine Yönelik Sorular

<b>Sınıfta bulunan yabancı uyruklu öğrenciler anlama becerisi bağlamında dinleme dil becerisini kolay öğrenir.</b>	<b>Frekans (f)</b>	<b>Yüzde (%)</b>
Kesinlikle katılıyorum	5	25
Kısmen katılıyorum	10	50
Katılmıyorum	5	25
Kesinlikle katılmıyorum	0	0
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Ankete katılanların %50'si (f=10) kısmen katılıyorum, %25'i (f=5) kesinlikle katılıyorum, %25'i (f=5) katılmıyorum şeklinde görüş belirtmişlerdir. Kesinlikle katılmıyorum seçeneğini tercih eden katılımcı olmamıştır.

Öğrencilerin kısmen katılıyorum şeklinde görüş beyan etmeleri, dinleme becerisinin kolay öğrenilebilen ancak alıştırmalar ile bir birikim elde edildikten sonra geliştirilebilen bir davranış olduğu düşüncesini ortaya koymaktadır.

Eğitimcilere, "Sınıfta bulunan yabancı öğrencilerin anlama becerisi bağlamında dil ihtiyaçlarının önem sırası nasıldır?" sorusu yöneltilmiş, elde edilen bulgular Tablo-5'te sunulmuştur.

Tablo-5: Anlama Becerisi Bağlamında Dil İhtiyaçlarının Önem Sırası

<b>Sınıfta bulunan yabancı uyruklu öğrencilerin anlama dil ihtiyaçlarının önem sırası nasıldır?</b>	<b>Frekans (f)</b>	<b>Yüzde (%)</b>
Dinleme-1	9	45
Okuma-2	11	55
Okuma-1	11	55
Dinleme-2	9	45
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Ankete katılanların %45'i (f=9) anlama becerisi bağlamında dinleme becerisinin 1'inci, okuma becerisinin 2'nci önem derecesine haiz olduğunu, %55'i ise (f=11) anlama becerisi bağlamında okuma becerisinin 1'inci, dinleme becerisinin ise 2'nci sırada önem derecesi olduğu yönünde fikir beyan etmiştir.

Okuma dil becerisi ihtiyacının dinleme dil becerisi ihtiyacına göre daha önemli olduğu değerlendirilebilir. Ancak, okuma ve dinleme dil ihtiyaçlarının neredeyse aynı önem derecesine haiz olduğu da çalışmada görülmektedir.

Eğitimcilere, "Sınıfta bulunan yabancı öğrenciler anlama becerisi bağlamında okuma dil becerisini kolay öğrenir" ifadesi yöneltilmiş, elde edilen bulgular Tablo-6'da sunulmuştur.

Tablo-6 Okuma Dil Becerisini Öğrenme Seviyesi

<b>Sınıfta bulunan yabancı uyruklu öğrenciler anlama becerisi bağlamında okuma dil becerisini kolay öğrenir.</b>	<b>Frekans (f)</b>	<b>Yüzde (%)</b>
--	--------------------	------------------

Kesinlikle katılıyorum	2	10
Kısmen katılıyorum	10	50
Katılmıyorum	7	35
Kesinlikle katılmıyorum	1	5
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Ankete katılanların %50'si (f=10) kısmen katılıyorum, %35'i (f=7) katılmıyorum, %10'u (f=2) kesinlikle katılıyorum, %5'i ise (f=1) kesinlikle katılmıyorum şeklinde görüş belirtmişlerdir.

Ankete katılan eğitimcilerin yarısının okuma dil becerisinin kolay öğrenildiği düşüncesine kısmen katıldığı görülmektedir. Ancak bu görüşe katılmayanların, hatta kesinlikle katılmayanların da oranı bir araya geldiğinde azımsanmayacak kadar çoktur. Dolayısıyla okuma becerisi bağlamında eğitimcilerin kararsız olduğu düşünülebilir.

Eğitimcilere, "Sınıfımda bulunan yabancı öğrenciler anlama becerisi bağlamında dinleme dil becerisini zor öğrenir" ifadesi yöneltmiş, elde edilen bulgular Tablo-7'de sunulmuştur.

Tablo-7: Dinleme Dil Becerisini Öğrenme Seviyesi

<b>Sınıfımda bulunan yabancı uyruklu öğrenciler anlama becerisi bağlamında dinleme dil becerisini zor öğrenir.</b>	<b>Frekans (f)</b>	<b>Yüzde (%)</b>
Kesinlikle katılıyorum	2	10
Kısmen katılıyorum	10	50
Katılmıyorum	7	35
Kesinlikle katılmıyorum	1	5
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Ankete katılanların %50'si (f=10) kısmen katılıyorum, %35'i (f=7) katılmıyorum, %10'u (f=2) kesinlikle katılıyorum, %5'i ise (f=1) kesinlikle katılmıyorum şeklinde görüş belirtmişlerdir.

Ankete katılan eğitimcilerin yarısının dinleme dil becerisinin kolay öğrenildiği düşüncesine kısmen katıldığı görülmektedir. Ancak bu görüşe katılmayanların, hatta kesinlikle katılmayanların da oranı bir araya geldiğinde azımsanmayacak kadar çoktur. Dolayısıyla dinleme becerisi bağlamında da okuma becerisinde olduğu gibi eğitimcilerin kararsız olduğu düşünülebilir.

Eğitimcilere, "Sınıfımda bulunan yabancı öğrenciler anlama becerisi bağlamında okuma dil becerisini zor öğrenir" ifadesi yöneltmiş, elde edilen bulgular Tablo-8'de sunulmuştur.

Tablo-8: Okuma Dil Becerisinin Zorluk Seviyesi

<b>Sınıfımda bulunan yabancı uyruklu öğrenciler anlama becerisi bağlamında okuma dil becerisini zor öğrenir.</b>	<b>Frekans (f)</b>	<b>Yüzde (%)</b>
Kesinlikle katılıyorum	5	25
Kısmen katılıyorum	11	55
Katılmıyorum	3	15
Kesinlikle katılmıyorum	1	5
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>



Ankete katılanların %55'i (f=11) kısmen katılıyorum, %25'i (f=5) kesinlikle katılıyorum, %15'i (f=3) katılmıyorum, %5'i ise (f=1) kesinlikle katılmıyorum şeklinde görüş belirtmişlerdir.

Elde edilen bulgular incelendiğinde, eğitimcilerin okuma dil becerisinin zor öğrenildiğine dair genel görüş belirttiği görülmektedir. Okuma dil becerisinin zor öğrenilmediğine kanaat getiren öğretmenlerin de belirli oranda görüşü olması, öğrenci merkezli bir öğrenim düzeyi olduğu takdirde bu davranışın daha kolay öğrenileceği kanaatine ulaşmamızı sağlamaktadır.

İkinci araştırma sorusuna (alt problem) ilişkin bulgular

Bu bölümde; "Türkiye'de yaşayan yabancı uyruklu öğrencilerin, anlatma becerileri bağlamında, konuşma ve yazmaya yönelik dil ihtiyaçları nelerdir?" sorusuna yanıt aranmıştır.

Eğitimcilere, konuşma ve yazma yönelik yöneltilen "Sınıfımda bulunan yabancı öğrencilerin en çok ihtiyaç duyduğu anlatma becerisi konuşmadır/yazmadır" ifadesine ait bulgular Tablo-9'dadır.

Tablo-9: Konuşma ve Yazmaya Yönelik Sorulara Verilen Yanıtlar

<b>Sınıfımda bulunan yabancı uyruklu öğrencilerin en çok ihtiyaç duyduğu anlatma becerisi konuşmadır/yazmadır.</b>	<b>Frekans (f)</b>	<b>Yüzde (%)</b>
Konuşma	18	90
Yazma	2	10
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Ankete katılanlardan %90'ı (f=18) konuşma becerisinin öğrencinin en çok ihtiyaç duyduğu beceri olduğunu, %10'u (f=2) yazma becerisinin öğrencinin en çok ihtiyaç duyduğu beceri olduğunu belirtmişlerdir.

Öğrencilerin konuşma becerilerinin en çok ihtiyaç duydukları anlatma becerisi olduğu kanaatine varılmıştır. Eğitimcilerin tamamına yakınının konuşma becerisinin yazma becerisine oranla çok daha önemli olduğunu değerlendirmesinin nedeni, konuşma becerisinin aynı zamanda bireyin toplumda yer edinmesine ve sosyal uyum problemlerinin aşılmasına kolaylık sağlayacağı düşüncesidir.

Eğitimcilere, yabancı uyruklu öğrencilerin anlatma becerisi bağlamında konuşma becerisini kolay öğrenip öğrenmediklerine yönelik sorulara ait elde edilen bulgular Tablo-10'dadır.

Tablo-10: Konuşma Dil Becerisine Yönelik Sorular

<b>Sınıfımda bulunan yabancı uyruklu öğrenciler anlatma becerisi bağlamında konuşma dil becerisini kolay öğrenir.</b>	<b>Frekans (f)</b>	<b>Yüzde (%)</b>
Kesinlikle katılıyorum	5	25
Kısmen katılıyorum	13	65
Katılmıyorum	2	10
Kesinlikle katılmıyorum	0	0
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Ankete katılanların %65'i (f=13) kısmen katılıyorum, %25'i (f=5) kesinlikle katılıyorum, %10'u (f=2) katılmıyorum şeklinde görüş belirtmişlerdir. Kesinlikle katılmıyorum seçeneğini tercih eden kimse olmamıştır.

Öğrencilerin konuşma becerisini daha kolay geliştirdikleri düşünülebilir. Çünkü bu görüşe kısmen ve kesinlikle katılan eğitimciler, ankete katılan eğitimcilerin tamamına yakındır. Buna göre; konuşma becerisinin sosyal yaşamda en çok ihtiyaç duyulan beceri olmasından daha çabuk öğrenildiği düşünülebilir.

Eğitimcilere, “Sınıfımda bulunan yabancı öğrencilerin anlatma becerisi bağlamında dil ihtiyaçlarının önem sırası nasıldır?” sorusu yöneltilmiş, elde edilen bulgular Tablo-11’de belirtilmiştir.

Tablo-11: Anlatma Becerisi Bağlamında Dil İhtiyaçlarının Önem Sırası

Sınıfımda bulunan yabancı uyruklu öğrencilerin anlatma becerisi bağlamında dil ihtiyaçlarının önem sırası nasıldır?	Frekans (f)	Yüzde (%)
Konuşma-1	18	90
Yazma-2	2	10
Yazma-1	2	10
Konuşma-2	18	90
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Ankete katılanların %90’ı (f=18) anlatma becerisi bağlamında konuşma becerisinin 1’inci, yazma becerisinin 2’nci önem derecesini haiz olduğunu, %10’u ise (f=2) anlatma becerisi bağlamında yazma becerisinin 1’inci, konuşma becerisinin ise 2’nci sırada olduğunu belirtmiştir.

Eğitimcilerin tamamına yakını konuşma dil becerisi ihtiyacının yazma dil becerisi ihtiyacına göre daha önemli olduğunu belirtmiştir. Özellikle dilde belirli seviyede sosyal ortamın inşası için konuşma dil becerisi ihtiyacının bir an önce karşılanmasının gerekli olduğu kaçınılmazdır.

Eğitimcilere, “Sınıfımda bulunan yabancı öğrenciler anlatma becerisi bağlamında yazma dil becerisini kolay öğrenir” ifadesi yöneltilmiş, elde edilen bulgular Tablo-12’de belirtilmiştir.

Tablo-12: Yazma Dil Becerisini Öğrenme Seviyesi

Sınıfımda bulunan yabancı uyruklu öğrenciler anlatma becerisi bağlamında yazma dil becerisini kolay öğrenir.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	1	5
Kısmen katılıyorum	11	55
Katılmıyorum	8	40
Kesinlikle katılmıyorum	0	0
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Ankete katılanların %55’i (f=11) kısmen katılıyorum, %40’ı (f=8) katılmıyorum, %5’i (f=1) kesinlikle katılıyorum seçeneğini işaretlemiş, kesinlikle katılmıyorum seçeneğini tercih eden katılımcı olmamıştır.

Ankete katılan eğitimcilerin büyük bir bölümünün yazma dil becerisinin kolay öğrenildiği düşüncesine kısmen katıldığı görülmektedir. Ancak bu görüşe katılmayanların oranının dikkate değer olduğu aşikârdır (f=8).

Eğitimcilere, “Sınıfta bulunan yabancı öğrenciler anlatma becerisi bağlamında konuşma dil becerisini zor öğrenir” ifadesi yöneltilmiş, elde edilen bulgular Tablo-13’te belirtilmiştir.

Tablo-13 Konuşma Dil Becerisini Öğrenme Seviyesi

Sınıfta bulunan yabancı uyruklu öğrenciler anlatma becerisi bağlamında konuşma dil becerisini zor öğrenir.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	2	10
Kısmen katılıyorum	13	65
Katılmıyorum	5	25
Kesinlikle katılmıyorum	0	0
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Ankete katılanların %65’i (f=13) kısmen katılıyorum, %25’i (f=5) katılmıyorum, %10’u (f=2) kesinlikle katılıyorum şeklinde görüş belirtmişlerdir. Kesinlikle katılmıyorum seçeneğini tercih eden kimse olmamıştır.

Ankete katılan eğitimciler konuşma becerisinin zor öğrenildiği düşüncesine kısmen de olsa katılmaktadır. Ancak ankette bu görüşe katılmayan eğitimciler de bulunmaktadır. Konuşma becerisinin zor öğrenilmesi durumunun bireyin yaşadığı çevre, okulda aldığı eğitim ya da eğitimin kalitesi ile doğru orantılı olduğu düşünülebilir.

Eğitimcilere, “Sınıfta bulunan yabancı öğrenciler anlatma becerisi bağlamında yazma dil becerisini zor öğrenir” ifadesi yöneltilmiş, elde edilen bulgular Tablo-14’te sunulmuştur.

Tablo-14: Yazma Dil Becerisini Öğrenme Seviyesi

Sınıfta bulunan yabancı uyruklu öğrenciler anlatma becerisi bağlamında yazma dil becerisini zor öğrenir.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	8	40
Kısmen katılıyorum	10	50
Katılmıyorum	2	10
Kesinlikle katılmıyorum	0	0
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Ankete katılanların %50’si (f=10) kısmen katılıyorum, %40’ı (f=8) kesinlikle katılıyorum, %10’u (f=2) katılmıyorum şeklinde görüş belirtmişlerdir. Kesinlikle katılmıyorum seçeneğini tercih eden kimse olmamıştır.

Ankete katılan eğitimciler yazma becerisinin zor öğrenildiği düşüncesine neredeyse tamamen katılmaktadır. Yazma becerisinin zor öğrenilmesi durumu, bireyin anadilindeki alfabe-nin farklı olmasına, yazı yazma becerisinin kişiden kişiye değişmesine ya da okulda alınan eğitimin kalitesine göre farklılık göstermektedir.

Üçüncü araştırma sorusuna (alt problem) ilişkin bulgular

Bu bölümde; Türkiye’de yaşayan yabancı uyruklu öğrencilerin, Türkçe öğrenme süreçlerinde en kolay geliştirdikleri dil becerileri nelerdir? Sorusuna yanıt aranmıştır.

Eğitimcilere, “Sınıfımda bulunan yabancı öğrencilerin en çok ihtiyaç duyduğu dil becerisini kolay öğrenilenden zor öğrenilene doğru sıralayınız.” ifadesi yöneltilmiş, elde edilen bulgular Tablo-15,16,17 ve 18’de belirtilmiştir.

Tablo-15: En Çok İhtiyaç Duyulan Dil Becerisi (Konuşma becerisine yönelik)

<b>Sınıfımda bulunan yabancı uyruklu Öğrencilerin en çok ihtiyaç duyduğu dil becerisini kolay öğrenilenden zor öğrenilene doğru sıralayınız.</b>	<b>Frekans (f)</b>	<b>Yüzde (%)</b>
Konuşma-1	5	25
Konuşma-2	9	45
Konuşma-3	3	15
Konuşma-4	3	15
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Tablo-16: En Çok İhtiyaç Duyulan Dil Becerisi (Yazma becerisine yönelik)

<b>Sınıfımda bulunan yabancı uyruklu Öğrencilerin en çok ihtiyaç duyduğu dil becerisini kolay öğrenilenden zor öğrenilene doğru sıralayınız.</b>	<b>Frekans (f)</b>	<b>Yüzde (%)</b>
Yazma-1	3	15
Yazma-2	3	15
Yazma-3	7	35
Yazma-4	7	35
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Tablo-17: En Çok İhtiyaç Duyulan Dil Becerisi (Okuma becerisine yönelik)

<b>Sınıfımda bulunan yabancı uyruklu Öğrencilerin en çok ihtiyaç duyduğu dil becerisini kolay öğrenilenden zor öğrenilene doğru sıralayınız.</b>	<b>Frekans (f)</b>	<b>Yüzde (%)</b>
Okuma-1	2	10
Okuma-2	4	20
Okuma-3	7	35
Okuma-4	7	35
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Tablo-18: En Çok İhtiyaç Duyulan Dil Becerisi (Dinleme becerisine yönelik)

<b>Sınıfımda bulunan yabancı uyruklu Öğrencilerin en çok ihtiyaç duyduğu dil becerisini kolay öğrenilenden zor öğrenilene doğru sıralayınız.</b>	<b>Frekans (f)</b>	<b>Yüzde (%)</b>
Dinleme-1	10	50
Dinleme-2	4	20
Dinleme-3	3	15
Dinleme-4	3	15
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Ankete katılanların %50'si (f=10) dinleme becerisini kolay öğrenilen dil becerisi olarak, %25'i (f=5) konuşma becerisini kolay öğrenilen dil becerisi olarak, %15'i (f=3) yazma becerisini kolay öğrenilen dil becerisi olarak, %10'u (f=2) ise okuma becerisini kolay öğrenilen dil becerisi olarak 1'inci sırada belirtmiştir.

Elde edilen bulgular incelendiğinde; eğitimcilerin en kolay öğrenilen dil becerisi olarak dinleme becerisini tercih ettikleri, daha sonra sırasıyla konuşma, yazma ve okuma dil becerisinin geldiği görülmektedir. Dinleme dil becerisi için daha düşük fiziksel aktivite ve daha az dil becerisi gerektiğinden kolay öğrenildiği düşünülebilir. Konuşma dil becerisinin, dinleme faaliyeti ile öğrenilen seslerin kullanılmasıyla ortaya çıkan bir beceri olduğu görülmektedir. Yazma becerisinin dinleme ve konuşmadan sonra kazanılan bir beceri olmasının, bu beceride gramer yapısının devreye girmesi ve dildeki kalıpların öğrenilmeye başlaması nedeniyle olduğu değerlendirilebilir. Yazma ve okuma becerisinin kısmen daha zor öğrenilebilen bir beceri olarak tercih edildiği görülmektedir.

## **Sonuç, Değerlendirme ve Öneriler**

### **Dil Becerilerine Yönelik Değerlendirme**

Çalışmada yabancı uyruklu öğrencilerin Türkçe öğrenme süreçlerinde en kolay geliştirdikleri dil becerileri üzerinde durulmuştur. Eğitimcilerin anket sorularına verdiği yanıtlarda, öğrencilerin en kolay geliştirdikleri dil becerisinin dinleme olduğu sonucuna varılmıştır. Konuşma becerisi ikinci sırada, yazma becerisi üçüncü sırada ve okuma becerisi son sırada tercih edilmiştir. Dinleme ve konuşma becerisinin ön plana çıkması dil öğretiminde anlama ve anlatma becerisine eşit oranda ihtiyaç olduğu anlamına gelmektedir.

### **Dinleme ve Okuma Becerisine Yönelik Değerlendirme**

Çalışma sonucunda, yabancı uyruklu öğrencilerin anlama becerisi bağlamında dinleme ve okumaya yönelik dil ihtiyaçları arasından en çok ihtiyaç duyduğu becerinin okuma becerisi olduğu sonucuna varılmıştır. Özellikle okuma becerisinin Türkiye'deki okullarda eğitim almak için gerekli olması, öğretmenlerin Türkçe okuyabilen bir yabancı uyruklu öğrenciyi Millî Eğitim Bakanlığı müfredatında yer alan bölümleri daha kolay aktarabileceği düşüncesinin, okuma becerisinin en çok ihtiyaç duyulan beceri olarak tercih edilmesine neden olduğu düşünülebilir. Dinleme becerisinin de ankete katılan 20 öğretmen arasından 8'i tarafından yabancı uyruklu öğrenci için en çok ihtiyaç duyulan anlama becerisi olarak tercih edilmesi, öğretmenlerin iletişim için dinleme faaliyetine de önem verdiği şeklinde değerlendirilebilir.

Eğitimcilere, yabancı uyruklu öğrencilerin dinleme dil becerisini kolay öğrenip öğrenmediklerine ilişkin yöneltilen soruya %50 oranında kısmen katılıyorum yanıtı alınmıştır. Bu durum, eğitimcilerin dinleme becerisinin kolay öğrenilmesi konusunda kararsız olduğu sonucuna varmamıza neden olmuştur. Dinleme becerisinin kolay öğrenilmesinde çevresel faktörlerin etkili olması hususu göz ardı edilmemelidir. Öğrenciler, sosyal çevrede yaşanan tüm olaylardan dolayı veya doğrudan etkilenir. Bu etkileşimin sonucunda informal yoldan öğrenme gerçekleşir. Dinleme faaliyetinin de bu durumla ilgili olması doğal bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eğitimcilere okuma ve dinleme becerilerinin önem derecesi sorulduğunda, neredeyse eşit oranda önemli olduğu sonucu çıkmıştır. Eğitim faaliyetinde dinleme ve okuma becerisinin ayrılmaz bir bütünlük içerisinde ele alınması ile yabancılara Türkçe öğretiminin amaçlanan seviyeye ulaşacağı düşünülmektedir.

Eğitimcilere okuma dil becerisi özelinde yöneltilen sorularda, okuma dil becerisinin kısmen kolay öğrenilen bir beceri olduğu kanaatine varılmıştır. Okuma dil becerisinin öğretimi, dinleme becerisinin öğretilmesine göre daha formal ve planlı şekilde ilerleyen bir süreçtir. Okuma dil becerisinde çevresel faktörler daha az etkilidir. Öğrencinin gazete, kitap, tabela

okuma alışkanlığı gibi geliştirilebilir özelliklerinin desteklenmesi ile daha hızlı öğretilir. Bunun dışında okulda ve müfredat dâhilinde öğretilen bir beceri olması gerekmektedir.

Anlama becerisi bağlamında, okuma ve dinleme dil becerilerinin geliştirilmesi, zor ya da kolay öğrenilmesi süreci öğrencinin sosyal çevresi, yaşantısı ve eğitmenin becerisi ile doğru orantılıdır. Ancak temel dil becerisinin ve anadilin öğrenilmesi sürecinin de dinleme yolu ile aile ve yakın çevrede gerçekleşmesi durumu göz önüne alındığında dinleme becerisinin daha kolay öğrenilen bir beceri olduğu kanaatine varılabilir.

### **Konuşma ve Yazma Becerisine Yönelik Değerlendirme**

Çalışma sonucunda, yabancı uyruklu öğrencilerin anlatma becerisi bağlamında konuşma ve yazmaya yönelik dil ihtiyaçları arasından en çok ihtiyaç duyduğu becerinin konuşma becerisi olduğu sonucuna varılmıştır. Konuşma becerisinin daha fazla ihtiyaç duyulan bir beceri olduğu kanaatini bildiren eğitimcilerin oranı %90'dır. Köksal ve Pestil de (2014:300-310) yabancı dil öğreniminde konuşma becerisinin önemine vurgu yapmış, konuşma becerisinin kısa sürede öğrenilebilmesi için öğrencinin ana dili ile öğrendiği dil arasında bir bağ oluşturmalarının, öğrendiği dilin ana dili ile ayrışan yönlerini ve benzer yönlerini karşılaştırarak çıkarımlarda bulunmasının konuşma öğrenimini kolaylaştıracağını öngörmektedir. Konuşma ve yazma becerilerinin ihtiyaç analizi yapılırken, günümüzde yazma becerisinin yalnızca yabancı uyruklu öğrenciler için değil, tüm vatandaşlar için az kullanılan, ihtiyaç duyulmayan bir beceri olarak nitelendirildiği gibi bir düşünce ortaya çıkmaktadır. Bu durumun başlıca nedeninin, yabancı dil öğretiminin genellikle sınava yönelik anlama (dinleme) davranışını ölçmeye veya anlatma (konuşma) davranışını ölçmeye dayalı olmasından kaynaklandığı yargısına varılmaktadır. Boşluk doldurma, okuduğunu işaretleme ya da duyduğunu tercüme etme gibi ölçme araçlarıyla yapılan yabancı dil sınavları yabancı dil öğretiminde yazma becerisinin geliştirilmesine yönelik değildir. Sonuç olarak yazma becerisinin ancak 4-5 yıl gibi bir sürede, uzun soluklu bir dil öğretiminde geliştirilebilir bir beceri olarak kalmış olması kaçınılmazdır. Çalışmanın dayanak noktasını oluşturan anket sorularında, eğitimcilere anlatma becerisi bağlamında, konuşma dil becerisinin kolay öğrenilip öğrenilmediğine ilişkin sorulara, %65'inin "kısmen katılıyorum" seçeneğini işaretlemeleri ve konuşma dil becerisinin önem derecesinin yazma becerisine göre %90 daha önemli bir beceri olduğuna yönelik yanıtları, konuşma becerisinin önemini vurgulamaktadır. Araştırmada konuşma dil becerisinin zor öğrenilen bir beceri olup olmadığına ilişkin soruya "kısmen katılıyorum" seçeneği ile yanıt veren eğitimciler, bu becerinin de kolay öğrenildiğini kanıtlar nitelikte görüş beyan etmiştir. Yazma dil becerisinin zor öğrenilip öğrenilmediğine yönelik sorulara, %40 oranında "kesinlikle katılıyorum" şeklinde yanıt veren öğretmenler, yazma dil becerisinin öğretilmesinden ziyade konuşma dil becerisinin geliştirilmesi yönünde görüş beyan etmiştir.

### **Öneriler**

Ülkemiz topraklarına son yıllarda yapılan göçler, ticaret faaliyetleri, dinî ziyaretlerin artması sonucunda artan yabancı nüfus nedeniyle Türk Dilini öğrenmeye ihtiyaç duyan ve istekli olan çok sayıda insan bulunmaktadır. Ülkemizde yabancılara Türk Dili öğretiminin yaygınlaştırılması için bazı öneriler aşağıda sıralanmıştır.

Eğitimcilerin yabancılara Türkçe öğretimi konusunda deneyimlerinin artırılması amacıyla, kurs veya seminer şeklinde eğitimler almasına imkân sağlanmalıdır.

Türkiye'de yabancılara Türkçe öğretiminin özel sınıflarda değil, karma olarak Türk öğrenciler ile yapılması nedeniyle, sınıfların fiziki ortamlarının ve ders araç ve gereçlerinin yabancı öğrencilerin kullanımına daha uygun hale getirilmesi sağlanmalıdır.

A1, A2, B1, B2, C1 ve C2 seviyesindeki yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarının güncelliği gözden geçirilmeli, eksik hususlar ilave edilmelidir.

Yabancılara Türkçe öğretimi ile ilgili çalışan vakıf, üniversite ve özel kurslar uzman eğitimciler devlet tarafından desteklenmelidir.

Yabancılara Türkçe öğretimi programları yüksek lisans, kurs veya eğitim seviyesinde kalmamalı, devlet üniversitelerinde yabancılara Türkçe öğretimi lisans programı açılarak akademik anlamda eğitimci yetiştirilmesi sağlanmalıdır.

Yabancılara Türkçe öğretim programları gezi, oyun gibi etkinliklerle görsel olarak da desteklenmelidir.

En zor öğrenilen beceri olan yazma becerisinin geliştirilmesi için yabancılar için basitten zora doğru yazı çalışmaları yaptırılmalı, konuya ilgi duyan öğrenciler ödüllendirilmelidir.

Sosyal medya kanalları ile Türkçe öğrenmek isteyen yabancılara ulaşılmalı, Türkçe öğreten bilgisayar oyunları ya da mobil uygulamalar tasarlanarak öğrenme daha kolay ve eğlenceli hale getirilmelidir.

**YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ:** Birinci Yazar %100.

**ETİK KOMİTE ONAYI:** T.C. Etimesgut Kaymakamlığı, İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü, Şehit Erdem Ertan Ortaokulu'ndan alınan 09.12.2020 tarihli onay ve bu onayı gösterir 30.12.2021 tarih ve E-59220013-199-40129251 sayılı belge.

**FINANSAL DESTEK:** Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

**ÇIKAR ÇATIŞMASI:** Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

## KAYNAKLAR

BBC Haber İnternet Sitesi (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-47134873>, Erişim tarihi: 21 Aralık 2021)

DEMİR, N. (2020). *Türk Dili Araştırmaları*. Ankara: Altınordu Yayınları.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2017). *Türkiye'de Yasal Olarak İkamet Eden Yabancıların Profili ve Yaşam Koşulları Araştırması*. Ankara. (<http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/handle/11655/23373>, s.165-175, Erişim tarihi: 30 Ekim 2021)

İLHAN, A. (2019). *Attila İlhan: Şiirler (Zincirleme Rubailer-5)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

KÖKSAL, D.; PESTİL, A.. D. (2014). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi: Kuramlar, Yaklaşımlar, Etkinlikler*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

ORUÇ, Ş. (2016). "Türkçede Ana Dil ve Ana Dili". *Littera Turca* 2 (1), 311-322.

SAUSSURE, F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. Çeviren Berke Vardar. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

T.C. Turizm Bakanlığı, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı İnternet Sitesi, (<https://www.ytb.gov.tr/kurumsal/baskanligimiz-2> Erişim tarihi:29 Ekim 2021).

(Erişim tarihi:29 Ekim 2021),

Türkçe Öğrenim, Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÖMER), Ankara Gazi Üniversitesi İnternet Sitesi, Tarihçe Bölümü, ([gazi.edu.tr](http://gazi.edu.tr))

Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (TÖMER), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İnternet Sitesi, Kuruluş Amacımız, ([ogu.edu.tr](http://ogu.edu.tr))

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) İnternet Sitesi, Nüfus ve Demografik Yapı Veri

Portali, (<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>, Erişim tarihi: 30 Ekim 2021)

Türkiye Maarif Vakfı. (2019). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Eğitim Programı, Sunuş Bölümü*, İstanbul, s.5-6

Türkiye Maarif Vakfı İnternet Sitesi, Kuruluş Amacı Sayfası, ([www.turkiyemaarif.org](http://www.turkiyemaarif.org), Erişim tarihi: 29 Ekim 2021)

ÜLGEN, C. (2020). *T.C. Anayasası*. İstanbul: Beta Yayınevi.

ÜNALAN, Ş. (2014). *Dil ve Kültür*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

ZORBAZ, K. Z. (2013). "Yabancılara Türkçe Öğretiminin Tarihi Seyri". *Yabancılara Türkçe Öğretimi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.



# GELENEKSEL GEREDE EVLERİ

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Bu makale "Güler, R. (2019). *Gerede Evleri, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara*" çalışmasından türetilmiştir.

**Arş. Gör. Ramazan GÜLER**

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Mimarlık ve Güzel Sanatlar Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü

rguler@ybu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-2234-3472

Gönderim Tarihi: 27.09.2021 Kabul Tarihi: 29.11.2021

Alıntı: GÜLER, R. (2021). "Geleneksel Gerede Evleri". *AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.2, (5), 63-78.

**Öz:** Gerede; Karadeniz bölgesi, Batı Karadeniz bölümü içerisinde yer alan Bolu ilinin en büyük ilçesi konumundadır. Gerede'nin yerleşim sürecini milattan önce 200 yıllarından itibaren takip edebilmekteyiz. İlçenin içerisinde bulunduğu Batı Karadeniz, geleneksel konut mimarisi konusunda görsel ve biçimsel açıdan zengin bir bölgedir. Kastamonu, Safranbolu, Göynük ve Mudurnu evleri üzerine yapılan araştırmaların yoğunluğu ile bu şehirlerin kültür turizminin cazibe merkezleri olması bölgenin konut mimarisi açısından zenginliğini göstermektedir. Aynı coğrafya ve bölgede yer alan Gerede evleri üzerine yeterince araştırma olmaması veya yapılan araştırmaların tipolojik bir değerlendirmeden ziyade yüzeysel yapılması çalışmalarımızı bu şehir evleri üzerine yoğunlaştırmıştır. Çalışmamız şehir merkezinde bulunan 20 tarihi dokuyu yansıtan konutu kapsamaktadır. Köy evleri çalışmaya dâhil edilmemiştir. Günümüzde şehirde ayakta kalan evlerin yok olmadan veya biçim değiştirmeden niteliklerini, değerlerini saptamak, belgelemek, koruma sorunlarını ortaya koymak ve yeni yapılanma koşullarını belirlemek amaçlanmıştır. Çalışma sırasında yapılan tipolojik değerlendirmeler neticesinde Gerede evlerinin biçimsel ve mekânsal boyutta geleneksel konut mimarimizi yansıttığı görülmüştür. Şehirde ayakta kalan geleneksel konutların çoğu Esentepe olarak bilinen dağın eteklerinde yer alan Kitirler ve Kabiller mahallesinde yoğunlaşmıştır. Gerede evlerinde, plan olarak iç ve orta sofa plan tipleri görülmektedir. Ahşap çatı ve ahşap yığma inşa teknikleri uygulanmıştır. Malzeme bakımından ahşap ve taş yoğun olarak tercih edilmiştir. Süsleme açısından dış cepheler sade görünümlü iken yapıların içerisinde özellikle tavanlar, ocaklar, ahşap dolaplar ve çiçeklikler estetik görünüm sunmaktadır. Kaynaklarda yer alan bilgi ve görsellerde şehir zengin bir konut ağına sahip olmasına rağmen araştırma sırasında görülmüştür ki halk kültürünün ürünü olan evlerin birçoğu deprem gibi doğal afetler başta olmak üzere çeşitli nedenlerle yok olmuştur. Bu nedenle şehirde, geleneksel konut mimarisi özelliklerini yansıtan fakat koruma altına alınmamış yapıların yıkılmadan, bir an önce ilgili kurumlar tarafından tespit edilerek koruma altına alınması gerekmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Gerede, Ev, Geleneksel Konut, Plân, Malzeme, Teknik, Süsleme, Sofa.

## Traditional Gerede Houses

**Abstract:** Gerede is the largest district of the province of Bolu, located in the Western Black Sea part of the Black Sea region. We can trace the settlement process of Gerede back to 200 BC. The Western Black Sea Region, in which the district is located, is a region visually and stylistically rich in traditional residential architecture. The intensity of research on Kastamonu, Safranbolu, Göynük and Mudurnu houses and the fact that these cities are centres of attraction for cultural tourism show the richness of the region in terms of residential architecture. The facts that there is not enough research on Gerede houses in the same geography and region or that the existing researches are a superficial rather than typological evaluation have focused our studies on this town's houses. Our study includes 20 houses reflecting the historical texture in the city centre. Village houses are not included in our study. The aim is to determine and document the qualities and values of the houses that survive in the city today before they disappear or change their forms, to reveal the conservation problems and to determine the conditions for reconstruction. As a result of the typological evaluations made during the study, it was seen that the Gerede houses reflect our traditional house architecture in formal and spatial dimensions. Most of the traditional houses surviving in the city are concentrated in the neighbourhoods of Kitirler and Kabiller, located at the foot of the mountain known as Esentepe. In Gerede houses, interior and middle sofa plan types are seen. Timber frame and wood masonry construction techniques have been applied. For the materials, wood and stone were heavily preferred. While the exterior façades look plain in terms of decoration, especially ceilings, stoves, wooden cabinets and flowerpots offer an aesthetic appearance inside them. Although the city has a rich housing network in the information and visuals in the sources, it was seen during the research that many of the houses, which are the products of folk culture, have been destroyed for various reasons, especially natural disasters such as earthquakes. For this reason, the buildings that reflect the characteristics of traditional residential architecture but are not taken under protection should be identified and protected by the relevant institutions as soon as possible before they are demolished.

**Keywords:** Gerede, House, Traditional Residence, Plan, Material, Technique, Ornament, Sofa.

## Giriş

Gerede; Karadeniz Bölgesi, Batı Karadeniz Bölümü, Bolu il sınırları içerisinde yer almaktadır. 1255 km<sup>2</sup>'lik yüz ölçümü ile Bolu ilinin en büyük ilçesi konumundadır. İlçe, Karadeniz Bölgesi sınırları içerisinde bulunmakla birlikte, İç Anadolu Bölgesi ile sınır oluşturan bir alanda

yer almasından dolayı Karadeniz Bölgesinin nemli ılıman iklimi ile İç Anadolu Bölgesinin karasal iklimi arasında “geçiş iklimine sahip” bir yöredir. Gerede'nin iklimi sert ve değişken özellik göstermektedir (Erhan, 2013:1-4).



**Harita 1.** Gerede'nin Coğrafi Konumu (URL-1)

Gerede'nin yerleşim tarihi milattan öncesine kadar inmektedir. Bu yerleşim tarihi süreci içerisinde ilçe, birçok hâkimiyet altına girmiştir. Bölgede, Selçuklu ve Osmanlı hâkimiyetinden önce sırasıyla Paflagonya MÖ 300, Bitinya MÖ 260-228, Pontus MÖ 70-71 ve Roma'nın MS 395'te ikiye ayrılmasıyla da Doğu Roma (Bizans) hâkimiyetleri görülmüştür (Aycan, 2000: 11-12). Roma döneminde, bölgeyi yöneten hanedana nispeten “Flaviopolis” adı kullanılmıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1982: 2-23). Bizans döneminde ise Konstantinopolis Patrikhanesi'ne bağlı bir piskoposluk merkezi olan Gerede, “Krateia” adıyla bilinmektedir (Ünlü, 2000:29). Selçuklular döneminde Krateia (Gerede), Bizans ile Selçuklular arasında bir sınır şehridir. Krateia (Gerede), 1197 yılında Anadolu Selçuklularına bağlanmıştır (İdil, 1997: 23). Şehir 1354 yılında ise Orhan Gazi dönemi komutanlarından Konuralp tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. Yöre Oğuz boylarının ilk yerleşim alanlarından birisidir. Bu bölge Osmanlı egemenliğine geçtikten sonra yer isimleri de Türklerin ifade biçimlerine göre değişmiş ve Krateia adı yerine “Gerede” ismi o günden bugüne kadar gelmiştir. Bölgedeki Oğuz boylarından bazıları bugün köy, yer ve lakap isimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kayı, Kınık, Avşar, Salur, Peçenek, Bayındır, Kızık, Dodurga, Alpagut, Yazır, Çepni, Eymür, Macarlar, Dursun Fakı, Murat Fakı yöredeki boy ve yer isimlerinden bazılarıdır (Aycan, 2000: 13).

Gerede, tarih boyunca birçok medeniyetin yerleşim alanı olmasından dolayı tarihsel ve kültürel yönden zengin bir şehirdir. Bithynialılar tarafından yapıldığı varsayılan Keçi Kalesi (İdil, 2000: 107), Osmanlı dönemi yapıları olan Aşağı Hamam, Aşağı Tekke Cami ve Türbesi, Yukarı Tekke Cami ve Türbesi, Yıldırım Beyazıt Cami, Kiliseli Han (Tüccar Hanı), Saat Kulesi, köprüler, çeşmeler ve evler şehrin kültürel zenginliğinin en önemli göstergeleridir. Bu tarihi yapılar arasında şehre karakter ve kişilik kazandıran evler, üzerinde durulması gereken yapı gruplarının başında gelmektedir.

Gerede şehrinin kültürel kimliğini yansıtan geleneksel konutlar üzerinde yeterince durulmadığı tespit edilmiştir. Yakın çevrede bulunan Safranbolu, Kastamonu, Göynük, Mudurnu evleri üzerine birçok çalışma olmasına rağmen Gerede evleri üzerine kapsamlı bir çalışma yapılmamış olması ilçe geleneksel konut mimarisi üzerinde yeterince durulmadığının en önemli göstergesidir. 2019 yılında hazırlanan “Gerede Evleri” (Güler: 2019) başlıklı Yüksek Lisans tezi, günümüzde ayakta kalan konutların belgelenmesi ve gelecek nesillere aktarılması açısından önemli bir kaynaktır.

Günümüzde şehir merkezinde sınırlı sayıda konut olmasına rağmen özellikle 20. yüzyıl sonlarına kadar şehrin zengin bir konut ağına sahip olduğunu kaynaklarda yer alan bilgiler ve

görseller aracılığıyla tespit edebilmekteyiz (Resim 1). Evliya Çelebi, 17. yüzyıl ortalarında geldiği Gerede'yi tasvirinde “ Şehir geniş bir ova içinde olup bin adet tahta ve kiremit örtülü eski usul evleri vardır” (Dağlı & Kahraman, 2005: 2/173-175) şeklinde bilgiye yer vermektedir. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgi ve 1950 öncesini yansıtan görsel (Resim 1) Gerede'nin geleneksel konut açısından zenginliğini açıkça göstermektedir. Fakat zaman içerisinde yaşanan yangın, sel ve özellikle 1944 depremi gibi doğal afetlerin verdiği tahribat, son yıllarda ivme kazanan betonarme yapılaşma, kültürel bilinçsizlik, koruma eksikliği, bakımsızlık gibi nedenlerden dolayı evlerin birçoğu günümüze ulaşamamıştır. Bu nedenle şehirde, geleneksel konut mimarisi özelliklerini yansıtan fakat koruma altına alınmamış yapıların yıkılmadan, bir an önce ilgili kurumlar tarafından tespit edilerek koruma altına alınması gerekmektedir.



**Resim 1.** 1950 Yılı Öncesinde Gerede (URL-2)

Çalışmamız kapsamında Gerede şehir merkezi taranmış ve tarihî dokuyu yansıtan 20 konut tespit edilerek incelenmiştir. İncelenen evlerden 13'ü tescillidir. Şehrin soğuk iklim etkisinde bulunması, yalnızca 3 evde oturan olması ve ev sahiplerinin farklı şehirlerde ikamet etmesi sebebiyle saha çalışması uzun zaman almıştır. Bu sebeplerin yanı sıra yöre halkının tutucu tavrı ve evlerin yerine betonarme bina yapma istekleri nedeniyle araştırmaya yönelik isteksiz tavırları konutların incelenmesini zorlaştırmıştır. Sözü edilen bu nedenlerden dolayı sadece şehir merkezinde bulunan evler incelenebilmiş, köy evleri çalışmaya dâhil edilememiştir.

Araştırma kapsamında Gerede şehir merkezinde mahalle ve sokaklarda alan taraması yapılmıştır. Alan taraması sonucunda tarihi dokuyu yansıttığı tespit edilen 20 konuttan içerisine girilebilenlerin plan çizimleri yapılmış ve fotoğraflanmıştır. İçerisine girilemeyen konutlar ise sadece dışarıdan fotoğraflanmıştır. Sahada elde edilen veriler geleneksel konut mimarisi tipolojisi doğrultusunda sınıflandırılmış ve metodolojik bir düzende değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada, şehirde ayakta kalan evlerin yok olmadan veya biçim değiştirmeden niteliklerini, değerlerini saptamak, belgelemek, koruma sorunlarını ortaya koymak ve yeni yapılanma koşullarını belirlemek amaçlanmıştır. Ayrıca şehir evleri geleneksel konut mimarisi tipolojisi kapsamında değerlendirilerek evlerin geleneksel konut mimarisi içerisindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırma “Gerede Evleri” başlıklı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir. Çalışmanın şehir evlerinin görünürlüğünün ve tanınırlığının artmasına katkı sağlayacağı, aynı zamanda elde edilen bulgu ve verilerin yapılacak çalışmalara kaynak teşkil edeceği öngörülmektedir.

### **1. Gerede Evleri'nin Malzeme ve Teknik Özellikleri**

Geleneksel konut mimarisinde kullanılan malzeme bölgelerin coğrafi özelliklerine göre belirlenmektedir. Ahşap, Türkiye'de geniş bir kullanma alanına sahiptir. Kuzey Anadolu'nun en



doğu ucundan Marmara Bölgesine, Batı Anadolu'da Bursa, Kütahya, Manisa ve kısmen Muğla illerinde, Batı ve Orta Toroslarda ahşap, Orta Anadolu'da kerpiç-taş, Batı Anadolu'da Ege ve Akdeniz sahili taş, Güney Anadolu'da ahşap-taş malzeme kullanılmaktadır (Küçükerman, 1985:38; Kuban, 1996: 15-20) .

Kuzey Anadolu kuşağında bulunan Gerede, geniş bir ormanlık alan içerisinde yer almasından dolayı ahşap, bol ve kolay ulaşılabilir malzeme olması sebebiyle evlerin ana yapım iskeleti olmak üzere birçok unsurunda yoğun olarak tercih edilmiştir. Gerede evlerinde ahşap dışında; taş, tuğla, kerpiç, metal, sac, alçı malzemeler kullanılmıştır.

Evlerde ana yapım malzemesi ahşap ve taştır. Evlerin inşasında ana taşıyıcı unsur ahşaptır ve yapım tekniği olarak ahşap çatkı ve yığma tekniği görülmektedir. Yığma tekniği genellikle köy ve yayla evlerinde tercih edilmiştir. Ahşap çatkı sistemi; taş bir zemin üzerine ahşap direk ve kirişlerden oluşan iskeletin araları taş, ahşap veya tuğla malzeme ile doldurulması ve üzeri geleneksel sıvayla kaplanması şeklinde oluşturulmuştur (Resim 2). Ara duvarlarda da ahşap çatkı sistemi kullanılmış, ahşap iskeletin araları ahşap ve tuğla malzeme ile doldurulmuştur. Yapıların cephe yüzeylerinde sıvayı tutturabilmek ve sıcak-soğuk yalıtımını sağlayabilmek amacıyla bağdadi tekniğinin uygulandığı örnekler de bulunmaktadır (Resim 3). Bağdadi tekniği; ahşap çatklı duvar örgüsünde, temel kat üzerine yatay ve dikey doğrultuda birbirleriyle birleştirilen duvar taşıyıcı direklerinin arasına sık aralılarla çitalar çakılarak oluşturulan ızgara aralarının çamurdan taşta kadar çeşitli malzemelerle doldurulduktan sonra üzerinin sıvanması şeklinde oluşturulmaktadır (Eruzun, 1996: 179).



**Resim 2.** Hacı Mehmet Ali Konağı – Ahşap Çatkı Arası Ahşap Dolgu Örneği (Kişisel Arşiv- 21.09.2017)



**Resim 3.** Bağdadi Tekniği Örneği (Konut şu an mevcut değildir-Kişisel Arşiv- 28.07.2013)

Gerede evlerinde ahşap malzeme, ana yapım iskeleti dışında; duvarlarda, tavan ve yer döşemelerinde, çiçekliklerde, sedirlerde, dolaplarda, pencerelerde, balkonlarda, merdiven ve

korkuluklarında, silmelerde, saçak ve çıkma altlarında, kapılarda ve cephe kaplamalarında kullanılmıştır. Özellikle soğuk bir şehir olan Gerede’de, soğuğa açık cepheler ahşap malzeme ile kaplanarak soğğun içeriye girmesi ve ısı kaybı önlenmeye çalışılmıştır (Resim 4).



**Resim 4.** Çarıkçılar Konağı - Ahşap Cephe Kaplama Örneği (Kişisel Arşiv- 20.09.2017)

Taş, ahşaptan sonra en çok tercih edilen malzemedir. Evlerin zemin kat inşasının tamamında veya subasman seviyesine kadar olan bölümünde taş kullanılmıştır. Ayrıca yüksek bahçe duvarlarında ve çatki arası dolgu malzemesi olarak da taş tercih edilmiştir. Kerpiç malzeme ise yüksek bahçe duvarlarının tamamında ya da belli bir sıra taş, taşın üzeri kerpiç şeklinde kullanılmıştır.

Gerede evlerinde metal malzeme; pencere şebekeleri, giriş ve bahçe kapılarındaki kibaralar, kapı kolları ve tokmaklarında görülmektedir. Süsleme açısından sade olan evlerde metal kapı kolları dekoratif unsur olarak ön plana çıkmıştır. İncelenen evlerde karşılaştığımız metal malzemelerin birbirine yakın özellikte yapıldığı görülmüştür. Bu nedenle metal unsurların döküm atölyelerinde belirli kişiler tarafından imal edildiği anlaşılmaktadır.

Şehir evlerinde alçı malzeme yoğun olarak ocaklarda yer almaktadır. Sac malzeme ise çatı örtüsü ve cephe kaplaması olarak kullanılmıştır. Bölgede, cephe kaplaması olarak sac malzeme Sinop evlerinde de görülmektedir (Yelikaya, 2006: 143).

## 2. Gerede Evleri'nin Cephe Özellikleri

Geleneksel konutların dış cephesinde, zemin kattaki cümle kapısı eşiğinden itibaren çatısının en tepesindeki mahya kiremidine kadar pek çok mimari unsuru bulunmaktadır. Cephe düzenlemesinde temel unsurlar giriş kapıları, pencereler, çıkma ve saçaklardır.

Gerede evleri, konumları, cephe düzenlemeleri ve geniş bahçeleri ile anıtsal bir karakter göstermektedir. Genellikle bahçe içerisinde bulunan evler, zemin üzerine bir veya iki katlı olarak inşa edilmiştir. Ayrıca bazı örneklerde yiyecek kurutmak ve saklamak amacıyla kullanılan çatı arası katı mevcuttur. Zemin katlar genellikle depo, ambar, ahır, odunluk gibi hizmet işleri için kullanılırken üst katlar oturma, yatma, yeme- içme amaçlı işlev görmüştür. Yakın zaman itibarıyla zemin katların hizmet işleri yanında oturma amaçlı da kullanılmaya başlandığı görülmüştür. Evlere giriş hem sokak üzerinden hem de bahçe içerisinden yapılabilmektedir.

Cepheler itibarıyla sade bir görünüm sunan şehir evlerinde çıkmalar, balkonlar, pencereler ve kapılar cephelere hareketlilik ve görsellik kazandırmıştır. Şehirde, pahlı köşe ve üç köşeli çıkma düzenlemeleriyle Saraç Emin'in evi ayrıcalıklı bir öneme sahiptir (Resim 5).



**Resim 5.** Saraç Emin'in Evi Cephe Düzenlemesi (Kişisel Arşiv- 17.09.2017)

### **Giriş Kapıları**

Gerede evlerinde özellikle sokağa açılan giriş kapıları işlevsellik ve görsellik açısından özenle yapılmıştır. Sokak üzerinden bahçeye açılan kapılar yük arabalarının rahatlıkla girebilmesi amacıyla çift kanatlı oluşturulmuştur. Ana giriş kapıları dışındaki giriş kapıları tek kanatlı tasarlanmıştır. Günümüzde geleneksel konutların çoğunda yaşayan olmadığından dolayı bahçe giriş kapıları metal malzeme ile oluşturularak evlerin korunması artırılmaya çalışılmıştır. Giriş kapılarının göbek kısımları geometrik şekillerle dizayn edilmesi sonucu işlevsellik yanında estetik bir algı meydana getirilmiştir. Kapıların üzerinde alınlık gibi değerlendirilen enine dik-dörtgen aydınlık açıklıkları mevcuttur. Aydınlık pencerelerinin üzerine ahşap kafesler veya metal çubuklar kullanılarak oluşturulan şebekeler koruyucu olarak yerleştirilmiştir. Özellikle kapılar üzerinde bulunan halka, tokmak ve kollar estetik bir görüntü sunmaktadır (Resim 6).



**Resim 6.** Konakgil'in Kadri'nin Evi- Ana Giriş Kapısı Örneği (Kişisel Arşiv- 15.09.2017)



## Pencereler

Geleneksel Türk evinde olduğu gibi Gerede evlerinde de cephe biçimlenmesinin en önemli unsurlarından birisi pencerelerdir. Şehir geleneksel konutlarında pencereler, çoğunlukla dikey dikdörtgen formda ve 1/2 oranında tasarlanmıştır. Zaman içerisinde bazı evlerde dikey pencereler çift kanatlı pencerelere dönüştürülmüştür.

Gerede evlerinde zemin katlar genellikle hizmet işleri amacıyla kullanıldığında penceresiz veya pencere sayısı oldukça az ve küçük tasarlanmıştır. Ayrıca zemin katlarda yer alan ahır ve odunluk işlevi gören mekânlardan dışarıya açılma "tömek" adı verilen açıklıklar tarafından sağlanmaktadır. Başta zemin kat pencereleri olmak üzere evlerin pencerelerinin üzerinde ahşap ve metal çubuk şebekeler koruyucu olarak yer almaktadır. Dikey dikdörtgen pencereler kemerli ve düz olarak düzenlenmiştir (Şekil 1). Kaş kemer ve yuvarlak kemerli düzenlenmiş pencereler cephelere hareketlilik ve görsellik kazandırmıştır. Bazı evlerde boyuna dikdörtgen giyotin pencereler çift kanatlı pencerelerle değiştirilmiştir. Bu değişiklik cephelerdeki bütünlüğün ve uyumun bozulmasına yol açmıştır.



Şekil 1. Gerede Evlerinde Görülen Pencere Tipleri (Hazırlayan Ramazan GÜLER)

## Çıkma ve Balkonlar

Gerede evlerinde manzaraya açılan cepheler çıkma ve balkonlarla hareketlendirilmiştir. Şehir konutlarında topografya ve parselin yapısına göre manzaraya açılan cephelerin yanı sıra diğer cephelerde de çıkmalara yer verilmiştir. Evlerin sadece bir cephesinde çıkma olabildiği gibi birkaç cephesinde de çıkmaların yer aldığı örnekler mevcuttur. Geleneksel Türk konutunda görülen çıkma düzenlemeleri Gerede evlerinde de görülmektedir. Gerede evlerinde; tek ve çift köşe çıkması, cephe ortasında çıkma, kat çıkması, gönyeli çıkma ve üç köşeli çıkma türleri ile karşılaşmaktadır (Şekil 2). Çıkmaların altı ahşap çitalarla kaplanmıştır. Çıkmalar, eliböğründeler (dilimli konsol) ve ahşap bindirmelerle desteklenmiştir.



Şekil 2. Gerede Evlerinde Çıkma Tipleri (Hazırlayan Ramazan GÜLER)

Gerede evlerinde balkon uygulaması pek yaygın değildir. Şehirde yer alan geleneksel konutların sadece dört tanesinde balkon uygulaması bulunmaktadır. Özellikle Olgaçlar Konağı'nda ikinci kat ve çatı arasında yer alan ahşap balkon düzenlemesi ayrıcalıktır. Balkon düzenlemesinin destekleri, korkulukları, alınıkları ve köşelikleri dekoratif özellik göstermektedir (Resim 7).



Resim 7. Olgaçlar Konağı Balkon Düzenlemesi (Kişisel Arşiv- 17.09.2017)

### Çatı ve Saçaklar

Gerede evlerinde cihannüma, şahnişin gibi adlar verilen tek oda şeklinde seyirlik katı günümüzde görülmemektedir. Fakat çatı örtüsünün altında yiyecek kurutmak amacıyla pence-reli çatı katı şeklinde oluşturulan örnekler rastlanmaktadır.

Şehir evlerinde beşik ve kırma çatı olmak üzere iki tip örtü sistemi görülmektedir. Kırma çatı tipinin ise üç yöne eğimli ve dört yöne eğimli şeklinde iki türü ile karşılaşılmaktadır. Çatı



kaplama malzemesi olarak sac, alaturka ve marsilya kiremit kullanılmıştır. Özellikle başlangıçta evlerin çatı örtü kaplamasının alaturka kiremit olmasına rağmen şehrin bol yağış alan bir yörede yer almasından dolayı bu malzeme zamanla tahrip olmuştur. Tahrip olan yerler ya kısmen ya da tamamen marsilya kiremit veya sac malzeme ile değiştirilmiştir.

Şehrin bol yağış alması sebebiyle saçaklar geniş tutulmuştur. Ayrıca saçak altlarının ahşapla kaplandığı veya tamamen boş bırakıldığı görülmektedir.

### 3. Gerede Evleri'nin İç Yapı Elemanları

Gerede evlerinde Anadolu'da yaygın olarak görülen zemin katta taş ve toprak döşeme uygulaması yaygındır. Diğer katlarda ise ahşap döşeme uygulanmıştır.

Merdivenler katlar arasındaki bağlantıyı sağlamaktadır. Bu yapı elemanı genellikle iki kollu veya tek kollu olarak düzenlenerek dönel merdiven şeklinde uygulanmıştır. Ahşap merdiven korkulukları dekoratif özellik göstermektedir. Tornada çekilen ahşap korkuluklar, üç veya beş boğumlu şekilde düzenlenerek estetik bir karakter kazanmıştır.

Şehir konutlarında ocaklar alçı malzeme ile yapılmıştır. Ocaklar, yaşmak ve bacalık bölümünden oluşmaktadır. Yaşmak ve bacalık kısımlarında uygulanan kemerli düzenlemeler, yapıların iç bölümlerine görsellik katmıştır (Şekil 3).



Şekil 3. Gerede Evlerinde Görülen Ocaklar (Hazırlayan Ramazan GÜLER)

Odaların içerisinde bulunan ocağın iki yanına ahşap dolaplar yerleştirilmiştir. Bu dolapların biri yiyecek – içecek saklama işlevinden dolayı bir anlamda mutfak görevi üstlenmektedir.

Bir diğer dolabın ise iki işlevi bulunmaktadır. Birinci işlevi yatak- yorgan gibi yatma malzemelerini muhafaza etmektir. Diğer bir işlevi ise gusulhane adı verilen yıkanma yeri olarak kullanılmasıdır. Ayrıca odanın bir duvarında boydan boya ahşap dolabın yer aldığı uygulamalarda görülmektedir. Ahşap dolapların bazı bölümlerinde kapak bulunmamaktadır. Bu bölümler oymalı niş şeklinde düzenlenerek dekoratif bir görünümün sunmuştur (Resim 8). Ahşap dolap kapaklarının kalem işi tekniğiyle süsleniği örneklerde bulunmaktadır.



**Resim 8.** Camcı Orhan'ın Evi-Oymalı Ahşap Dolap Örneği (Kişisel Arşiv- 19.09.2017)

Odalarda, kapı girişlerinin hemen yanlarında niş şeklinde çiçeklikler yer almaktadır. Odanın yanı sıra sofada da çiçeklikler, tek veya karşılıklı duvarlarda çift uygulama şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır. Çiçekliklerin kapıların hemen yanlarına yapılmaları ise aydınlatma gereçlerinin buralara konulması ve ev halkının kolaylıkla bu gereçlere ulaşabilmesini sağlamak amacıyla. Ayrıca çiçeklikler kemerli düzenlemeleri ile işlevsel görevlerinin yanı sıra estetik bir görüntü oluşturmaktadır (Şekil 4).



**Şekil 4.** Gerede Evlerinde Görülen Çiçeklikler (Hazırlayan Ramazan GÜLER)

Gerede evlerinde tavanlar genellikle sade bir görünüm sunmaktadır. Ters, düz ve tekne tavan biçimleri görülmektedir. Ters tavan çoğunlukla zemin katta yer alan hizmet alanlarında yer almaktadır. Üst kat tavanları genellikle düz tavan şeklinde ve oldukça yalındır. Eski Hükümet Konağı, Kuzuların evi ve Darendeler Konağı'nda geometrik desen ve bitkisel motiflerle oluşturulmuş dekoratif tavanlar yer almaktadır.

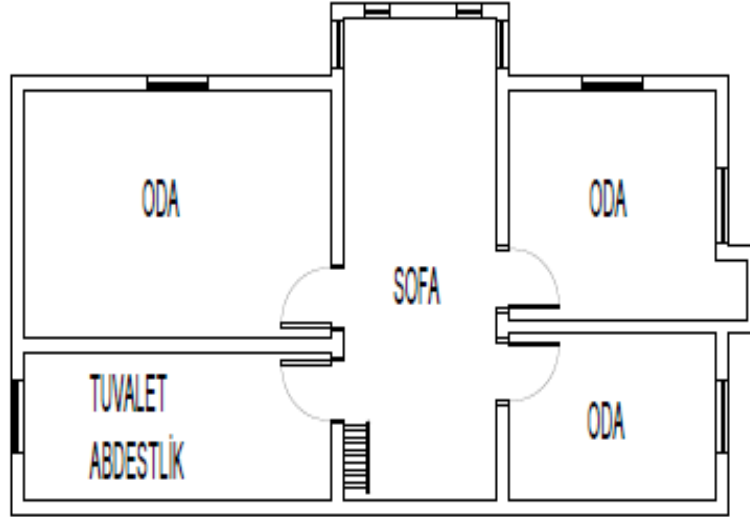
#### **4. Gerede Evleri'nin Plan Özellikleri**

Geleneksel konut mimarisinde planı oluşturan en önemli birim sofadır. Sofa, "Sergi, sergâh, sayvan, çardak, divanhane, hayat" gibi isimler ile de bilinmektedir. Sofaya eyvan, seki

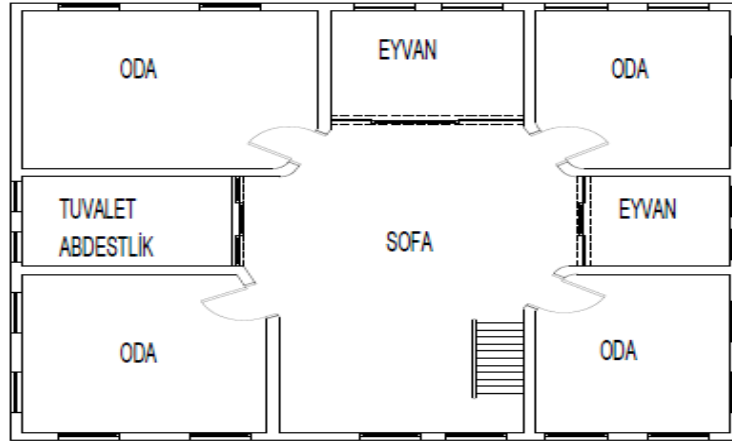
veya tahtlar eklenmiştir. Eyvan bir oturma yeridir ve bazen birden fazla olmak üzere sofaya eklenmiştir. Sekilik ve tahtlar ise iki veya üç tarafı açık ilavelerdir ve genellikle manzara tarafına yapılmıştır. Zeminleri sofanıninkine nazaran birkaç basamak daha yüksektir (Eldem,1968: 16).

Geleneksel Türk konutu, “sofasız”, “dış sofalı”, “iç sofalı”, “orta sofalı” olmak üzere dört ana plan üzerine şekillenmiştir (Eldem, 1968:16; Sözen, 2001: 81).

Gerde evlerinde iç ve orta sofa plan tipleri görülmektedir. Günümüzde ayakta kalan evlerde dış sofalı plan tipi mevcut değildir. Evlerin planında yoğun olarak iç sofa tercih edilmiştir (Şekil 5). Yalnızca iki yapıda orta sofa plan tipi ile karşılaşmıştır (Şekil 6).

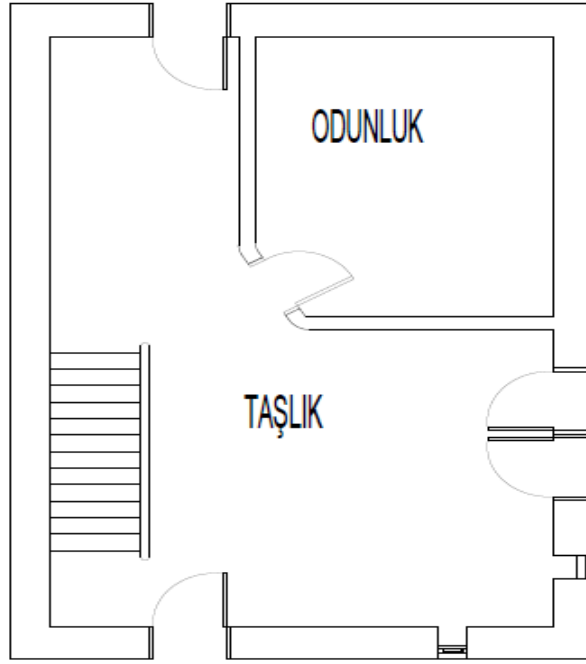


Şekil 5. İç Sofa Plan Tipi Örneği (Hazırlayan Ramazan GÜLER)



Şekil 6. Orta Sofa Plan Tipi Örneği (Hazırlayan Ramazan GÜLER)

Zemin katlar hizmet alanı olarak kullanıldığından dikdörtgen plan şeması göstermektedir (Şekil 7). Zemin katlar; kiler, mutfak, odunluk özellikle köy evlerinde ahır gibi hizmet alanları olarak kullanılmaktadır. Son zamanlarda zemin katların yer yer oturma alanı olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Birinci katlar kışlık barınma, ikinci katlar ise yazlık barınma ve misafir ağırlama işlevini görmek için ayrılmıştır. Günümüze ulaşan evlerin birinci ve ikinci kat planları benzer özellikler göstermektedir. Yalnızca ikinci katta başoda var ise bir farklılık oluşmaktadır. Başodaya diğer odalardan farklı olarak çoğunlukla çift kanatlı ahşap bir kapı ile giriş yapılmaktadır. Bu odada ocak bulunmamakta ve oda tezyinat açısından zengin bir görüntü sunmaktadır. Ayrıca ikinci kat cepheleri çıkmalar ve pencere dizileri sayesinde manzaraya daha fazla açılmaktadır.



Şekil 7. Zemin Kat Plan Örneği (Hazırlayan Ramazan GÜLER)

## 5. Gerede Evleri'nde Süsleme

Geleneksel Türk konut mimarisinde süsleme, evi sanat eseri haline getiren özelliklerden birisidir. Türk evinin iç mekânları sofa ve odaların iç yüzeyleri gibi, dış cephe yapı elemanları üzerinde de değişik malzemelerden yapılmış süslemeler bulunmaktadır (Karpuz, 2011: 62). Türk evinde dış cephe itibarıyla renk kullanımı dışında süsleme pek yaygın değildir. Cephe-lerde kafesler, parmaklıklar ve kepenkler başlıca bezeme unsurlarıdır. 18. ve 19. yüzyıl evle-lerinde ise saçaklar, konsollar ve batılı biçim düzenlemelerinin cephelerde uygulanmasının yanı sıra boyamalar süslü bir cephe mimarisi oluşturmuştur (Kuban, 1995: 184-186). Ayrıca kapı tutamakları, kapı menteşeleri, kapı çatki parçalarını birleştiren özel çiviler, kabaralar ve pen-cere parmaklıklarında dekoratif unsurlar görülmektedir (Özen, 1985: 55).

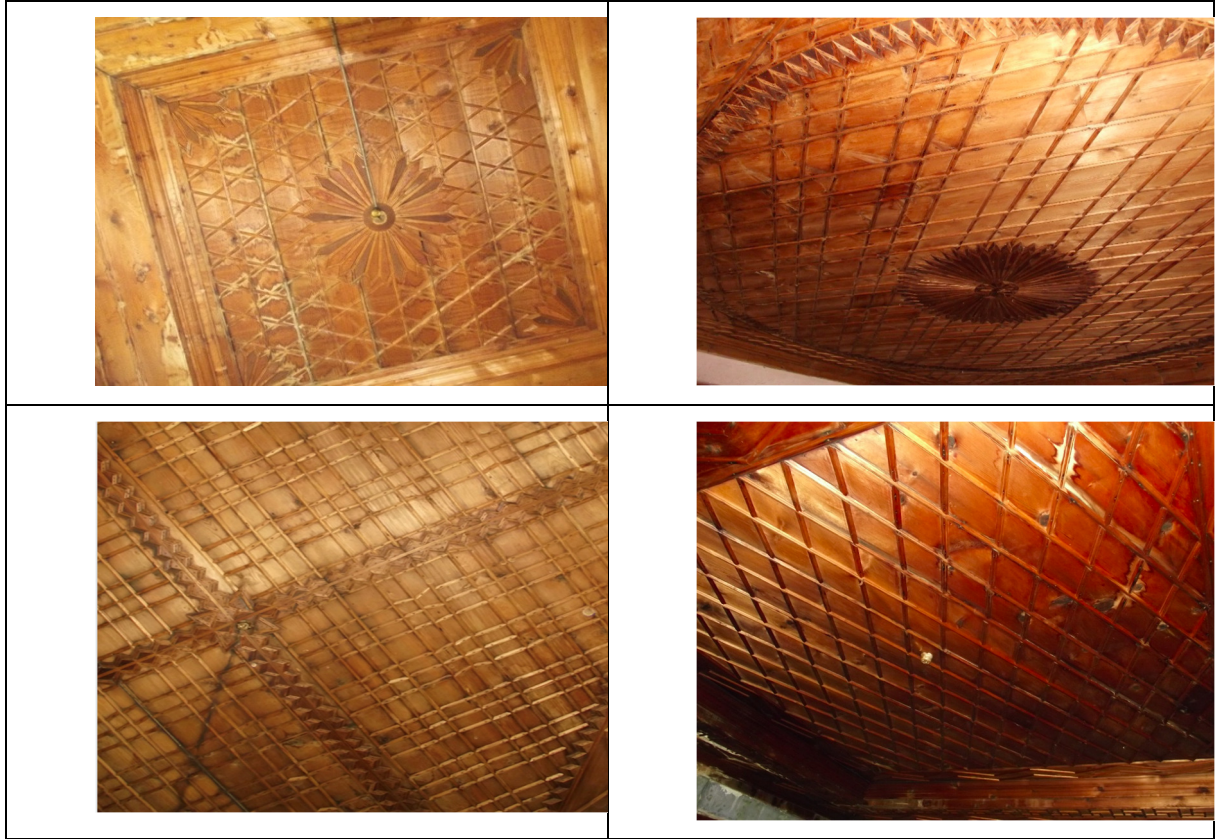
Gerede evlerinde geleneksel konut mimarimizde olduğu gibi dış cepheler itibarıyla yoğun süsleme unsurları ile karşılaşılmalıdır. Şehrin evlerinde dış cepheler itibarıyla pencere ve koruyucu şebekeleri, çıkma destekleri, kapı halka ve tokmakları, cephe alınlıkları, balkon kor-kulukları dekoratif özellik göstermektedir. Saraçlar Evi'nin pahlı cephe düzenlemesi (Bkz. Re-sim 5), Olgaçlar Konağı'nın ahşap balkon düzenlemesi (Bkz. Resim 7) ile Hacı Baki'nin evinin çatı üçgen alınlığı içerisinde yer alan metal ay-yıldız (Resim 9) düzenlemesi, cephelerde yer alan ayrıcalıklı süsleme uygulamalarıdır.



Resim 9. Hacı Baki'nin Evi - Ay-yıldız (Kişisel Arşiv- 07.06.2014)



Yapıların içerisinde ise süsleme; oda girişi ve kapıları, merdiven ve seki korkulukları, tavan, dolap kapakları, ocak ve çiçekliklerde görülmektedir. Özellikle beş evde görülen tavan süslemeleri yoğun bir işçilik ürünüdür. Tavanların tezyinatında geometrik desenler yoğun olarak işlenmekle beraber bitkisel motiflere de kısmen yer verilmiştir (Şekil 8).



**Şekil 8.** Gerede Evlerinden Tavan Örnekleri (Hazırlayan Ramazan GÜLER)

Hacı Mehmet Ali Konağı ikinci kat sofa ve başoda tavan göbeğinin ortasına ise daire içerisinde kalem işi tekniğinde çok kollu yıldız işlenmiştir (Resim 10).



**Resim 10.** Hacı Mehmet Ali Konağı Sofa Tavanı (Kişisel Arşiv – 21.09.2017)

Ahşap üzerine kalem işi süsleme tavan dışında dolap ve kapılarda da görülmektedir. Hacı Mehmet Ali Konağı başoda kapı göbeği ve dolap kapakları üzerine kalem işi tekniğiyle oluşturulmuş bitkisel motifler işlenmiştir (Resim 11).



**Resim 11.** Hacı Mehmet Ali Konağı Kalem İşi Süsleme (Kişisel Arşiv-21.09.2017)

Yapıların içerisinde işlevsel unsurlar olan ocak ve çiçeklikler, kemerli düzenlemeleri ile estetik görünüm oluşturmuştur (Şekil 3-4).

Gerede evlerinde süslemede; ahşap, alçı ve metal malzeme kullanılmıştır. Yapıların strüktüründe olduğu gibi tezyinat uygulamalarında da ahşap yoğun olarak tercih edilmiştir.

Bölge evlerinde tezyinatta; ahşap, alçı ve metal malzeme yoğunlukta kullanılmıştır. Süslemede ahşap, iç ve dış tezyinattaki unsurların çoğunda yerini almıştır. Alçı malzeme; ocak kemerlerinde ve ocak çevresinde yer alan kabartmalarda tercih edilmiştir. Metal malzeme ise pencere korkulukları ve kapılar üzerindeki unsurlarda görülmüştür. Özellikle dış kapılar üzerinde yer alan metal, halka ve tokmaklar süsleme açısından önemli bir yere sahiptir. Metal halka ve tokmakların çeşitli formlarını görmek mümkündür (Şekil 8).



**Şekil 8.** Kapı Halka ve Tokmak örnekleri (Hazırlayan Ramazan GÜLER)

### Sonuç ve Öneriler

Geleneksel konutlar bulunduğu şehrin halkının gelenek-göreneklerini, kültürünü, sosyal ve ekonomik durumunu gösteren yapı topluluğudur. Gerede geleneksel konutları da şehrin karakterini ortaya çıkaran en önemli göstergelerin başında gelmektedir.

Şehirde 20. yüzyıl başlarında oldukça fazla sayıda geleneksel konut bulunmasına rağmen günümüzde bu sayı yirmilere kadar düşmüştür. Sınırlı sayıda kalan konutların çoğu Esentepe olarak bilinen dağın eteklerinde yer alan Kabiller ve Kitirler mahallerinde bulunmaktadır. Şehirde hızlı kentleşme ve betonarme yapıların artması ile birlikte Türk mahalle dokusu kaybolmuştur. Günümüzde ayakta kalan geleneksel konutlar bu betonarme yapıların arasında abidevi bir görüntü sunmaktadır. Gerede evlerinde:

- Ahşap, taş, kerpiç, metal ve sac malzeme kullanılmıştır. Ahşap kolay ulaşılabilir malzeme olmasından dolayı yoğun olarak tercih edilmiştir.
- Yapım tekniği olarak ahşap çatkı ve yığma görülmektedir.
- Evlerin cepheleri çıkmalar, pencere dizileri ve balkon uygulamaları ile hareketlendirilmiştir.
- Zemin üzerine bir veya iki katlı oluşturulan evlere sokak üzerinden ve bahçe içerisinden giriş yapılabilmektedir.
- Plan olarak iç ve orta sofa plan tipi uygulanmıştır.
- Çatı örtüsü olarak kırma ve beşik çatı tercih edilmiş, çatı kaplama malzemesi olarak ise sac, alaturka ve marsilya kiremit kullanılmıştır.
- Süsleme olarak ise geleneksel konut mimarimizde olduğu gibi dış cepheler sade özellik göstermesine rağmen iç mekânda ahşap ve alçı ile bezeme yoğunluktadır.

Şehir insanının ortaya koymuş olduğu halk kültürünün sembollerinden olan Gerede evleri, biçimsel ve mekânsal boyutta geleneksel konut mimarisini yansıtmaktadır.

Günümüzde ayakta kalan evlerin inşa tarihlerinin belirlenmesi konusunda başvurulabilecek kayıt ve kitabe oldukça sınırlıdır. Tarihlendirme konusunda Darendeler Konağı ikinci kat oda tavanında yer alan H.1308 tarihi ile Taraşlar Konağı güney cephe yüzeyinde yer alan M.1931 tarihli kitabe öncelikli ve yönlendirici bilgi kaynağı olmuştur. Gerede halkı ve ev sahiplerinden alınan bilgiler de göz önünde bulundurularak çevredeki yörelerde yer alan evlerle yapılan karşılaştırmalar sonucu genel bir tarihlendirmeye gidilmiştir. Bu bilgiler ve değerlendirmeler sonucunda Gerede evleri 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başına tarihlendirilmiştir. Şehir halkından ve kaynaklardan alınan bilgiler daha erken tarihli evlerin çoğunun 1944 depremde yıkıldığı ya da ev sahiplerinin bilinçsizce evlerini yıktırarak yerine betonarme bina yaptıkları yönünde olmuştur.

Gerede evleri ile ilgili öncelikle dikkat çekilmesi gereken hususlar:

- Geleneksel konut mimarisi özelliklerini yansıtan fakat koruma altına alınmamış yapıların yıkılmadan, bir an önce ilgili kurumlar tarafından tespit edilerek koruma altına alınması olmalıdır.
- Tescil edilerek yıkılmaktan kurtarılan yapıların kaderlerine terk edilerek yok olmasına da izin verilmemelidir. Bunun için yetkili kurum ve kuruluşların şehrin karakterini ve kültürünü yansıtan evlerle ilgili koruma proje ve programları geliştirerek yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olan tarihi dokuyu ayakta tutmaları gerekmektedir.
- Koruma ilkeleri belirlenirken çok kapsamlı, titiz ve uygulanabilir bir çalışma yapılmalıdır. Restorasyon ve koruma işlemleri alanında uzman kişiler tarafından yapılarak evlerin özgün hali bozulmamalıdır.
- Özellikle yağışlı bir yapıya sahip olan ilçenin iklimsel özellikleri dikkate alınmalı, mevsimler göz önünde bulundurularak bozulmaların önüne geçilmelidir. Bu durum dikkate alınmadığı takdirde tahribat engellenemediği için bozulmalar devam edecek, maddi- manevi kayıpların meydana gelmesi kaçınılmaz olacaktır.

Gerede evleri geleneksel konut tipolojisi doğrultusunda değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgu ve veriler, Gerede evlerinin belgelenmesine ve gelecek kuşaklara



aktarılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca bu çalışmanın koruma kararları ve yapılanma ilkele-  
rinin belirlenmesinde yönlendirici olacağı düşünülmektedir.

**YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ:** Birinci Yazar %100.

**ETİK KOMİTE ONAYI:** Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

**FINANSAL DESTEK:** Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

**ÇIKAR ÇATIŞMASI:** Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

## KAYNAKLAR

- AYCAN, İ. (2000). "Geçmişten Günümüze Tarih Boyunca Gerede". *Geçmişten Günümüze Gerede Sempozyumu*, 20 -21 Kasım 1999, 11-16, Ankara: Gerede Belediyesi Yayınları.
- ANONİM. (1982). "Gerede". *Yurt Ansiklopedisi C.2*. İstanbul.
- DAĞLI, Y.; KAHRAMAN, S. A. (2005). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi C.2*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ELDEM, S. (1968). *Türk Evi Plan Tipleri*. İstanbul: İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.
- ERHAN, K. (2013). *Gerede İlçesi'nin Coğrafyası*. Erzurum: Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERUZUN, C. (1996). "Ahşabın Kimlik Bulduğu Doğu Karadeniz Mimarisi". *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi – Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri*. 24-29 Haziran 1996, 175-182.
- GÜLER, R. (2019). *Gerede Evleri*. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- İDİL, V. (1997). " Gerede (Antik Krateia) Hakkında Rapor". *Gerede Kültür, Kalkınma ve Dayanışma Derneği Bülteni*. C.2 (2), 23.
- İDİL, V. (2000). " Eskiçağ 'da Gerede (Krateia) ve Keçi Kalesi". *Geçmişten Günümüze Gerede Sempozyumu*. 20 -21 Kasım 1999, 105-108. Ankara: Gerede Belediyesi Yayınları.
- KARPUZ, H. (2001). "Türk Evi". *Türk Yurdu C.31*, (290), s.55-63.
- KUBAN, D. (1996). "Türkiye Malzeme Koşullarına Göre Geleneksel Konut Mimarisi Üzerine Bazı Gözlemler". *Mimarlık*. 36, 15-20.
- KUBAN, D. (1995). *Türk "Hayat"lı Evi*. İstanbul: Eren Yayınları.
- KÜÇÜKERMEN, Ö. (1985). *Kendi Mekânının Arayışı İçinde; Türk Evi*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları.
- ÖZEN, K. (1985). " Divriği Esnafının Geleneksel Kapı Süsleme Sanatı". *Türk Folklor Araştırmaları C.1*, (1), 51-69.
- SÖZEN, M. (2001). *Türklerde Ev Kültürü*. İstanbul: Doğan Kitap.
- ÜNLÜ, A. R. (2000). *Tarih Boyunca Gerede, Gerede Tarih ve Kültür Ansiklopedisi*. Çev. H. Ömer Cevahirçioğlu. İstanbul: Mir Matbaacılık.
- YERLİKAYA, G. (2006). *Sinop Murat Koca Konağı Restorasyon Önerisi*. Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

## İnternet Kaynakları:

<https://neredeneresi.com/gerede-nerede> (Erişim Tarihi: 28.08.2021)

<https://www.facebook.com/groups/925592644140665> (Erişim Tarihi: 27.08.2021)



## MOĞOL İSTİLASI (1220-1265)

YAYIN TANITIMI

**Ahmet YAVUZ**

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi  
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Genel Türk Tarihi  
Yüksek Lisans Öğrencisi  
ahmetyavuz1935@gmail.com  
ORCID ID: 0000-0001-9209-6895

*Genceli Kiragos, Moğol İstilas 1220-1265, Post Yayın Dağıtım, Tercüme: Mahmut Kemal Bey, Günümüz Türkçesine Aktaran ve Notlandıran: Fuat Hacısalihoğlu- İlhan Aslan, İstanbul, 2018, 168 sayfa, ISBN: 978-605-9444-79-8*

Tarih, kaynaklara bağlı kalarak tezlerini savunmaya çalışan, olaylar hakkındaki teyidini kaynakların karşılaştırılması sonucunda yapan bir bilim dalıdır. Bu bilim dalında kaynaklar, birinci elden kaynaklar ve ikinci elden kaynaklar olmak üzere kategorize edilir. Birinci elden kaynaklar, -hepsi böyle olmasa da- genellikle olaylar hakkında şahitlik taşımaktadır. Belge niteliği taşıyan kaynağı yazan kişinin şahitliği ne kadar yakınsa, eser de o derece önemli olmaktadır. Birinci elden kaynakların olaylar hakkında bilgiler taşıyor olması bazı problemleri de beraberinde getirmektedir. Bu problemlere ilk olarak objektiflik meselesi örnek verilebilir. Birinci elden kaynaklar, olayların yaşandığı dönemde veya olaylardan bir süre sonra kaleme alındıkları için kayıtların genelde olayı aktaran kişinin yaşam tarzından fikirler ve dönemin toplumsal zihniyeti hakkında fazlaca görüş içermesi normal kabul edilebilecek bir sorundur.

Türk tarihi için önemli olan kaynakların birçoğunun farklı dillerde yazıldığı görülmektedir. Bu yönden Ermeni dilinde yazılan kaynakların Türk tarihinin aydınlatılması açısından önemli bir yeri vardır. Özellikle Vardan Vartapet, Aknerli Grigor, Genceli Kiragos gibi kişilerin vakayinameleri önemli yer tutmaktadır. Günümüzde kişilerin dil öğrenme olanakları artsa da dil bariyerinin aşılması çok güçtür. Bu güçlüğün üstesinden gelmek şüphesiz çeviri eserler sayesinde olacaktır. Bu çalışmada tanıtımını yapacağımız Genceli Kiragos'un "Moğol İstilas (1220-1265)" isimli kitabı, dilimize tercüme yoluyla kazandırılmış olan önemli bir eserdir. Bu eseri okumadan önce yazarı hakkında bilgi sahibi olmamız, eseri anlamak ve eserin aktardığı bilgilerin zihniyetine açıklık getirmek için önemlidir.

"Genceli Kiragos" ya da Batı literatüründe geçtiği hali ile "Kirakos Gancakeç" veya "Kantez Agesti" önemli bir Ermeni tarihçi olarak kaynaklarda geçmektedir. Hakkında kesin biyografik bilgilere sahip olamadığımız Kiragos'un doğum tarihinin kitapta "Suriyeli Hekim" başlığı altında vermiş olduğu bilgiden yola çıkarak 1200-1210 yılları arasında olduğunu söyleyebiliriz. Kiragos, "Getik" manastırında eğitim görmüş olup daha sonraki dönemde "Hovhannes Vanakan" ile vakit geçirme fırsatı olmuştur. Vanakan'ın mağarada ders verdiği sırada Moğol saldırısına uğramışlar ve Vanakan ile Kiragos, Moğollar tarafından esir edilmişlerdir. Bu esaret döneminde Moğolların, kendilerinden memur olarak yararlandığı bilinmektedir. Kiragos'un, Hıristiyan kültürü içinde büyümüş olduğunu, doğru ve yanlış belirleme ölçeğini Ermeni yaşantısı ve dini inancından aldığını belirtmekte fayda vardır. Kiragos'un 1271 yılında vefat ettiği bilinmektedir.

Moğolların seferleri sonrasında akına uğrayan milletler başlarına gelenleri kaydetmişlerdir. Özellikle Ermeni kaynaklarının Moğolların ve dönemin tarihinin aydınlatılması açısından fazlaca faydası olmuştur. Ermeni kaynakları içerisinde Moğollar hakkında fazlaca bilgi veren kitap ise Kiragos'un eseridir. Bu eser "Ermenistan Tarihi" adını taşımakta olup, kitap 65 bölüm-

den meydana gelmektedir. Fakat ele aldığımız eser ana kaynağın sadece bir kısmının çevirisinden oluşmaktadır. Bu tercümenin Ermeniceden Fransızcaya, “Edouard Dulaurier” tarafından çevrilen ve “Journal Asiatiques” dergisinde “Les Mongols d’apres les Historiens Armeniens” adıyla 1848 yılında yayımlanan eser esas alınarak Türkçeye aktarıldığı bilinmektedir. Eseri Türkçeye ilk çeviren, 1928 yılında Arap harfleri ile neşreden ve “Türkiyat Mecmuası’nda” yayınlayan “Mahmut Kemal Bey’dir”. Eserin, Mahmut Kemal Bey tarafından çevirisi “Ermeni Müverrihlerine Nazaran Moğollar” başlığı taşımaktadır. Ele aldığımız çalışma içinde Mahmut Kemal Bey’in çevirmediği bazı bölümler “Robert Bedrosian’ın” İngilizce çevirisinden tamamlanmıştır. Mahmut Kemal Bey’in dilimize tercüme ettiği bu eseri Arap harflerinden Latin harflerine yani günümüz Türkçesine aktaran ve notlandıran kişiler “Fuat Hacısalihoğlu” ve “İlhan Aslan’dır”. Fuat Hacısalihoğlu, Ordu Üniversitesi tarih bölümü genel Türk tarihinde doktor öğretim üyesi olarak görev yapmakta olup, İlhan Aslan’ın da tarih bilimine çeviriler ve akademik kitaplar sunduğu bilinmektedir.

Ele aldığımız, Genceli Kiragos’un yazdığı “Moğol İstilasası (1220-1265)” adlı kitap “Post Yayın Dağıtım” tarafından 2018 yılında, toplamda 168 sayfa olmak üzere yayımlanmıştır. Kitabın içindekiler kısmından sonraki sunuş bölümünde eseri günümüz Türkçesine aktaranların kısa bir düşüncesi yer almaktadır. Daha sonra gelen ön söz kısmında ise Edouard Dulaurier’in fikirlerine yer verilmekte olup, Dulaurier’in yaptığı çevirinin üç adet el yazması kitaptan meydana geldiği söylenmektedir. Bu iki kısımdan sonra kitap içerik bakımından bilgi vermeye başlamaktadır. Kitabın içinde 39 alt başlık bulunmakta olup, bunlar 17-150. sayfalar arasında kapsamaktadır. Başlıklar hakkında açıklama yapıldıktan sonra 151-158. sayfalar arasında bibliyografya, 159-168. sayfalar arasında da dizin yer almaktadır.

Kitabın özeti de kısaca şu şekildedir: Moğol akınları Gürcistan Kralı Laşa’yı firara mecbur etmiştir. Kıpçak grupları Gürcü kraldan iskân edebilecekleri toprak istemişler, verilmeyince de Gence bölgesine sığınmışlardır. Sultan Celaleddin, Gürcüleri Ermeni takvimine göre 674 yılında hezimetle uğratmıştır. Ermeni ve Frenklerin, Harezmlere karşı aldığı galibiyet sonrasında Tatarlar Celaleddin’i Amid’e koalamış ve Sultan bu çatışmada vefat etmiştir.

Cengiz Han, devleti Karakorum’dan yönetmekte olup, onun vefatı sonrasında başa Ögeday geçmiştir. Çarmağan adlı komutan kuzeydoğuya sevk edilmiş ve kışlak olarak kullanılacak Mugan ovasına kadar ilerlemiştir. Daha sonra Prens Avak’ın Tatarlar eline esir düşmesi anlatılmaktadır. Çarmağan hastalandıktan sonra yerine geçen Baçu Gurteci zamanında “Teodoziyopolis” şehri üzerine akın yapılmıştır. Daha sonra Köseadağ mevkiinde Rum Sultanlığı ile Moğollar karşılaşmış ve Moğollar üstün gelmiştir. Kitap içerisinde Lampron Prensi Konstantin’in isyanı hakkında bilgiler de aktarılmakta olup daha sonraki başlıkta Gürcü David’in başa geçmesi konu edilir.

Ermenistan ordusu başkumandanı Simbat ile Sultan Gıyaseddin’in oğlunun Han’ın sarayına gitmesi hakkında bilgi verilmektedir. Kitabın bir sonraki kısmında ise Batu’nun Mangu’yu desteklemesinden bahsedilir. Hülâgü’nün Batu ve Sartak’ın topraklarına girdiği görülmekte olup, daha sonra Alamut kalesini alarak Bağdat üzerine sefere çıkmıştır. 707 senesinde Bağdat tahrip edilmiş ve halife öldürülmüştür. Moğol ilerleyişi sonrasında Kutuz’un ordusu hücum etmiş ve Kit Boğa komutasındaki Moğol ordusunu 709 yılında yenmiştir. Kitabın son bölümünde, Hülâgü ve Berke arasında yapılan savaştan bahsedilmektedir. 714 senesinde Hülâgü ve Hristiyan eşi Dokuz Hatun vefat etmiştir.

Kitabın içeriğinden kısaca bahsettikten sonra kitabın aktardığı bazı dikkat çekici bilgileri dillendirmekte fayda vardır. Eser içerisinde dikkat çekici hususlardan biri Bâtinilerin faaliyetleri hakkında bilgi verilmesidir. Bu hareketin fedailerinin prens ve krallara korku verdiği, bunların

emir aldıklarında körü körüne itaat ettikleri aktarılan bilgiler arasında yer alır. Bu gurubun “Tonidandşah” adlı bir müstahkem mevkie sahip olduğu da belirtilmekte olup, adı geçen bu yer herhalde “Alamut Kalesi” olmalıdır.

Ele aldığımız bu kitabın “Tatarların eşkâli/ Muhtasar Tasviri” adlı bölümünde Tatarların yüzlerinin tüysüz, gözlerinin küçük ve çekik, seslerinin ise ince ve keskin olduğunu aktarması önemlidir. Yine aynı bölüm başlığı altında Gengiz Han’ın soyunun nurdan gelmiş olduğu efsanesi hakkında bilgiler verilmektedir. Aynı zamanda lisanlarının kaba ve anlaşılmasız olarak değerlendirilmesi ve buna örnek vermek amacıyla 50 kelimenin okunuşunun anlamları ve transkripsiyonu ile verilmesi, Moğolca bazı kelimelerin aydınlatması bakımından önemlidir.

Yazarın bize aktardığı ve tarihçiler tarafından tartışılan bir konu da Sartak’ın vefatı hadisesidir. Sartak’ın Hıristiyan olduğu herkesçe bilinen bir gerçektir. Batu öldüğünde Sartak, babasına yakın olan Mangu Han’ın yanına gitmiştir. Bu kişinin dönüşte veya Volga çevresine döndüğünde vefat ettiği bilinir. Kiragos’a göre Sartak, Müslüman amcaları Berke ve Barkacar tarafından zehirlenerek öldürülmüştür. Yazar, Bağdat’ın alınması hadisesinden bahsederken halifenin esir alındığında atlar tarafından çiğnenerek öldürülmesi konusunda halifenin Hülâgü tarafından öldürüldüğünü söylemektedir. Hatta Hülâgü ağzından halifeye “Seni kendi ellerimle öldürmem senin için şereftir” şeklinde bir cümle söylendiğini aktarmaktadır.

Kitabın özeti ve aktardığı dikkat çekici kısımları belirttikten sonra kitabın eleştirisine geçebiliriz. Genceli Kiragos’un “Moğol İstilasası (1220-1265)” kitabı, içerdiği bilgiler ile kitabın genel başlığının vadettiklerini karşılaması bakımından okuyucuyu tatmin edecek bilgiler vermektedir. Özellikle bu kitap, Türk tarihçiliği açısından ana kaynak niteliği taşımaktadır. Eseri günümüz Türkçesine aktaran ve notlandıran kişilerin, kitabın akıcı ve anlaşılır bir seviyede olmasını sağlamaları bir başarıdır. Kitap içinde bulunan dipnotlar bazen konudan uzak bilgiler içerse de okuyucuya araştırma zahmeti vermeden bilgiler sunduğu için önemlidir. Kitabın ana başlığı altında verilen alt başlıklar içinde aktarılan bilgiler bazen başlığın sınırları dışına çıkabilmektedir. Bu durum fazlaca alt başlığa sahip olan kitabın bazı yerlerinde bütünlüğü bozmaktadır.

Kitabın çevirme işleminin başarısı herhalde yazarın edebi yönünün güçlü olmasından da kaynaklanmaktadır. Yazar önemli seviyede benzetme sanatına başvurmuştur. Özellikle Moğolların fazla sayıda olmasını kuma ve çekirgeye benzetmesi önemlidir. Aynı zamanda yazı içerisinde tarihsel karşılaştırmalar da görülmektedir. Yazarın bu başarısının yanında Ermeni takvimine göre olayların yaşandığı zamanların tarihlerinin verilmesi, dönemin kronolojisinin takip edilmesi ve tarihsel olayların zaman diliminde yerini saptanması açısından önemlidir. Bu eser içerisinde sadece Moğollar hakkında değil Altın Orda, Memlük, İlhanlı, Harzemşah gibi devletlerin yaşadığı bazı olaylar hakkında bilgiler aktarması da kitabın öne çıkan bir özelliğidir.

Kitabın başka bir özelliği ise resmi devlet kayıtlarında az rastlanan veya önemsenmeyen toplumsal yaşam hakkında bilgiler içermesidir. Bu bilgiler insanların hisleri ve duygularını anlamamız açısından önemlidir. Kiragos’un yaşanan olaylara şahit olması ve Moğol devleti içinde kısa bir dönem de olsa görev alması onun aktardığı bilgilerin değeri açısından önemli bir yer teşkil etmekte olup, eser bu özelliği dolayısıyla kaynak kitap sıfatına yakışan bir kitap özelliği kazanmaktadır.

Kitap bölümleri arasında geçişlerin yazı ile değil başlıklar ile yapıldığını da belirtmekte fayda vardır. Özellikle alt başlıkların fazla olması ve istenilen bütünlükte olmaması kitabın bazı kısımlarının anlaşılmasını engellemektedir. Fakat bu sorun açıklayıcı dipnotlarla günümüz Türkçesine aktaranlar tarafından önlenmeye çalışılmıştır. Bu dipnotlandırmada kullanılan kaynakların bibliyografya kısmında belirtilmesi de araştırmacıya kaynaklar hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.

Moğolların okçu millet olarak anıldıkları bilinmektedir. Herhalde Moğolların bu özelliğinin vurgulanması amacıyla kitap kapağında geriye doğru ok atan bir atlının tasviri kullanılmış olsa gerekir. Fakat kullanılan bu tasvirin İslamiyet Öncesi Türk tarihiyle ilgili olduğu bilinmektedir. Bu resmin kullanılması Moğolların okçu özelliğini vurgulasa da okuyucuyu yanıltabilecek bir hatadır.

Moğollar hakkında değerli tarihsel bilgiler veren bu kitap içerisinde bazı eksiklikler de görülmektedir. Bu kitap içerisine olayların daha iyi anlaşılması için bir harita eklenmesi coğrafyanın anlaşılması açısından iyi olabilirdi. Bunun yanında eseri günümüz Türkçesine çeviren kişilerin, kitap hakkındaki yorumları ve neden bu kitabın çevrildiği hakkında fikirlerinin de aktarılması gelecekte kitap çevirmek isteyen kişilere yol gösterebilirdi. Kitabın tam olarak orijinal metne bağlı kalınmadan çevrildiği de unutulmamalıdır. Bazı dipnotlarda, bölümlerin çevrilmesinin nedeni olarak yazılanların Moğol tarihi ile alakası olmaması gösterilmiştir. Dipnotlardan anladığımız başka bir olay ise kitap çevirisinde farklı nüshaların karşılaştırılmalı olarak incelendiğidir.

Bu kitap sadece bir tarih kitabı olmayıp içinde barındırdığı bilgiler halk bilim, uluslararası ilişkiler, dinler tarihi gibi sosyal bilimler ve askerlik sanatı gibi farklı disiplinler için de faydalı bilgiler içermektedir. Bu açıdan kitap akademik araştırmalara kaynaklık edebilecek bir eserdir. Bu tarzda önemli eserlerin çevrilmesi teşvik edilmeli ve Türklerin başvurabileceği ana kaynak sayısı artırılmalıdır.

# OSMANLI İMPARATORLUĞU TARİHİ

YAYIN TANITIMI

**Merve Eda YEĞEN**

Ankara Hacı bayram Veli Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Yüksek Lisans Öğrencisi

yegen.merveeda@hbv.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-0230-9015

*Suraiya Faroqhi, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, çev. Ercan Ertürk, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, ISBN 978-975-333-278-1*

Osmanlı tarihçisi Suraiya Faroqhi, orijinal ismi *Geschichte des Osmanischen Reiches* olan *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* kitabında Osmanlı İmparatorluğu'nun 14. yüzyıldan I. Dünya Savaşı sonrası dağılışına kadar geçen dönemin siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel tarihini kapsayan 167 sayfadan oluşan başarılı bir çalışma sunmaktadır. Faroqhi 19. ve 20. yüzyıllardaki gelişmelerin önceki dönemler dikkate alınmadan incelenemeyeceğine kanaat getirdiği için sürecin öncesini oluşturan üç yüz yılın üzerinde de durmuştur. Bu sayede kitapta Osmanlı İmparatorluğu'nu kopuşlar olmadan kavrayabilme şansı buluyoruz.

*Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* beş ana bölümden oluşmaktadır. Eserde Osmanlı Devleti'nin kronolojik olarak siyasi tarihi bir yandan anlatılırken aynı zamanda o dönemlerde gerçekleşen sosyal ve kültürel olaylar, toplumsal yapı, hukuki yapı ve yaşam hakkında bilgiler edinebiliyoruz. Birinci bölüm kuruluş ve genişleme dönemini incelemektedir. Fatih Sultan Mehmet devri üzerinde durularak kuruluş dönemi ile İstanbul'un fethinden sonraki dönemde Osmanlı nizamında nelerin değiştiği açıklanır. Yeni bir şehirde yeni idarenin düzenlemeleri, yaşanan olaylara değinilerek kaleme alınmıştır. Erken Osmanlılarda İslam'da dervişlerin önemini görürken aynı zamanda bu durumun evrimleşip hukuk ve teoloji alanında uzmanlaşan ulemanın devlet yapısındaki yeri ve beyan ettiği görüşler hakkında bilgi edinmemiz bu sınıfın devlette oluşan çözümlere ve reformlara karşı tavrını anlamamızda yardım sağlamaktadır.

İkinci bölümde sultanların doğu ve batıda gerçekleştirdikleri fetihler ve seferler, diplomatik ilişkiler ele alınmaktadır. Yine sultanların Sünni İslam'ın, edebiyatın ve sanatın hamileri oldukları ve bu özelliklerin onlara meşruiyetlerini sağlamlaştırmada faydalı olduğu tespit edilmiştir. Bu bölümde Osmanlı'nın iktisadi yapısını, tarım, zanaat ve ticaretteki anlayışını kavrarırken ayrıca Faroqhi kanıksanmış olan yanlış düşüncelere de açıklamalar getirerek eski araştırmaların uzun süre kabul ettiği Osmanlı dönemi kritik gelişmelerinin neden ve sonuçlarına daha bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Osmanlı'nın 17. yüzyılda yaşamaya başlamış olduğu krizlerin de nedenlerine burada değinilmesi sonraki bölümün ele aldığı 1600-1774 yılları arasındaki gelişmelerin daha iyi anlaşılmasını sağlıyor. Kitapta Osmanlı Dönemi tarih çalışmalarıyla ilgili de bilgiler verilirken ayrıca nasihatname türünde devlete siyasi tavsiyelerde bulunmuş olan müelliflerin dönemin olaylarını nasıl yorumladıkları hakkında incelemeler yer almaktadır.

Bir sonraki bölüme geçildiğinde Osmanlı'nın yaşamış olduğu askeri krizler ve nedenleriyle ilgili bilgi sahibi oluyoruz. Osmanlı topraklarının ulaşabileceği en geniş sınırlarından sonra İran, Venedik, Habsburg, Lehistan, Rus Çarlığı gibi yönetimlerle olan temaslardan bahsedilmektedir. Sultanların "geri planda" kalmalarının kurumsallaşmanın gerçekleşmesiyle mi yoksa bu durumun gerilemeyle mi ilgili olduğuna dair yaklaşımları öğreniyoruz. Osmanlı'nın bu dönemlerdeki entelektüel yaşamı, Avrupa'ya bakış açıları hakkında detayların verilmesi, sanat ve kültür gibi konularda aralarındaki sentezin öğrenilmesi var olan durumun tespit edilmesinde önemlidir. Yine bu kısımda Osmanlı-Avrupa ekonomisinin karşılaştırıldığını görmekteyiz. Osmanlı'nın kapitalist dünya ekonomisine imalatçılık faaliyetleriyle katılmış olduğunu öğrensek

de kapitalist dünya ekonomisinin isteklerine bir süre sonra uyum sağlayamaması halinin açıklanması dönemi çok boyutlu bir şekilde düşüncemize yardımcı olmaktadır.

Dördüncü bölümde “İmparatorluğun en uzun yüzyılı” hakkında gelişmeleri, reformları ve bu reformların hangi sahalarda yapıldığı incelenirken 19. yüzyılın olgularından olan milliyetçilik hareketlerinin ve dünyadaki gelişmelerin Osmanlı topraklarına nasıl etkilerde bulunduğu ele alınmaktadır. Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkması konusu değerlendirilirken yazarımız, yabancı burjuvaziye karşı dengeleyici bir unsur olarak Müslüman-Türk bir burjuvazinin oluşturulması gerekliliği düşüncesini hatırlatır. Böylelikle yeni dünyanın siyasi gelişmelerindeki ekonomik unsurun etkisi hakkında fikir sahibi olmaktadır.

Kitabın belli bölümlerinde de konusu geçen “Osmanlı’da kadınların hayatı” ile ilgili tespitlerde bulunulması Osmanlı kadınlarının gelir durumu, eğitimleri, hakları ve çalışma hayatları gibi hususlarda ne vaziyette olduklarını öğrenebilmemiz açısından önemlidir. Yazarımız feminist tarihyazımından da faydalanarak kitabında 19. yüzyıl modernleşme hareketleri ile Osmanlı kadın gruplarının daha iyi eğitim almaya yönelik savunmalarına, erkeklerin kadınların eğitim durumuyla ilgili görüşlerine yer verilmesi o dönem kamuda görünürlükleri sınırlı olmasına rağmen kadınların gelecek nesiller için örnek teşkil etmiş olduğu hakkındaki fikirlerimiz açısından değerlidir.

Son bölüme baktığımızda Geç Osmanlı İmparatorluğu’nun ordusunda yaşanan sorunlar, askerlerin paralarının ödenememesi, ordunun siyasallaşmasıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetiminde yaşanan olaylar göze çarpmaktadır. Osmanlı’nın I. Dünya Savaşı’na dahil oluşu, savaştığı cephelerde başarılarının ve başarısızlıklarının nedenleri, savaş sırasında halkın durumu, imparatorluğu parçalamaya yönelik anlaşmalar hakkında açıklamalar yapılmıştır. Millî Mücadele dönemine de çok kısa bir şekilde değinilerek kurulmak istenen Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin I. Dünya Savaşı’ndan yenik çıkmış olan Osmanlı Devleti’nden ayrı, onun devamı özelliğini taşıyamamasından dolayı da köklü değişikliklerin yapılması ile “yeni bir devlet olma” amacına dikkat çekilmiş ve tarihçilerin bu duruma nasıl yaklaştıkları ise sonuç kısmında ifade edilmiştir. Bu kısım Türk-Yunan nüfus mübadelesinin ana noktalarına değinerek sonlanır.

Faroqhi sonuç kısmında ise saltanatın kaldırılıp yerine cumhuriyetin ilan edilmesini önemli bir süre geçmişten kopuş olarak değerlendirildiğini ifade eder. Cumhuriyetle beraber yeni başlangıçlar yapılırken aynı zamanda bazı siyasi ve iktisadi konularda devamlılığın görüldüğü, örnek vermek gerekirse burjuvazinin oluşumunun ancak 1950’lerde gerçekleşebildiğini, Sevr Barış Antlaşması’na karşı çıkanların ve seferber edilenlerin İttihat ve Terakki Cemiyeti’yle bağlantısı bulunmuş kişilerken bu süreçte ayrılığın yaşandığı belirtilir. Modernleşme eğiliminin sadece Erken Cumhuriyet Dönemi’ne ait bir unsur olmadığı 19. yüzyıl Osmanlı Devleti’nde yaşanan gelişmeler örnek gösterilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Buna nazaran son dönemlerde yapılan çalışmalarda Sultan Abdülhamid’in değer kazandığının belirtilmesi Osmanlı’da modernleşme hareketleri hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlar. Üzerinden zaman geçtikçe geçmişin nostaljiye dönüşebiliyor olmasını vurgulayan yazar, yaşanan durumların sivriliğinin yumuşayıp 1800’lere duyulan o romantik özlemi dile getirerek kitabına son verir.

Kitap hakkında düşüncelerimizi ifade etmemiz gerekirse Osmanlı tarihi araştırmasının yapıldığı bu değerli çalışmada ana hatlarıyla siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda önemli ve farklı bilgilerin verilmesiyle Osmanlı İmparatorluğu tarihinin öğrenilmesi renkli hale getirilmiştir. Küçük bir kitapta Osmanlı tarihyazımını eleştirisi yapmak zor olsa da İngilizce çevirisi hazırlanırken kitaba yapılan eleştiriler dikkate alınarak yeniden gözden geçirilmesi çalışmayı kapsamlı kılmaktadır. Osmanlı’da kadınların hanedanlıkta, toplumda görünümü, eğitim durumları ve kamuda görünürlükleri hakkında değerli bilgiler sunarak açıklamalar getirmesi ve bu konuya dikkat çekerek yapılan çalışmalarda gerçekliğin yansıtılması hususundaki Faroqhi’nin

düşünceleri tarihçiler için kayda değer bir noktadır. İncelemeler yaparken farklı perspektiflerin sunulması dönemin gelişmelerinin neden ve sonuçlarını kavramamızda yardımcı olmaktadır.

Dikkat çeken diğer bir husus kitapta haritaların kullanılmasıdır. Bir yandan Osmanlı'nın siyasi sınırlarını tespit ederken diğer yandan süreci incelememizde haritalar fayda sağlamış olur. Tekrara düşmemesi, akıcı bir üslubun kullanılması okumayı zevkli bir hale getiriyor. Yararlanılan kaynakların niteliği ve merak uyandırması Suraiya Faroqhi'nin de belirtmiş olduğu gibi Osmanlı tarih araştırmalarındaki gelişmeyi görmek açısından önemlidir. Kitap geniş bir çalışma alanı olan Osmanlı Devleti'ni zihnimizde canlanan sorular ve başlıklar üzerinden kavrayabilmeyi sağlamış olmasıyla önemli bir nitelik kazanmaktadır.





# ÇEVİRİ ÖĞRETİMİ: HEDEF VE ÖLÇME

YAYIN TANITIMI

Arş. Gör. Özge BAYRAKTAR ÖZER  
Atılım Üniversitesi  
İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Bölümü  
ozge.ozer@atilim.edu.tr  
ORCID ID: 0000-0001-9684-570X

*Durukan, Emra (2018). Çeviri Öğretimi: Hedef ve Ölçme. İstanbul: Hiper yayın, 196 s, 9786052810644.*

Türkiye’de yazılı ve sözlü çevirmen yetiştirmeyi hedefleyen lisans programlarına her yıl yenileri eklenmektedir. 2021 yılı itibarıyla, farklı dil çiftlerinde çeviri eğitimi veren 35’in üzerinde lisans bölümü bulunmaktadır. Bu lisans bölümleri, eşit imkânlarla sahip olmayan farklı şehirlerde bulunmakta ve üniversiteye giriş sınavı sonuçlarına göre farklı düzeylerde öğrenci kabul etmektedir. Bunun yanı sıra, ülkemizde mütercim tercümanlık ve çeviribilim bölümlerinin kısa tarihi göz önüne alındığında, lisans eğitiminde görev alan öğretim elemanlarının yalnızca çeviribilim alanından değil, yabancı dil eğitimi, dilbilim ve dil-edebiyat disiplinlerinden yetiştiği bilinmektedir. Çeviri bölümlerindeki bu çeşitlilik ders içeriği, öğrenciden beklentiler ve değerlendirme konularında birbirinden farklı yaklaşımlara neden olmaktadır. Bu doğrultuda, alandaki rastlantısal yaklaşımların önüne geçmek, bilimsel ve nesnel eğitim yöntemleriyle çeviri alanında ihtiyaç duyulan kaliteli iş gücünü yetiştirmek amacıyla akademik çeviri eğitimi üzerinde durulması gereken bilimsel bir araştırma alanı olarak dikkat çekmektedir. Özellikle ölçme-değerlendirme, öğretim sürecinin hedeflere ulaşip ulaşmadığının somut olarak tespit edilmesi açısından akademik çeviri eğitiminde önemli bir yere sahiptir.

Mersin Üniversitesi Almanca Mütercim Tercümanlık Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Emra Durukan’ın *Çeviri Öğretimi: Hedef ve Ölçme* başlıklı kitap çalışmasının odak noktasını çeviribilim ve mütercim tercümanlık bölümlerinde, öğrenci çevirilerinin değerlendirilmesi ve notlandırılmasındaki standart eksikliği oluşturmaktadır. Durukan’a göre, her bölüm ve öğretim elemanı bazında farklı yaklaşım ve yöntemler bulmak mümkün olup, çeviri öğretiminin ölçülmesinde nesnel bir yaklaşım eksikliği göze çarpmaktadır. Bu eksiklik hem çeviri öğrencileri hem öğretim elemanları nezdinde, ölçme değerlendirme sürecinin şeffaflığı, nesnellığı ve bilimselliği konusunda soru işaretlerine neden olmaktadır. Aynı zamanda, farklı üniversitelerden öğrenciler aynı diploma ile piyasada yer edindiğinden, şeffaf ve bilimsel bir ölçme değerlendirme süreci, adil bir işgücü piyasası için de önemli görülmektedir.

Akademik çeviri eğitimi, hem ülkemiz özelinde hem de dünya alanyazında çeviribilimin önemli bir araştırma alanını oluşturmakla birlikte, yazılı ve sözlü çeviride ölçme ve değerlendirmeye yönelik çalışmalar ve geliştirilen rubrikler çoğunlukla çeviri edinci kavramı etrafında şekillenmiştir (Akbulut, 1997, Way, 2008; Lee, 2008; Orlando, 2011; Hurtado Albir, 2015; PACTE, 2000, 2014, 2015, 2019). Benzer şekilde, nesnel bir ölçme aracının geliştirilmesi amacıyla güden Durukan, öncelikle kapsamlı bir çeviri edinci kavramını öne sürmüş ve bu kavramın günümüz koşulları ile sınırlandırıldığının altını çizerek, hedef belirleme üzerinde çalışmıştır. Yazar, çalışmasında öğrencilere hedef davranışları kazandırırken gösterilen çeviri performansının ve öğretim sürecinin nesnel ve bilimsel temellere dayanarak ölçülmesi ve değerlendirilmesine yönelik analitik dereceli puanlama anahtarları sunmaktadır.

Bu doğrultuda kitap yedi ana bölümden oluşmaktadır. İlk üç bölüm çeviribilim, çeviri öğretimi ve çeviri edinci ile ilgili kapsamlı kavramsal tartışmalar sunmaktadır. *Eğitim mi? Öğretim mi?* başlıklı ilk bölümde çeviri alanında neredeyse eşanlamlı olarak kullanılan çeviri eğitimi ve çeviri öğretimi kavramlarından hareketle, eğitim ve öğretim kavramları arasındaki fark irdelenmektedir. Buna göre, aile, kültür, toplum ve okul gibi çoklu etmenleri kapsayan eğitim, yaşam boyu ve rastlantısal bir sürece işaret ederken, öğretim belirli hedef çıktıklarına ulaşma hedefiyle,

belirli bir programa göre planlı şekilde yürütülür. Bu temel kavram incelemesinin ardından, Durukan çeviri bölümlerindeki faaliyetlerin niteliğini öğretim olarak tanımlar ve çalışması boyunca da çeviri öğretimi kavramını kullanır.

Kavramsal tartışmaların sürdüğü ikinci bölümde ise, *bilim*, *edim* ve *öğretim* kavramları arasındaki ilişkiler çeviribilim çerçevesinde ele alınmaktadır. Çeviribilimin bir alt alanını oluşturan çeviri öğretimi, çeviribilimden elde ettiği verilerle gelişmektedir. Benzer şekilde, çeviri ediminden veri elde eden çeviri öğretimi, edim alanına da nitelik kazandırmaktadır. Buna göre, bu üç unsur birbirinden ayrı düşünülemez.

Kavram tartışmalarının yer aldığı son bölüm olan üçüncü bölümde ise *çeviri*, *edinç* ve *çeviri edinci* kavramları kapsamlı biçimde ele alınmıştır. Alanyazın araştırmaları üzerinde temellenen bu bölümde Durukan (2018), çeviriyi şöyle tanımlar: “Çeviri, alt edinçlerden oluşan bir çeviri edinci gerektiren bir eylem süreci olarak çeviri edimi sonunda ortaya çıkan bir çeviri ürününü kapsar” (s.59). Bu tanıma göre, çeviri edinci üç aşamalı alt edinçler dizgesinden oluşmaktadır. Bunlar, çözümlenme, eşleştirme ve oluşturma aşamalarıdır.

Dördüncü bölümde akademik çeviri öğretimindeki hedefler, Ertürk (2013)’ün sınıflandırmasına dayanarak, Uzak, Genel ve Özel olmak üzere üç başlık altında toplanmıştır. Belirlenen hedeflerin Gonzalez Davies (2004)’in işaret ettiği üzere verilen eğitimin düzeyi ve Kiraly (2000)’nin belirttiği üzere çeviri ve çeviri edinci tanımlarına bağlı kalarak çevirinin doğasına uygun olması dikkate alınmıştır. Bu hedeflerin ayrı başlıklar altında irdelenmesinin ardından, söz konusu hedeflerin çeviri öğretimine ne şekilde uyarlanabileceği tartışılmıştır. Çeviri edinci ve öğretim hedefleri özelinde çizilen kuramsal çerçeveye dayanan Durukan, özellikle edim odaklı derslerde özel hedeflerin neler olduğunun somut bir şekilde tanımlanması gerektiğinin altını çizmektedir.

Çalışmanın beşinci bölümü yukarıda sözü edilen hedeflerin belirlenmesine yöneliktir. Yazarın, değerlendirmede ilk adım olarak gördüğü hedef belirleme aşamasında, Bloom taksonomisinden yararlanılarak, edim odaklı çeviri derslerindeki hedef davranışları belirlenmiştir. Bu davranışlar, *Bilgi*, *Analiz Yapma*, *Anlama*, *Uygulama*, *Sentez Yapma* ve *Değerlendirme* olmak üzere altı farklı ana başlık altında kategorize edilmiştir. Yazar daha sonra oluşturduğu hedef davranışlar tablosunu yazılı ve sözlü çeviri öğretimi için özelleştirmiştir. Bu kapsamda sunulan önerilerin yalnızca çeviri edimi odaklı dersler değil, dil edinci geliştirici dersler ve kuram bilgisi geliştirici dersler için de örnek teşkil edebileceği belirtilmiştir.

Çalışmanın altıncı bölümünde, bir önceki bölümde belirlenen hedef davranışlar temelinde çeviri öğretimindeki değerlendirme ve ölçme süreçlerinde kullanılacak, yazılı ve sözlü çeviri dersleri için analitik puanlama anahtarları oluşturulmuştur. Buna göre, bir analitik dereceli puanlama anahtarı toplam sekiz adet çeviri alt edincini ölçmektedir. Puanlama anahtarında, belirlenen hedef davranışlara yönelik 3’lü değerlendirme ve puanlama kriterleri ortaya konmuş ve bir öğrencinin alabileceği en yüksek puan 25 olarak belirlenmiştir.

*Özet ve Çıkarımlar* başlıklı son bölümde, ölçme değerlendirme sürecinin çeviri öğretimi içerisindeki önemine vurgu yapılmış ve çalışmanın amacının çeviri öğretiminde eksikliği duyulan bilimsel temelli ve nesnel bir ölçme aracı geliştirmek olduğu bir kez daha belirtilmiştir. Ancak, oluşturulan analitik puanlama anahtarlarının standart ve değişmez bir ölçme aracı değil, her dersin özel hedefleri doğrultusunda düzenlenmesi gereken yardımcı bir araç olduğu belirtilmiştir.

Sonuç itibarıyla, bu çalışmada çeviri öğretiminde eksikliği duyulan bilimsel temelli ve nesnel bir ölçme aracının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, öncelikle kapsamlı bir çeviri edinci kavramı öne sürülmüş ve bu kavram üzerinden öğrencilere kazandırılacak hedef davranışlar belirlenmiştir. Çeviri edinci kavramı ve Bloom taksonomisinin bilişsel alan hedeflerine dayanarak geliştirilen analitik dereceli puanlama anahtarları, hem alanyazına hem de çeviri öğretiminde ölçme ve değerlendirme süreçlerinin iyileştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Durukan tarafından geliştirilen temel değerlendirme anahtarının farklı çeviri bölümlerinde farklı puanlama yaklaşımlarını ortadan kaldırması mümkün görünmese de, söz konusu çalışma çeviri performansı ve ürünü değerlendirmelerinde hedeflerin belirlenmesi, bu hedeflere yönelik şeffaf bir puanlama çizelgesinin oluşturulması, bu çizelgelerin öğrencilerle paylaşılıp, şeffaf ve öznellikten uzak bir değerlendirme sürecinin sağlanması açısından alanyazında önemli bir yere sahiptir.

## KAYNAKLAR

- AKBULUT, A. N. (1997). "Akademik Çeviri Eğitiminin Özgül Yapısına Uygunluk Açısından Ders Yöntemleri, Ölçme-Değerlendirme: Çeviri Sınavlarına Yönelik Bir Araştırma". Turgay Kurltay ve İlknur Birkandan, *Türkiye'de Çeviri Eğitimi Nereden Nereye?* İstanbul: Sel Yayıncılık.
- ERTÜRK, S. (2013). *Eğitimde "Program" Geliştirme*, Ankara: Meleksan.
- HURTADO ALBIR, A. (2015). "The Acquisition of Translation Competence. Competences, Tasks, and Assessment in Translator Training". *Meta* 60 (2), 256–280, doi:10.7202/1032857ar
- GONZALEZ DAVIES, M. (2004). "Undergraduate and Postgraduate Translation Degrees", K.Malmkjaer, *Translation in Undergraduate Degree Programmes*, 67-81. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- KIRALY, D.(2000). *A Social Constructivist Approach to Translator Education. Empowerment from Theory to Practice*. Manchester: St Jerome.
- LEE, J. (2008). "Rating Scales for Interpreting Performance Assessment". *The Interpreter and Translator Trainer*, 2.2, 165-184. doi: 10.1080/1750399X.2008.10798772
- ORLANDO, M. (2011). "Evaluation of Translations in the Training of Professional Translators: At the Crossroads between Theoretical, Professional and Pedagogical Practices". *The Interpreter and Translator Trainer* 5 (2), 293–308, doi:10.1080/13556509.2011.10798822
- PACTE (2000). "Acquiring Translation Competence: Hypotheses and Methodological Problems in a Research Project." . Beeby, D. Ensinger ve M. Presas. *Investigating Translation*. Amsterdam: John Benjamin Publishing.
- PACTE (2014). "First Results of PACTE Group's Experimental Research on Translation Competence Acquisition: The Acquisition of Declarative Knowledge of Translation". *MonTI Special Issue*, 85–115. doi:10.6035/MonTI.2014.ne1.2
- PACTE (2015). "Results of PACTE's Experimental Research on the Acquisition of Translation Competence: The Acquisition of Declarative and Procedural Knowledge in Translation. The Dynamic Translation Index". *Translation Spaces* 4 (1), 29–53. doi:10.1075/ts.4.1.02bee
- PACTE (2019). "Evolution of the Efficacy of the Translation Process in Translation Competence Acquisition. Results of the PACTE Group's Experimental Research." *Meta* 61 (1), 242–265. doi:10.7202/1065336ar
- WAY, C. (2008). "Systematic Assessment of Translator Competence: In Search of Achilles' Heel",. J. Kearns, *Translator and Interpreter Training. Issues, Methods and Debates*, London: Continuum International Publishing.